

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

О. А. ХІЛУХА
О. Є. КУЗЬМІН
Л. Г. ЛПИЧ

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2014

УДК 658.5:621:331.102.344

ББК 87.3(4 Укр)

X 86

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 25 вересня 2014 р.)*

Рецензенти:

Савіна Н. Б. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування;

Ковальська Л. Л. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва Луцького національного технічного університету.

Хілуха О. А.

X 86 Управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств: теоретичні та прикладні положення : монографія / О. А. Хілуха, О. Є. Кузьмін, Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 200 с.

ISBN 978-617-7181-53-7

Наведено теоретичне узагальнення й запропоновано розв'язання наукового завдання щодо управління інтелектуальним капіталом підприємств. Досліджено підходи до ідентифікації інтелектуального капіталу. Запропоновано методичні положення аналізу інтелектуального капіталу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Розвинуто процес реалізації управління інтелектуальним капіталом підприємств. Сформовано консоціативний метод планування інтелектуального капіталу підприємств. Обґрунтовано модель визначення рівня економічної ефективності процесу управління.

Рекомендовано науковцям та практикам, вісім, хто цікавиться управлінням інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

УДК 658.5:621:331.102.344

ББК 87.3 (4 Укр)

© Хілуха О. А., Кузьмін О. Є.,
Ліпич Л. Г., 2014

ISBN 978-617-7181-53-7

© Маліневська І. П. (обкладинка), 2014

ЗМІСТ

Список умовних скорочень	4
Вступ	5
Розділ 1. Теоретичні положення управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.....	8
1.1. Сутнісні характеристики інтелектуального капіталу підприємств	8
1.2. Особливості управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.....	22
1.3. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.....	33
Розділ 2. Аналізування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств	44
2.1. Методичні положення з аналізування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств	44
2.2. Аналізування інтелектуальної діяльності навчально-науково-виробничого комплексу машинобудівних авіаремонтних підприємств.....	61
2.3. Оцінювання інтелектуального капіталу машинобудівних авіаремонтних підприємств	78
Розділ 3. Розвиток процесу управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.....	95
3.1. Реалізація функції управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.....	95
3.2. Розроблення механізму прийняття управлінських рішень з інтелектуального капіталу машинобудівних авіаремонтних підприємств	111
3.3. Комплексний метод оцінювання ефективності процесу управління інтелектуальним капіталом машинобудівних авіаремонтних підприємств.....	120
Висновки	128
Список використаних джерел.....	130
Додатки.....	150

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРП – авіаремонтні підприємства

АЗ – авіабудівний завод

ІК – інтелектуальний капітал

НМА- нематеріальні активи підприємств

ОПІВ – об'єкти права інтелектуальної власності

НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи

НДІ – науково-дослідний інститут

ДКБ –дослідно-конструкторське бюро

АТ – авіаційна техніка

ВСТУП

Розвиток постіндустріального суспільства та глобалізаційні процеси національної економіки вимагають від машинобудівних підприємств змін в пріоритетах господарювання: від діяльності основою якої є матеріальні активи, до моделі економічного зростання, що ґрунтується на використанні людського інтелекту та нематеріального складника. Інтелектуальний капітал, як комерціалізований результат знань стає основним важелем економічної результативності суб'єктів підприємницької діяльності, створює додаткові переваги в технології, техніці, виробництві, дає можливість збільшувати сегмент ринку, отримувати унікальні конкурентні переваги. Задля продуктивного функціонування інтелектуального капіталу важливим є розв'язання завдань щодо ефективного управління ним через якісно сформований інструментарій, що дозволить комплексно розвинути всі напрями інтелектуальної діяльності та максимізувати ринкову вартість підприємства в довгостроковому періоді.

Внесок у проблематику формування і розвитку інтелектуальних активів висвітлено в роботах І. Алексеєва, Л. Антонюк, В. Базилевича, Г. Беккера, О. Бутнік-Сіверського, В. Врублевського, Е. Брукінг, Н. Гавкалова, В. Гейця, Н. Голікової-Тінтулової, О. Грішньої, Б. Генкін, В. Гойло, І. Журавльова, В. Іноземцева, А. Колота, Дж. Коулмана, Є. Крикавського, Л. Лісогор, Б. Леонтєва, Н. Маркова, Б. Мільнера, О. Новікова, Л. Прусака, Ж. Поплавської, Б. Саліхова, П. Саллівана, У. Садової, К. Свейбі, М. Семікіна, Т. Стюарта, В. Супрун, О. Тоффлера, Ф. Уебстера, Л. Федулової, В. Черненко, А. Чухно, Н. Чухрай, Л. Шаульської та інших учених.

Аналізування та оцінювання інтелектуальних активів досліджували Н. Білоус, К. Дмитрів, А. Загородній, В. Зінов, Л. Едвінссон, В. Козик, А. Козирєв, М. Мелоун, О. Мельник, О. Минченкова, Й. Петрович, Б. Скворцов, Н. Шпак та інші.

Планування та управління інтелектуальним капіталом розглянуто в роботах С. Вовканича, Н. Бонтіса, Т. Гусаковської, В. Дресвянникова, О. Кендюхова, С. Клімова, О. Кузьміна, Л. Лукичової, М. Мариничевої, І. Мойсеєнко, В. Петренко, П. Перерви, В. Чана та інших науковців.

Водночас, на сьогодні залишаються не розв'язані питання теоретичного та прикладного характеру: дискусійним залишається тлумачення поняття «інтелектуальний капітал», переважає вибірково-фрагментарний характер його оцінювання й аналізування, потребує розвитку процес управління ним. Означене актуалізує тему монографії й, відповідно, окреслює її структуру.

У першому розділі "Теоретичні та прикладні положення управління інтелектуальним капіталом підприємств" з метою розвитку теоретичних основ з управління інтелектуальним капіталом уточнені категоріальний апарат з проблематики: «інтелект персоналу», «інтелектуальні ресурси», «продукти інтелектуальної діяльності», «інтелектуальний капітал». Це дає можливість вирішити ряд наукових проблем, а також створює підґрунття менеджерам для

ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємств. Проведена систематизація та доповнені класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу: за результатами інтелектуальної діяльності виділяємо інтелект персоналу, здатність працівників пізнавати і ефективно розв'язувати проблеми, зокрема, під час оволодіння новим комплексом завдань організації; інтелектуальні ресурси - основні елементи виробничого потенціалу, які є в розпорядженні організації і які можуть бути залучені й залучаються для формування та розвитку інтелектуального капіталу; продукти інтелектуальної діяльності, речові або інтелектуальні результати людської роботи; за видами інтелектуальної діяльності виділяємо інтелектуальний капітал, який формується в процесі навчальної діяльності - системи навчально-виховного процесу, в основі якого закладені органічну єдність і взаємозв'язок викладання й вчення і формування інтелекту персоналу; наукової діяльності - процесу фундаментальних або прикладних наукових досліджень зафіксованих на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової роботи, наукової доповіді, повідомлення про науково - дослідній роботі, монографічного дослідження, наукового відкриття; інноваційної діяльності, спрямованої на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг; інформаційної діяльності - залучення інтелекту персоналу, ресурсів і продуктів інтелектуальної діяльності із зовнішнього середовища. Наведена класифікація дає можливість розвинути теоретичні положення процесу управління інтелектуальним капіталом підприємств.

У другому розділі «Аналіз стану інтелектуального капіталу підприємств» розвинені методичні положення аналізу стану інтелектуального капіталу підприємств, дає можливість визначити величину інтелектуальних активів підприємства і на її основі, через систему відносних показників, ефективність їх використання та розвитку. Застосування даного методу істотно спрощує керівникам вибір стратегії подальшого розвитку, при істотному зниженні витрат на збір і обробку інформації.

У третьому розділі «Розвиток процесу управління інтелектуальним капіталом підприємств» запропоновано консоціаційній метод планування інтелектуального капіталу підприємств відповідно до планування системи показників за сферами розвитку інтелектуальної діяльності. Їх об'єднано в групи і проранжовано у взаємному співвідношенні. Кожна з цих груп дає можливість менеджерам аналітикам визначати можливості розвитку навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності, забезпечує гармонізацію розвитку інтелектуального капіталу, максимізує додаткові вигоди від його використання.

Для оптимізації витрат часу, коштів і управлінських зусиль розвинене механізм реалізації процесу розвитку управління інтелектуальним капіталом підприємств, результатом якого є варіативний вибір стратегій розвитку інтелектуального капіталу, планування набору показників і заходів їх досягнення; проєкції матричної організаційної структури, система матеріального стимулювання інтелектуальної діяльності, методи оцінки

розвитку інтелектуальної діяльності підприємств та система регулювання їх відхилень. Обґрунтовано використання економічних методів менеджменту та процесу їх формалізації в управлінські рішення. Також оцінено ефективність управління інтелектуальним капіталом підприємств: розроблено регресійну модель, що дає можливість підтвердити висновки про те, що прибутковість діяльності підприємства в довгостроковому періоді, залежить від розвитку його інтелектуального капіталу. Виявлено синергетичний і соціальний ефекти. Синергетичний ефект проявляється у взаємному впливі керувальної системи інтелектуального капіталу на керовану систему формування інтелектуальних ресурсів і продуктів. Соціальний ефект проявляється в реалізації і розвитку індивідуальних здібностей працівників, ступеня свободи і самостійності співробітників, соціально - психологічному кліматі організації. Підприємства з великим соціальний ефектом мають також високий рівень корпоративної культури. Отже, визначення ефективності управління інтелектуальним капіталом дає можливість комплексно оцінити доцільність управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

Фундаментальні положення відображені в монографії дають змогу науковцям розвинути знання з формування, розвитку інтелектуального капіталу а також управління ним, а інструментарій дає можливість аналітикам та менеджерам здійснювати управління інтелектуальним капіталом та його аналізування на машинобудівних підприємствах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутнісні характеристики інтелектуального капіталу підприємств

Додаткові конкурентні переваги організації, які досягаються через матеріальне виробництво й матеріальні ресурси, на думку західних економістів, відомі людству впродовж історії його існування, вичерпані. Наявність матеріальних активів, що дають змогу заощаджувати на ефекті масштабу, не є джерелом конкурентних переваг організацій і забезпечують середню окупність інвестицій. Високі прибутки приносить використання продуктів, створених інтелектуальною діяльністю, саме вони забезпечують домінуюче становище на ринку. Тому у конкурентній боротьбі підприємству потрібно використовувати нематеріальний складник, що ґрунтується на результатах інтелектуальної (творчої) діяльності працівників.

У цих умовах набуває розвитку теорія інтелектуального капіталу підприємства, що дає можливість пояснити природу і причини додаткових переваг прибутку, становища на ринку, конкурентоспроможності тощо. У зв'язку з цим особливу актуальність для машинобудівних підприємств мають питання:

- формування та розвитку інтелектуального капіталу та його складників, які забезпечують додаткові (унікальні) економічні переваги;
- визначення величини й аналізування стану інтелектуального капіталу;
- управління інтелектуальним капіталом для максимізації ринкової вартості підприємства в довгостроковому періоді.

Означені вище питання відіграють важливе значення і є конче потрібними для використання машинобудівними підприємствами, діяльність яких направлена на успішний розвиток у майбутньому, що можливий лише за умови ефективного формування й розвитку їх інтелектуального капіталу.

Для формування комплексної концепції управління інтелектуальним капіталом підприємства потрібно визначити склад предметної сфери дослідження, уточнити понятійний апарат й обґрунтувати введення нових категорій.

Ключовими поняттями, які вимагають окремого аналізу є «інтелект», «інтелектуальна діяльність», «інтелектуальний потенціал».

Відповідно до психологічного підходу категорія інтелект трактують як здатність людини до мислення, пізнання, тобто формування в індивіда об'єктивної картини того, що відбувається, генерації нової інформації, розв'язання проблемних ситуацій тощо [235].

У межах «адміністративної теорії» А. Файоль [252] визначив відношення інтелекту до організації. Відповідно до його теорії, організація є самостійним соціальним суб'єктом та володіє власним інтелектом, як і особа.

Дресвянников В. А. трактує «інтелект», як сукупність здібностей соціального суб'єкта (людини, організації) до пізнання, мислення, генерації нової інформації й знань із подальшим їх економічним використанням для отримання особистої вигоди (користі, блага) [61].

Володіння інтелектом надає потенційну можливість особі та організації стати власником нових знань й отримувати економічну вигоду від їх використання, але для цього потрібно організувати і стимулювати інтелектуальну діяльність.

Теорія інтелектуальної діяльності висвітлена в роботах А. Н. Леонтьєва [143], Лукичевої [167], І. П. Мойсеєнко [186] та інших.

Погоджуємося з думкою С. М. Климова [115] й виділяємо три рівні інтелектуальної діяльності: рутинні дії, засновані на постійній повторюваності ситуацій; евристичні та стратегічні дії, що являють собою поняття і диспозиції, які забезпечують орієнтацію і спільний алгоритм дій спрямований на розв'язання певної групи проблем; парадигмічні й когнітивно-каркасні дії – припущення та логічні конструкції, що можуть кодифіковатись у знакові форми, як наукові парадигми, будучи результатом тривалого суперечливого досвіду.

Аналізування названих вище джерел і власні напрацювання дозволили уточнити сутність поняття «інтелектуальна діяльність» як економічної діяльності суб'єкта (людини, організації) з використанням інтелекту як засобу роботи для створення та економічного використання інформації і знань.

Проаналізуємо категорію інтелектуального потенціалу. Нормативно-правові акти містять визначення потенціалу як корисності активів і трактують його як наявні та потенційні можливості, які отримає суб'єкт від використання активів, що безпосередньо не генерують надходження грошових коштів для досягнення поставленої мети та / або задоволення потреб [190]. Великий тлумачний словник української мови визначає потенціал як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерв, приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов. Економічний потенціал, трактують як сукупність економічних можливостей держави (або об'єднання держав), які можуть бути використані для забезпечення всіх матеріальних потреб (виробництва, оборони, особистих потреб населення тощо) [35].

Економічна енциклопедія трактує потенціал як наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати для досягнення поставленої мети [71]. О. Ф. Балацький трактує потенціал як властивість носія забезпечити очікуваний суб'єктом оцінювання позитивний (або негативний) результат в наявній системі зовнішніх обмежень з урахуванням здатності носія до розвитку [11].

Економічна енциклопедія тлумачить категорію «інтелектуальний потенціал» як сукупність розумових здібностей людини (групи людей) із засвоєння, усвідомлення інформації, її систематизації, перетворення в знання [71].

Узагальнивши наведенні трактування змісту терміна «потенціал», пропонуємо трактувати інтелектуальний потенціал підприємства як сукупність здібностей працівника (групи працівників, колективу підприємства) до розумової діяльності із засвоєння, усвідомлення інформації, її систематизації, перетворення в знання, об'єкти інтелектуальної власності.

Уточнимо зміст поняття «інтелектуальний капітал». На нашу думку, інтелектуальний капітал – складова частина інтелектуального потенціалу. З позиції фінансового менеджменту капітал – це джерела фінансування, що використовує суб'єкт господарювання. Мета управління капіталом – знайти таку комбінацію джерел, яка забезпечить інвестиційний розвиток суб'єкта, його фінансову стійкість, максимально високу ринкову вартість. З погляду економіки підприємства, капітал – це економічні блага, що використовуються для виробництва товарів і послуг та приносять економічні вигоди.

Отже, капітал являє собою суму матеріальних і фінансових, інтелектуальних благ, що використовують у діяльності суб'єкта господарювання. Мета управління ним полягає в ефективному використанні його як фактору виробництва, максимізації економічного результату, мінімізації витрат або величини використовуваного капіталу.

Погоджуємося з думкою Б. Леонтєва [145] і вважаємо, що інтелектуальний капітал є складником капіталу організації (рис.1.1).

Складовими елементами капіталу підприємства є: інтелектуальний; фінансовий; матеріальний. Кожний складник капіталу містить у собі підсистеми нижчого рівня.

Матеріальний (фізичний або виробничий) капітал – це вкладений в активи капітал, який складає джерела доходу у вигляді засобів виробництва: машини, обладнання, будівлі, споруди, землі, запаси сировини, напівфабрикати та готова продукція, які використовують для виробництва товарів і послуг. Фінансовий капітал – це нагромаджений організацією капітал, виражений у наявності резервів грошових коштів, які можуть бути використані та / або використовують для формування матеріального та / або інтелектуального капіталу підприємства.

Загальну модель взаємозв'язку трьох видів капіталу організації - зобразимо у вигляді представленої на рис 1.2. схеми.

Рис. 1.1. Зв'язок трьох видів капіталу організації

Примітка: сформовано автором відповідно до джерела [145].

Складники капіталу організації		
Інтелектуальний	Фінансовий	Матеріальний
<p>Забезпечує діяльність персоналу:</p> <p>Людський (кваліфікація, знання, вміння, професійні навички; майнові і особисті немайнові права, ідеї, управлінські рішення тощо)</p>	<p>Забезпечує діяльність персоналу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - заробітна плата, авторські винагороди та премії; - витрати на навчання, відпочинок, матеріальне обслуговування тощо 	<p>Забезпечує діяльність персоналу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - засоби і предмети праці; - майно необхідне для організації праці тощо
<p>Забезпечує операційну діяльність:</p> <p>Організаційний (права на об'єкти інтелектуальної власності, тогові знаки, марки, фірмові найменування, ноу-хау тощо.</p>	<p>Забезпечує операційну діяльність:</p> <ul style="list-style-type: none"> -оборотний капітал; -затрати на ремонт і експлуатацію техніки; - затрати на оновлення виробництва тощо 	<p>Забезпечує операційну діяльність:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нерухоме й рухоме майно; - інструменти, сировина, матеріали тощо
<p>Забезпечує роботу з клієнтами:</p> <p>Клієнтський (ноу-хау, комерційні таємниці щодо формування клієнтури, технології організації з привабливості, утримування й розширення клієнтів, стаж основних клієнтів, права клієнтів, гарантії продавців тощо)</p>	<p>Забезпечує роботу з клієнтами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зарплата персоналу зайнятого обслуговуванням клієнтів; -знижки постійним клієнтам; - витрати на інформаційні матеріали, виставки, поїздки тощо 	<p>Забезпечує роботу з клієнтами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пункти сервісного обслуговування; - рекламні стенди, вітрини тощо

Рис. 1.2. Складові елементи капіталу підприємства (за Б. Леонт'євим) [145]

Є різні підходи до визначення категорії «інтелектуальний капітал». Генезис якої припадає на 60-ті роки ХХ століття, коли економіст-неокласик М. Фрідман виділив у складі активів підприємства людський капітал і визначив його особливості стосовно інших складових капіталу організації: обмежені можливості заміни та обміну на інші матеріальні активи; складність оцінювання й переведення в ліквідну, грошову форму тощо [276].

Т. Стюарт визначив інтелектуальний капітал як суму всього того, що знають працівники компанії і що дає їй конкурентну перевагу на ринку [242]. Л. Прусак визначив інтелектуальний капітал як інтелектуальний предмет роботи, що формалізують, обробляють і використовують для підвищення вартості активів компанії [221].

К.-Е. Свейбі запропонував визначати цю категорію як активи, відмінні від матеріальних, що дають можливість підприємству отримувати додаткові вигоди в довгостроковому періоді [293]. Складові елементи інтелектуального капіталу дослідник ототожнював із нематеріальними активами підприємства. До нематеріальних активів, за його теорією, уходили такі елементи: індивідуальна компетентність, внутрішня та зовнішня структура організації (рис 1.3).

Рис. 1.3. Складові елементи нематеріальних активів [293]

Індивідуальна компетентність – включає уміння, освіту, досвід, соціальні навички персоналу. До внутрішньої структури організації належать цілі, завдання, моделі, технології, комп'ютерні та адміністративні системи. Їх створено персоналом і вони перебувають у власності організації. До внутрішньої структури також належать неформальні групи, внутрішні мережі, корпоративна культура організації. Внутрішня структура й персонал складають організацію. Зовнішня структура організації складається із ділових зв'язків із замовниками, постачальниками, конкурентами, ринкової вартості торговельної марки, ділової репутації організації тощо.

Інтелектуальний капітал, за результатами досліджень, які провели Л. Едвінсоном і М. Мелоун для шведської страхової компанії «Skandia», визначається за сукупністю його складових елементів (рис. 1.4) [279].

Цінність підходу полягає в чіткому розподілі категорій людського й структурного капіталу та розгорнутому визначенні їх змісту. Людський капітал визначають як сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей персоналу організації, які потрібні для виконання поточних завдань. Інші його складники: моральні цінності компанії, корпоративна культура й загальне ставлення до організації. Структурний капітал перебуває у власності компанії, до нього належать клієнтський та організаційний капітал. Клієнтський капітал складається з ділових зв'язків із контрагентами. Сутність поняття «клієнтський капітал» важлива для страхових компаній та інших фінансових організацій, де основою діяльності є портфель договорів із клієнтами, що визначає масштаби, структуру, динаміку діяльності організації. Організаційний капітал – це систематизована і формалізована компетентність компанії, що підсилює її творчу ефективність, організаційні можливості, спрямовані на створення продукту та вартості.

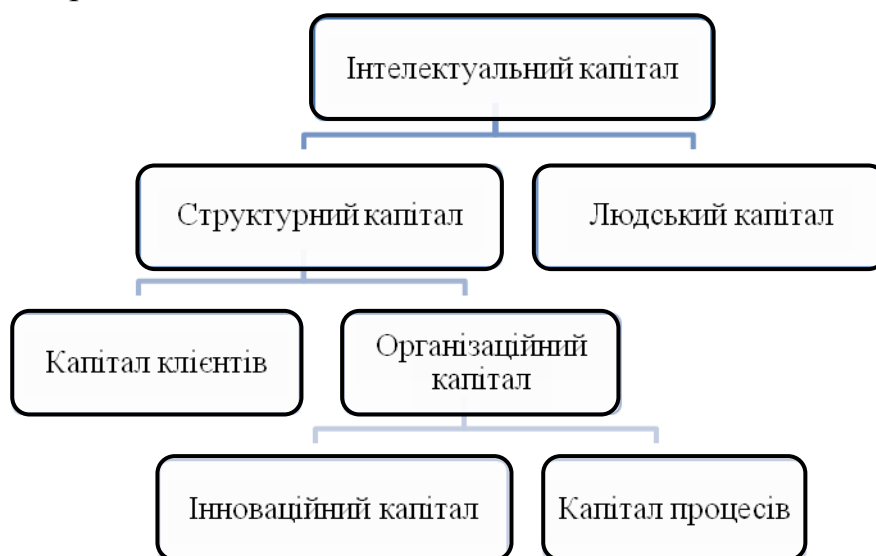

Рис. 1.4. Складові елементи інтелектуального капіталу [279]

Організаційний капітал уключає капітал інновацій і капітал процесів. До першого належать захищені комерційні права, об'єкти інтелектуальної власності та інші цінності, що забезпечують здатність компанії до відтворення. Другий представлений системою організації виробництва, збуту, післяпродажного сервісу тощо, у процесі діяльності якого, формується вартість продукту.

Е. Брукінг визначає інтелектуальний капітал як комбіновані нематеріальні активи, без яких організація не може існувати. Вона визначає такі складові елементи інтелектуального капіталу: активи ринку, об'єкти інтелектуальної власності, інфраструктуру організації, людські активи (рис. 1.5) [25].

Активи ринку (Market Assets) – це нематеріальні активи компанії, які визначають її становище на ринку (торгова марка, фірмове найменування, дистрибутивні канали, різноманітні сприятливі для компанії угоди й контракти тощо). Активи інтелектуальної власності (Intellectual Property Assets) визначають як інтелектуальну власність, яка належить компанії і захищається законом (патенти, авторські права тощо).

Активи інфраструктури (Infrastructure Assets) являють собою інтелектуальні активи, які забезпечують функціонування компанії (філософія управління, корпоративна культура, процеси управління, бізнес-процеси тощо). До людських активів (Human-Centred Assets) дослідниця зараховує знання і вміння, які належать персоналові організації та її партнерам.

С. М. Климов [115] і Т. В. Бауліна [12] трактують інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації. В. Г. Зинов [96], К. В. Сафарян [96], О. М. Козирев [120] визначають його базовою характеристикою вартості бізнесу. М.А. Бендиков [18], Є. В. Джамай [18], С. Н. Коннина [124] та інші дослідники виділяють у його структурі кваліфіковану робочу силу (людський капітал); об'єкти інтелектуальної власності, інформаційні ресурси, локальні мережі (організаційний капітал); відносини з клієнтами, бренди тощо.

Рис. 1.5. Складові елементи інтелектуального капіталу за Е. Брукінг [25]

О. В. Кендюхов тлумачить інтелектуальний капітал, як здатність підприємства створювати нову вартість, інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані), як засіб створення нової вартості. Науковець виділяє персоніфікований капітал, до якого зараховує знання й уміння, творчі здібності, освіту, професійну кваліфікацію, ціннісні установки персоналу, психометричні характеристики; техніко-технологічний – винаходи, корисні моделі, промислові взірці, патенти, виробничі секрети (ноу-хау), права на дизайн; інфраструктурний – інформаційні технології, бази даних, організаційна структура, філософія управління, корпоративна культура, ділове співробітництво, клієнтський капітал – відносини з покупцями, контракти, портфель замовлень, франшизи, ліцензійні угоди; марочний капітал – торговельні марки, товарні знаки, корпоративна марка (ім'я), марки обслуговування, ділова репутація [113].

Проаналізовані підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу доцільно узагальнити та структурувати залежно від змісту на:

1. Вартісний (Л. Прусак, В. Г. Зинов, К. В. Сафарян, О. В. Козирев та інші), визначає інтелектуальний капітал як вартість, що приносить додаткову вартість у разі використання його в процесі інтелектуальної діяльності;

2. Ціннісний (Е. Брукінг, Л.Едвінсон, М. Мелуен, К.-Е. Свейбі, Т. Стюарт, О. В. Кендюхов та інші) – це введені у відтворювальний процес інтелектуальні блага, здатні задовольняти потреби підприємства. У межах ціннісного підходу інтелектуальний капітал розглядається як: ресурс – необхідне джерело інвестування, цільове використання в господарській діяльності організації (підприємства) якого забезпечує її інноваційний розвиток і підвищення ефективності функціонування; продукт, який має споживчу цінність використовується та реалізується як товар на ринку інтелектуальних продуктів.

Інтегруючи ціннісний і вартісний підходи до визначення сутності категорії інтелектуального капіталу, формуємо авторське уточнення визначення інтелектуального капіталу: *інтелектуальний капітал це – вартість нагромадженого запасу інтелекту (творчості) та його продуктів (власних або придбаних), які можуть бути використані та / або використовуються в процесі виробництва (матеріальному та / або нематеріальному) з метою отримання додаткових економічних вигод та / або задоволення потреб організації.*

Узагальнивши проведені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, варто зазначити, усі науковці виокремлюють три елементи інтелектуального капіталу: людські, структурні (організаційні), ринкові активи (рис. 1.6):

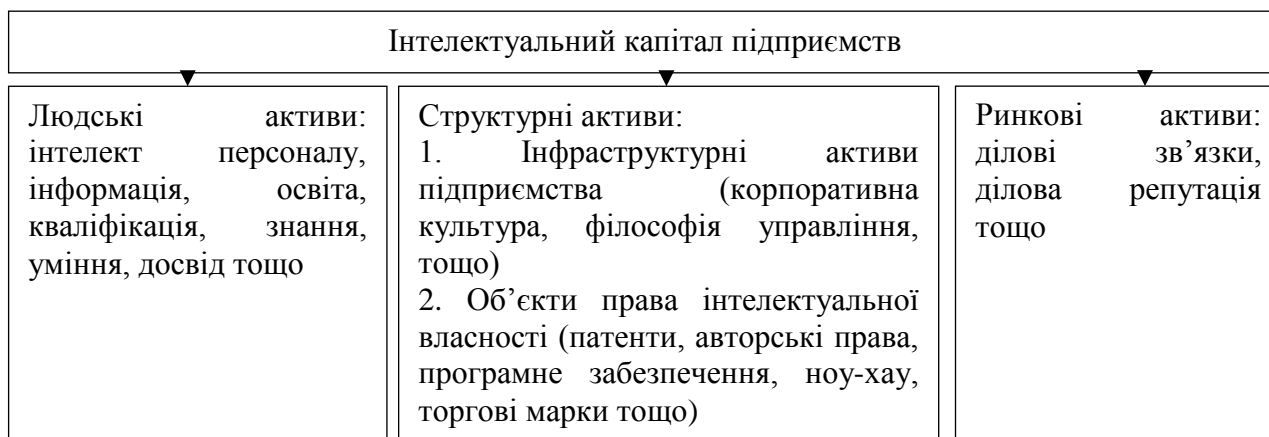

Рис. 1.6. *Складники інтелектуального капіталу підприємства*

Примітка: узагальнено автором відповідно до джерел [25,28,30,40,61,115,242,263,279].

У роботах «Інвестиції в людський капітал» (1961), «Людський капітал» (1964) Т. Шульц стверджував, що знання, якими володіє працівник і які він застосовує у своїй професійній діяльності, складають його капітал, оскільки вони приносять йому дохід. Відповідно до означених вище теоретичних досліджень стверджуємо, що людський складник інтелектуального капіталу включає інтелект персоналу, а також його продукти знання і інформацію, які можуть бути використані з метою їх перетворення в структурну та / або ринкову складову інтелектуального капіталу підприємства.

Внесок у формування терміна «знання» зробили наукові досягнення когнітивної психології (Дж. Брунер [26], Р. Солсо [117]), які розробили методологію індивідуальної інтелектуальної роботи творчого працівника;

теорія ментальних моделей Д. Норман [200] і особистих конструктів Дж. Келлі [112], які застосовують при побудові методології інтелектуальної діяльності персоналу, його навчання і самонавчання; соціальні психологи Дж. Грейсон та К. О. Делл [50] дали поштовх до створення теорії та методології роботи в групах.

У. Букович визначив промислове нововведення як нову комбінацію ресурсів, те, для чого слід створювати нові знання як інформаційний прототип нової комбінації. Він визначив, що основними властивостями знань є те, що вони результат пізнавальної інтелектуальної діяльності соціального суб'єкта, відображають об'єктивну дійсність, мають нематеріальну форму, можливість безмежного розповсюдження в соціальному середовищі та практичне застосування і, як наслідок, становлять цінність для суб'єкта, приносять йому користь (благо), стають його невід'ємною частиною, трансформуються у її інтелект, а ефективність їх використання визначають соціально-психологічними характеристиками власника знань [28].

Р. Мейер [283] і його послідовники розробили модель індустрії знань, основу якої складають інвестиції в їх створення і навчання персоналу організації. В роботі «Управління ноу-хау» Т. Ллойд [282] виокремив загальну категорію – організаційні знання, куди входять три складові знань: know-what (знати що) – стратегічні знання, know-why (знати для чого) – теоретичні знання, know-how (знати як) – прикладні знання.

П. Сендж [291] запропонував концепцію «організації, що навчається» (learning organization) і визначив її як організацію, у якій люди постійно розширюють свої можливості у створенні результатів, яких справді бажають, де розробляються нові, здатні розвиватися моделі мислення, де колективні прагнення вільні, й де люди постійно вчаться тому, як навчатися вчитися разом. Він виділив такі технологічні складники організації, що навчається: системне мислення, персональна майстерність, ментальні моделі, формування спільного бачення, групове навчання.

Інтегруючи наукові підходи до визначення сутності знання, визначаємо їх як продукт інтелектуальної діяльності суб'єкта (індивіда, групи індивідів, організації), що відповідно до отриманої інформації системно відображає реальну дійсність і дає змогу йому виконувати практичну діяльність (розв'язувати завдання), тобто формувати економічний потенціал суб'єкта.

Поняття «знання» тісно пов'язане з поняттям «інформація». Знання – це локальне поняття, воно притаманне конкретному індивідові у визначений час. За допомогою переходу на особливу, відчужену від носія усупільнену форму (інформація) знання перетворюється в глобальну категорію, тобто інформація становить зміст знання і форму його передачі.

Є різні підходи до визначення сутності інформації. Інформаційна теорія трактує інформацію як міру невизначеності. Інформаційна технологія визначає її як дані, які були або можуть бути скомпільовані, оброблені та надані в тій чи тій формі. Комунікаційний маркетинг пояснює інформацію як зміст повідомлення. Як складник людського капіталу підприємства, інформація – це продукт інтелектуальної діяльності соціального суб'єкта, що являє собою

виклад змісту елементу реальної дійсності – сутності явища, об'єкта, процесу в певній формі, цінність якого для користувача полягає в зниженні невизначеності ситуації з урахуванням контексту діяльності (завдання).

Основними властивостями інформації, як складника людського капіталу, на думку, В. А. Дресвянникова [61] є те, що вона результат (продукт) пошукової діяльності соціального суб'єкта; має зміст, відбиває окремі аспекти об'єктивної дійсності; має нематеріальну форму; представлена певною мовою; вимагає інтелектуальних зусиль для практичного застосування; має цінність для суб'єкта; знижує невизначеність ситуації; призначена для поширення в соціальному середовищі; має пасивний характер; є зовнішня по стосовно суб'єкта; представляє собою об'єкт комунікацій.

Виокремлення структурного й ринкового капіталу пов'язане з тим, що структурний складник інтелектуального капіталу призначений для використання (споживання) підприємством, або перетворення його в ринковий складник інтелектуального капіталу підприємства. Ринковий складник інтелектуального капіталу спрямований на продаж продуктів, розширення сегмента ринку, завоювання стійких конкурентних позицій, підвищення ринкової вартості підприємства в довгостроковому періоді.

Структурний складник інтелектуального капіталу враховує об'єкти інтелектуальної власності підприємства, корпоративну культуру й може використовуватись та / або використовуються в процесі виробництва для споживання та / або перетворення в ринковий складник інтелектуального капіталу підприємства.

Об'єкти інтелектуальної власності – це результати, продукти творчої діяльності людини, тобто ідеї, думки, образи, символи, які втілюються на матеріальних носіях.

Об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ: результати науково-технічної творчості (об'єкти промислової власності), які охороняються патентним правом; результати наукової, літературної і художньої творчості, які охороняються авторським правом і суміжними правами (авторські та суміжні з ними права); засоби товарно-знакової ідентифікації продукції та виробників [257].

Теорія економіки зараховує засоби товарно-знакової ідентифікації продукції до об'єктів промислової власності, проте фактично вони становлять окрему групу у складі ОПІВ.

Ринковий капітал – це ділова репутація і ділові зв'язки з економічними контрагентами, які можуть бути використані та використовуються в операційній діяльності підприємства з метою реалізації продуктів на ринку, для отримання економічних вигод (унікальних, додаткових).

Проаналізуємо детальніше категорію «ділова репутація» та «ділові зв'язки». Є різні підходи до трактування поняття «ділова репутація». Ділова репутація в балансі відповідно до П(С)БО 19 з'являється, якщо підприємством була здійснена покупка іншого підприємства відображена як різниця між ринковою ціною підприємства та його вартістю за балансом. Вартість власної ділової репутації в балансі не відображається. Очевидно, що підприємству

притаманна ділова репутація не лише на момент купівлі-продажу. Це показник, що характеризує діяльність будь-якого підприємства в будь-який момент часу.

О. О. Стрижак [240], А. А Чухно [263] трактують гудвіл організації як частину нематеріальних активів підприємства, відображених в популярності фірмового найменування, торговельної марки та інших елементів. У міжнародній практиці гудвіл прийнято трактувати як окремий нематеріальний актив, що може бути проданий частково, переданий у спадок або відчужений на підставі інших обставин [290].

Отже, більшість дослідників цієї категорії ототожнюють ділову репутацію з ринковим складником інтелектуального капіталу, включаючи в останню ділові зв'язки підприємства. На нашу думку, ділова репутація – сукупність підтверджених даних, що дають можливість зробити висновок про якість задоволення потреб контрагентів, порядність і відповідність діяльності організації вимогам закону.

Товарний знак – відображувальний символ ділової репутації і, відповідно, складник ринкового капіталу підприємств. Бренд — сукупність матеріальних і нематеріальних категорій, які формують сприятливе враження в споживача й бажання придбати товар із конкретним маркуванням серед безлічі інших аналогічних [205]. Бренд виступає комерційним утіленням ділової репутації. Вартість ділової репутації може бути виражена як вартість бренду.

Дослідженню ділових зв'язків присвячені роботи П. Крайнева, який трактує їх, як прояв інтеграційних зв'язків між підприємствами та інтеграцію сучасного промислового виробництва [129]; В. Краснова визначає ділові зв'язки як горизонтальні взаємовідносини партнерів у господарській діяльності [128]. Дещо ґрунтовніше висвітлює проблему зв'язків М. Кастельс, який визначає їх одним із найвагоміших принципів економічної системи, називаючи їх «принципом договірних, контрактних відносин» [107]. Ділові зв'язки організації набувають специфічного значення для економіки України – це пояснюється корумпованістю вітчизняного підприємництва й лобіюванням власних інтересів у державних чи місцевих органах влади.

Ділові зв'язки з іншими контрагентами дають змогу використовувати контакти, інформацію, знання, ділову репутацію, фінансові можливості, навички та вміння ділових партнерів. Ділові зв'язки організації, їх якісний склад дають ринку додаткову інформацію про можливості перспективи подальшого розвитку організації («скажи мені, хто твій друг, і я скажу хто ти»).

Вплив ділових зв'язків на діяльність підприємства може бути і позитивним, і негативним. У випадку співпраці з компаніями, які користуються поганою репутацією на ринку, негативний імідж переноситься на всіх ділових партнерів, знижуючи їх рейтинг. З іншого боку, підтримка великої компанії, яка успішно функціонує, може відкрити нові можливості для розвитку підприємства.

Діловими зв'язками володіють працівники високої кваліфікації керівники знаних підприємств, великих підрозділів. Використання таких зв'язків, можливе через уключення фахівців до засновників підприємства, якщо засновники, як ділові партнери, нерівноцінні у своїх ділових зв'язках; за умови,

коли фахівці відомі у своїх сферах і володіють високим авторитетом серед провідних дослідників та керівників підприємств своєї галузі; якщо фахівці володіють свідоцтвами міжнародного визнання; якщо ім'я, вчене звання та інші атрибути суспільного визнання потрібні для залучення клієнтів.

Отже, узагальнивши теоретичні дослідження та власні напрацювання визначаємо ділові зв'язки як якісно нові суспільно корисні відносини, що виникають у процесі ведення підприємницької діяльності і мають за мету отримання вигоди, яка може мати і матеріальний, і нематеріальний характер.

Відмінності у тлумаченні категорії «інтелектуальний капітал підприємств», зумовлені відсутністю загальних класифікаційних ознак, характерних останньому. Класифікація інтелектуального капіталу розглянута в роботах таких учених: Е. Брукінг [25], О. Бутніка-Сіверського [30], У. Буковича [28], В.Дресвянникова [61], Л. Едвінсона та М. Мелуена [279], О. В. Кендюхова, [113], С. Климова [115], Л. Лукичевої [167], М. Мариничевої [173], О. Минченкової [180], І. Мойсеєнко [185] та інших учених. Опрацювання наукових джерел дало змогу узагальнити й визначити види інтелектуального капіталу за низкою класифікаційних ознак (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація інтелектуального капіталу підприємств

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид інтелектуального капіталу
1	2	3
1	За суб'єктом (носієм) (В. А. Дресвянников [61], О. В. Кендюхов [113], І. П. Мойсеєнко [185])	Інтелектуальний капітал підприємства, підрозділу, групи, особи
2	За можливістю відчуження у суб'єкта (О. В. Кендюхов [113])	Інтелектуальний капітал, який може бути відчужений; інтелектуальний капітал, який не може бути відчужений
3	За джерелом формування (Л. І. Лукичева [167])	Власний, позиковий, залучений
4	За інформаційною базою отримання (С. М. Климов [115])	Інтелектуальний капітал, який ґрунтується на обліковій інформації; інтелектуальний капітал, який ґрунтується на спеціальній інформації.
5	За можливістю формалізації (А. Є. Никифоров [198])	Формалізований інтелектуальний капітал, неформалізований інтелектуальний капітал
6	За видом діяльності, у якій використовується ІК	ІК у звичайній (операційній, фінансовій, інвестиційній), надзвичайній діяльності
7	За способом залучення в діяльність підприємства (О. В. Кендюхов [113])	Інтелектуальний капітал, який у використовується, розвивається, перебуває в резерві

1	2	3
8	За призначенням (І. П Мойсеєнко [185])	Інтелектуальний капітал, який використовується для задоволення потреб підприємства та для продажу
9	За результатами інтелектуальної діяльності	Інтелект персоналу, інтелектуальний ресурс, продукт інтелектуальної діяльності
10	За видами діяльності, які охоплюють інтелектуальний капітал	Інтелектуальний капітал, що формується в процесі навчальної, наукової, інноваційної, інформаційної діяльності
11	За змістом (Е. Брукінг [25], Л. Едвінсон [279], М. Мелуен [279], К.-Е. Свейбі [293], Т. Стюарт [242] та ін.)	Людський, структурний, ринковий капітал

Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [25,28,30,40,61,115,242,263267;293].

Особа (працівник) чи група працівників, які володіють знаннями, уміннями, навичками, а також їх результати втілені в продукти інтелектуальної діяльності, які відміні від знань і продуктів іншої групи працівників того чи того підрозділу підприємства і в своїй сукупності формують інтелектуальний капітал підприємства. Тому в ієрархії підприємства залежно від носія інтелектуального капіталу організації, поділяємо його на: інтелектуальний капітал підприємства, підрозділу, групи, особи.

Залежно від форми інтелектуального капіталу в процесі відтворення його можна його відчужити від носія, якщо результат інтелектуальної діяльності людини став інтелектуальною власністю підприємства, в окремих випадках, із втратою носія інтелектуального акиву втрачається, власне, інтелектуальний актив через неможливість присвоєння його підприємством. Тому за можливістю відчуження у суб'єкта поділяємо інтелектуальний капітал, який може бути відчужений; інтелектуальний капітал, який не може бути відчужений.

Інтелектуальний капітал може створюватися в межах підприємства або ж залучатися із зовнішнього середовища у вигляді готових інтелектуальних продуктів, призначених для задоволення потреб підприємства, та подальшої їх реалізації, що зумовлює поділ інтелектуального капіталу підприємства на власний, позиковий залучений.

Не всі складові елементи інтелектуального капіталу відображені у фінансовій звітності підприємства, тому конче потрібний пошук спеціальної аналітичної та синтетичної інформації для дослідження його структури. Ця особливість зумовлює його поділ на інтелектуальний капітал, який ґрунтується на обліковій інформації; інтелектуальний капітал, який ґрунтується на спеціальній інформації.

Для управління інтелектуальним капіталом потрібна його якісна формалізація. Процес формалізації передбачає надання будь-чому встановленої

форми. Частина інтелектуального капіталу організації формалізована, при цьому одиницею формалізованого інтелектуального капіталу є документ, відображений на паперовому або електронному носії. Стандарти і правила, які визначають вид і зміст документа, можуть бути і зовнішніми (нормативно-правові акти), і внутрішніми (накази, посадові інструкції, технологічні стандарти тощо). Однак значну питому вагу займають неявні інтелектуальні активи, що не потрапляють під вимоги наявних правил і стандартів, не відображаються в прийнятих організацією документах. Ці активи, які хаотично циркулюють, можуть бути цінними, але управлінська ефективність їх використання низька. Отже, інтелектуальні активи можуть мати формалізовану й неформалізовану форми.

Формування, використання й розвиток інтелектуального капіталу комплексно охоплює всі види діяльності підприємства. Він задіяний в операційній (основна діяльність підприємства), інвестиційній чи фінансовій діяльності. Інвестиційна діяльність підприємства – сукупність його практичних дій, щодо реалізації всіх видів майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект [69]. Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [71]. Надзвичайна діяльність підприємства являє собою діяльність, пов'язану з настанням надзвичайних подій (стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій тощо), включаючи затрати на запобігання виникненню втрат від стихійного лиха та техногенних аварій [70]. Тому за характером діяльності використання інтелектуальний капітал може бути направлений у звичайну (операційну, фінансову, інвестиційну) й надзвичайну діяльність.

Погоджуємося з думкою О. В. Кендюхова та за способом використання в діяльності підприємства інтелектуальний капітал поділяємо на той, що перебуває у використанні, розвитку, резерві, консервації. Така форма класифікації інтелектуального капіталу визначає його статус та обсяг і дає змогу виявляти можливості додаткового використання в конкретному періоді. Інтелектуальний капітал, який використовується у господарському процесі, характеризує його як економічний ресурс, залучений до виробництва і збуту з метою отримання доходу. Інтелектуальний капітал, який розвивається, представляє ті його види, що у даний момент капіталізуються. Наприклад, збільшення кількості постійних клієнтів, підвищення популярності торговельної марки, отримання нових знань співробітниками компанії.

Певні інтелектуальні ресурси, наприклад нова технологія, до певного часу можуть перебувати в резерві через економічну доцільність залежно від ситуації на ринку. Інтелектуальний капітал, який перебуває у консервації, являє собою раніше нагромаджену його частину, яку з певних причин тривалий час не використовують в економічному процесі. Такий капітал утрачає свою економічну функцію і, відповідно, свою реальну вартість, насамперед через витрати втрачених можливостей [113].

Частину створеного або залученого інтелектуального капіталу використовують для задоволення потреб підприємства, для підвищення ринкової вартості, частина формує інтелектуальні продукти, які реалізуються на наукомісткому сегменті ринку, що зумовлює його поділ на такий, що можуть використати для задоволення потреб підприємства та / або продати.

Результатом інтелектуальної діяльності є формування інтелекту персоналу (підприємства), інтелектуальних ресурсів, що можуть бути перетворені у інтелектуальні продукти підприємства.

Сфери які охоплюють інтелектуальний капітал: навчальна, наукова, інноваційна, інформаційна діяльності. Навчальний процес охоплює діяльність з викладання та учіння. Результатом наукової діяльності є нове знання зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової роботи, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну діяльність, монографії, наукового відкриття тощо. Інноваційний процес спрямований на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, а інформаційний забезпечує обмін інформацією між двома або більше учасниками. Отже, за видами діяльності, які формують і розвивають інтелектуальний капітал поділяємо його на той, що формується в процесі навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності.

1.2. Особливості управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств

Особливості управління інтелектуальним капіталом формує комплекс властивостей загальної діяльності машинобудівних підприємств, управлінських рішень щодо розвитку їхнього інтелектуального капіталу, конгломерат інтелектуальних активів машинобудування та їх ринкова кон'юнктура, особливості захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності (ОПВ).

Більшість підприємств машинобудування спеціалізується на виготовленні й випуску великогабаритних машин складної конструкції. Виробництво переважальної частини продукції, яку випускають, належить до одиничного й серійного типу виробництва. Однак, певну частину предметів роботи (уніфіковані деталі і складальні одиниці), що входять до складу різних груп однорідних виробів, виготовляють масовими партіями (наприклад виробництво лопаток для парових турбін).

Основні особливості, характерні для виробництва продукції підприємств машинобудування поділяють на три групи [234]: особливості використовуваної технології; особливості продукції, що підлягає випуску; особливості економіки й організації виробництва.

Особливостями використовуваної технології є висока конструктивно-технологічна складність виробів, які випускають; значна питома вага унікального устаткування; висока вантажопідйомність кранів, порівняно, велика тривалість виробничого циклу збору і випробування виробів; відсутність дослідного зразка за виробами, які випускають підприємства.

Висока кількість складальних одиниць, деталей, порівняно з високою точністю їх обробки, зумовлює потребу виконання великого обсягу розрахунків при плануванні інтелектуального капіталу підприємств, що потребує високого рівня автоматизації виробництва.

Порівняно висока частка змінюваності виробів у річному плані підприємств машинобудування, а також значна кількість деталей зумовлюють підвищену складність і збільшену трудомісткість робіт пов'язаних з формуванням комплектів планово-облікових одиниць (наприклад вузлових комплектів, бригадо-комплектів). Вчасне розроблення потрібних одиниць можливе лише відповідно до використання сучасних засобів обчислювальної техніки.

Висока частка унікальних верстатів у загальній вартості встановленого парку виробничого устаткування в цехах підприємств машинобудування (досягає 60 %), що впливає на планування інтелектуального капіталу, оскільки в процесі реалізації завдань, пов'язаних із побудовою планів роботи цехів і ділянок, групи унікального устаткування мають бути враховані в повному обсязі, адже унікальне устаткування визначає пропускну спроможність окремих цехів і виробничу потужність підприємства загалом.

Потреба використання потужних кранів зумовлена великою масою деталей, складальних одиниць і виробів. Витрати часу на транспортне обслуговування робочих місць значні (за експертними оцінками, вони займають до 30 % середньої норми оперативного часу, а в окремих випадках 90 % загальної тривалості виробничого циклу партій «провідних» деталей). Указані витрати часу, зазвичай, не нормують, а календарні плани роботи потужних транспортних засобів не розробляють. Відсутність календарних планів спричинює значні простої робітників і верстатів на подетально спеціалізованих крупномеханічних ділянках (простої складають 1-7 % і більше від дійсного фонду часу). Для скорочення часу простоїв робітників і устаткування та забезпечення ефективної організації роботи потужних транспортних засобів рекомендується розробляти та впроваджувати результати НДДКР зі зменшення маси деталей. Це дасть змогу вже при формуванні подетально-операційного календарного плану на крупномеханічних ділянках пов'язати роботу потужних транспортних засобів із послідовністю проходження деталей за відповідними робочими місцями (тобто робочими місцями, вказаними в технології виготовлення певної деталі).

Особливістю технологій машинобудування є велика тривалість виробничого циклу збору й випробування виробів, що використовується, визначає міру різноманітності груп випередження або термінів передачі предметів з однієї стадії виробництва на іншу. Загальна кількість груп випередження і термінів подачі предметів за будь-яким виробом прямо пропорційна тривалості циклу збору виробу. Її розраховують як відношення сумарної тривалості циклу вузлового й загального збору виробу (якщо перший організаційно відокремлений від другого) до тривалості прийнятого планово-облікового періоду. Дані про тривалість вузлового і загального зборів формуються з індивідуальних циклових графіків виготовлення виробів.

Практикою встановлено, що під час планування інтелектуального капіталу складальних підрозділів на підставі груп випередження, отримуваних з індивідуальних циклових графіків збору виробів, не вдається забезпечити потрібний баланс між пропускною спроможністю складальних цехів (дільниць) і обсягом трудомісткості, що припадають на певні відрізки часу (відповідна тривалість планово-облікового періоду).

Отже, обґрунтовані терміни передачі предметів з однієї стадії виробництва на іншу мають встановлюватися в системі поточного планування інтелектуального капіталу відповідно до взаємопов'язаних календарних планів роботи цехів, дільниць вузлового й загального зборів виробів, які розраховують за допомогою ЕОМ.

Не всі вироби, що випускають підприємства машинобудування, проходять етап загального збору. Так, у гідравлічних турбінах, на відміну від парових турбін, немає окремого етапу загального збору, що виконується на підприємстві-виробникові. Збір здійснюється лише за платіжними вузлами, які підлягають відправці до місця будівництва.

Особливістю технології є відсутність, зазвичай, дослідних зразків. Не чекаючи накопичення і узагальнення досвіду на первинній стадії експлуатації, у виробництво може запускатися наступний екземпляр виробу того ж типу. Відсутність дослідного зразка, малі обсяги випуску виробу не дають можливість розробити детальну технологію і розрахувати норми часу, а також використовувати накопичений досвід під час виготовлення наступних екземплярів машин даного типу та розміру. Побудовані, відповідно до таких вихідних даних, плани розвитку інтелектуального капіталу роботи цехів і ділянок не в змозі врахувати більшість майбутніх відхилень від запланованого ходу роботи.

Вплив цієї особливості технології на процес планування інтелектуального капіталу виражається у вимозі підвищення якості вихідної інформації та врахування в календарні плани роботи цехів і дільниць резервчасу для можливого усунення непередбачених негативних відхилень.

Друга група особливостей властива продукції, яку виготовляють і випускають підприємства машинобудування, характеризується великою тривалістю циклу виготовлення виробів, порівняно малими обсягами випуску однакових виробів при відносно великій різноманітності їх типів.

Практика засвідчує, що тривалість виробничого циклу виробів машинобудування може перевищувати рік, а в окремих випадках складати три роки. Основними чинниками, які визначають велику тривалість виробничого циклу виробів у машинобудуванні, вважають: значну кількість операцій для виготовлення «провідних» деталей; значну кількість деталей виробів; порівняно велику тривалість циклу збору виробів; великі габарити і велику масу деталей і складальних одиниць. «Провідні» деталі відрізняються від інших значною кількістю трудомістких операцій.

Вплив на планування інтелектуального капіталу маси деталей полягає в тому, що крупні габарити і велика маса деталей виробів зумовлює наявність в механічних і механічно-складальних цехах порівняно великого обсягу

незавершеного виробництва, що викликає потребу залучення досить великого обсягу ресурсів на його зберігання. У складних умовах машинобудівного виробництва для створення і підтримки в цехах і на ділянках оптимального за обсягом і комплексного за складом незавершеного виробництва необхідним є розроблення, обґрунтованих розрахунками, розмірів партій деталей відповідно до плану розвитку інтелектуального капіталу. Отримати продукцію вчасно й високої якості можна лише відповідно до використання сучасних моделей, математичних методів і ЕОМ.

Третя група особливостей полягає в якісній організації виробництва на підприємствах машинобудування і характеризується порівняно великою питомою вагою матеріалів, купівельних виробів і послуг корпоративних підприємств в собівартості продукції; значною питомою вагою ручних робіт в загальній трудомісткості виробу; значною часткою дослідно-статистичних норм виконуваних робіт; порівняно малою величиною показника спеціалізації робочих місць на крупних механічних ділянках; значним обсягом незавершеного виробництва в загальній вартості нормованих оборотних коштів; потребою територіального і адміністративного об'єднання механообробних і складальних цехів.

Наявність в собівартості продукції великої питомої ваги виробів, що отримані від інших спеціалізованих підприємств, викликає потребу тісного взаємозв'язку календарних термінів випуску деталей і готової продукції з термінами постачань та кооперації. Така умова може бути виконана при автоматизованому способі розв'язання завдань календарного планування виробництва.

Порівняно велика питома вага ручних робіт в загальній трудомісткості виробів, а також наявність дослідно-статистичних норм зумовлюють коливання норм виробітку, що спричинює створення додаткових труднощів з дотримання термінів випуску партій предметів в календарних планах роботи цехів, діляниць та виконанню їх загалом. Для створення сприятливих умов з вчасного і повного обсягу виконання календарних планів виробництва потрібно підвищувати рівень механізації роботи робітників при зборі, передбачати обґрунтовані резерви робітників-складальників і покращувати нормування роботи.

Унаслідок обмеженої повторюваності випуску виробів і малої деталізації технологічних процесів, виготовлення їх частин є достатньо складним (через обмеженого використання сучасних спеціалізованих технічних засобів), а інколи і економічно недоцільним (унаслідок одноразового випуску виробу), тому потрібно повністю охопити, з ретельно розрахованими нормами часу, всю номенклатуру деталі-операцій. Ця номенклатура кардинально оновлюється від одного періоду до іншого. Питома вага технічно обґрунтованих норм за різними виробами зазвичай не перевищує 65 % від загальної їх кількості. Для підвищення питомої ваги технічно обґрунтованих норм часу на технологічні операції і створення на цій основі сприятливих умов для виконання календарних планів виробництва доцільним є використання сучасних методів нормування і спеціалізованих комп'ютерів при виконанні потрібних розрахунків.

Значні величини показників спеціалізації робочих місць (від 60 і більше), а також номенклатура деталей на механічних ділянках (десятки тисяч найменувань) вимагають використання менш жорстких методів побудови календарних планів виробництва. Відносно невеликі числові значення показників спеціалізації робочих місць (до 13) і обмежена номенклатура деталей (до 600 найменувань за рік) на механічних ділянках, спеціалізованих на виготовленні великогабаритних, багатоопераційних і найбільш трудомістких деталей, надають можливість побудови менш маневрених і, отже, жорсткіших подетально-операційних календарних планів виробництва.

У машинобудуванні проблема підтримки незавершеного виробництва, комплексного за складом і раціонального за обсягом, багато в чому залежить від прийнятих одиниць планування і оперативного обліку, використовуваних методів побудови календарних планів та якісного їх виконання.

Крім того, ця особливість передбачає включення в ЕОМ завдання побудови календарних планів роботи цехів і дільниць як одного з найбільш важливих критеріїв мінімізації обсягу засобів у незавершеному виробництві.

Механообробні та складальні підрозділи, зайняті виробництвом одних і тих самих виробів, економічно доцільно об'єднувати в один і адміністративно, і територіально. Навіть у тому разі, коли це організаційно неможливо, повинна зберігатися ознака територіальної спільності. Урахування цієї особливості під час організації виробництва диктується потребою найбільш ефективного використання виробничих площ, потужного підйомно-транспортного устаткування і скорочення адміністративно-управлінських витрат, а також підвищення відповідальності керівництва цехів за вчасний випуск готової продукції.

Важливим способом врахування особливостей машинобудівного виробництва при проектуванні і вдосконаленні системи планування ІК є застосування багатоцільового підходу до розв'язання оптимізаційних завдань. Його реалізація сприятиме одночасному досягненню низки важливих економічних цілей: ефективного використання виробничого устаткування і виробничих площ, робочої сили, оборотних коштів на незавершене виробництво, інвестиційних ресурсів, які залучають.

Наступний комплекс особливостей характеризує властивості управлінських рішень щодо інтелектуального капіталу підприємств, а також менеджерів, що їх приймають. Суб'єктами управління формуванням і розвитку інтелектуального капіталу є керівники служб і підрозділів підприємства, співробітники маркетингових, патентних, кадрових відділів, відділів з управління інтелектуальною власністю і інтелектуальним капіталом. Особливостями суб'єктів управління ІК є їх висока кваліфікація, економічна та / або юридична освіта, розуміння суті і специфіки об'єкта управління. Важливе значення має здатність менеджерів висувати нові ідеї і працювати в нових галузях науки і техніки без постійного контролю керівництва. Такі особисті якості як новаторство і ініціативність стають важливими чинниками успішної роботи.

В процесі управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу приймають рішення зі створення інформаційно-інтелектуального середовища; розроблення програм і визначення напрямів створення інтелектуального капіталу; визначення потреб в інтелектуальних ресурсах; використання фондів знань; збільшення продуктивності інтелектуальної роботи; розвитку лідерства і схильності до творчої роботи; формалізації і регламентації процедур для координації дій усіх фахівців, зайнятих в управлінні формуванням і розвитком інтелектуального капіталу; встановленні прав і відповідальності співробітників, які беруть участь в створенні і розвитку інформаційно-інтелектуальної бази підприємства; формування системи методів і способів збору, передачі, обробки, зберігання і використання інформації; забезпечення збереження інформації і розроблення заходів обмеження доступу до неї; забезпечення моніторингу зовнішнього середовища; припинення витоку комерційної інформації в зовнішнє середовище; ідентифікація інтелектуального капіталу, який підлягає правовому захисту; організування правового захисту; припинення недобросовісної конкуренції; проведення аналізу і оцінювання комерційної вартості інтелектуального капіталу; залучення інтелектуального потенціалу сторонніх підприємств; обґрунтування доцільності інвестування фінансових коштів розвитку інтелектуального потенціалу підприємства.

Особливості рішень з управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу полягають у тому, що вони значною мірою пов'язані з аналізом ситуації на ринку, обліком тенденцій попиту на розроблення; характеризуються високими вимогами до знання правових основ взаємовідносин із партнерами внаслідок специфіки товару; сприяють інтелектуалізації трудової діяльності, підвищенню її наукомісткості; важко піддаються стандартизації, оскільки проблеми, на розв'язання яких вони спрямовані, несхожі і нестандартні; спрямовані на зміну складу виготовлених товарів і послуг, покращення їх якості, розвиток і задоволення усе більших потреб особи і суспільства; мають високий рівень невизначеності і ризику; впливають на розвиток і ефективне функціонування підприємства; руйнують економічну рівновагу, вносять суперечності і невизначеність в економічну динаміку; приймаються на усіх рівнях управління; спричинюють виникнення опору; вимагають використання відповідного методичного забезпечення, зокрема використання методичних площень оцінювання індивідуального вкладу в процес формування і розвитку інтелектуального капіталу, оцінювання комерційної вартості створюваних інтелектуальних продуктів, а також методик моніторингу діяльності з управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу.

Отже, діяльність менеджерів з управління інтелектуальним капіталом носить творчий інтелектуальний характер, а управлінські рішення, що приймаються, направлені на стійкий інноваційний розвиток для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин.

Проаналізуємо комплекс ознак, характерних для інтелектуальних активів, створених машинобудівними підприємствами. Інтелектуальним активам притаманний творчий характер процесів формування і розвитку, що

виражається у витратах творчо-креативної енергії особи. Саме в результаті акумульованої енергії та інтелектуального потенціалу співробітника відбувається формування додаткового інтелектуального продукту, значення якого полягає в підвищенні ефективності функціонування підприємства, зокрема, в підвищенні конкурентоспроможності продукції (унаслідок зростання технічного рівня, якості), зниженні трудомісткості робіт, забезпеченні ресурсо- і енергозбереження.

Для продуктів інтелектуальної діяльності характерно поєднувати виробництво і споживання. З одного боку, працівник глибше вникає у виробничі процеси, а з іншого – діяльність на робочому місці більшою мірою передбачає споживання інформації і засвоєння знань, отриманих іншими людьми, у результаті чого відбувається розмивання меж між продуктивною і непродуктивною працею, між виробничою діяльністю і дозвіллям, між виробництвом і споживанням. Виникає перехід від чистого виробництва до продуктивної діяльності, що сприймається як своєрідне дозвілля.

Результати інтелектуальної діяльності мають високий рівень новизни процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу, що пов'язана з соціально-психологічними особливостями особи, відмінними рисами її мислення. Інтелектуальна діяльність спрямована на винахідництво, отримання новизни як сукупності властивостей, що характеризують радикальність змін об'єкту і надають йому право називатися новим. Новизна, що забезпечує сукупність покращених характеристик (властивостей, показників, параметрів тощо), сприяє підвищенню якості і конкурентоспроможності продукції (послуги).

Об'єднання інтелектуальних потенціалів співробітників у процесі виконання творчого завдання характеризується конструктивним синергетичним ефектом. Інтелектуальний потенціал співробітників, як сукупність знань, досвіду і креативних здібностей, виступає в процесі формування і розвитку інтелектуального капіталу як своєрідний засіб виробництва. Отже, ефективність інтелектуальної діяльності залежить передусім від інтелектуального потенціалу співробітників.

Повна або часткова відсутність матеріального втілення процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу пов'язана з тим, що діяльність мозку невидима для ока, творчий процес має ендогенний характер, так як і його результати, які формалізуються за допомогою перенесення знань на матеріальний носій. Однак матеріальний носій у відриві від творця знання значною мірою втрачає свою корисність.

Співробітник, перебуваючи під впливом творчого завдання, не перестає ним займатися навіть після закінчення робочого дня, намагаючись знайти його розв'язання у вільний від роботи час. Цей процес відбувається безперервно й охоплює життя особи і підприємства. Крім того, отримання творчих результатів автоматично викликає діалектичний розвиток, тому процес створення нового у межах суспільства не припиняється ніколи.

Процеси інтелектуальної діяльності вимагають використання потоку інформаційних ресурсів. Як ресурси в творчій інтелектуальній діяльності,

переважно, використовують наявні знання, дані й інформацію. Саме в процесі обробки цих вхідних ресурсів виходить додатковий інтелектуальний продукт як наслідок витраченої енергії, що зумовлює високу потребу креативної діяльності у відповідному інформаційному забезпеченні.

Інтелектуальна діяльність охоплює усі служби й підрозділи підприємства, включаючи не лише технічні відділи, які реалізують НДДКР, а й маркетингові, фінансові, кадрові та інші, що забезпечують управління нею. Це пов'язано з безперервним створенням наукових ідей, технологій вивчення і аналізу ринків, маркетингових інструментів, процедур управління фінансовими потоками, методик фінансового аналізу, технологій стимулювання розвитку співробітників, методів і інструментів управління, технологій отримання, обробки і аналізу інформації тощо, що обумовлюють появу конкурентних переваг компанії. Отже, підвищення ефективності діяльності досягається за рахунок того, що усі служби підприємства активно займаються виробництвом інтелектуального капіталу, який приносить йому фінансовий і соціальний ефект.

Результативність процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу значною мірою залежить не лише від інтелектуального потенціалу особи, а й від її інтелектуальної творчої активності. Саме темпи зміни інтелектуальної активності характеризують перетворення інтелектуального потенціалу і вхідної інформації в додатковий інтелектуальний продукт.

Визначимо основні риси кон'юктури на продукти інтелектуальної діяльності, що створені машинобудівними підприємствами. Їх поділяємо на властивості, характерні товарам інтелектуальної діяльності, особливості, які впливають на їх конкурентоспроможність та обсяг попиту.

Товари інтелектуальної діяльності є продуктами природної монополії інтелекту творців, вони не відчужуються повністю, а запозичуються і тому можуть бути об'єктом відразу декількох угод, не мають матеріальної форми, можуть бути об'єктом багатократного продажу без збитку для їх утримання; мають обмежений характер товарної форми, оскільки перетворюються на товар не відразу, а лише після того, як виявляється їх прикладне значення; у основі вартості інтелектуального продукту лежать індивідуальні витрати роботи, оскільки продукт інтелекту неповторюваний; більшість інтелектуальних продуктів складаються з матеріального носія і ідейної частини, яка є об'єктом правового захисту.

Особливостями, які впливають на конкурентоспроможність продуктів інтелектуальної діяльності є міра правового захисту, тобто міра забезпечення монопольних прав на конкретному ринку, наявність товарного знаку; технічний рівень інтелектуального продукту, який може відповідати сучасному технічному рівню, або може його перевищувати; міра новизни (інтелектуальний продукт може мати високу міру новизни, тобто задовольняти потребу, що не задовольняється нині, він може також мати деякі нові характеристики або бути аналогічним тому, який уже є на ринку; особливості цільового ринку; ціна порівняно із ціною на схожу продукцію (зі схожими технічними характеристиками); очікувана гострота конкуренції (вихід на ринок

конкурентів з аналогічним товаром ускладнений через значні витрати на дослідження і розробку, або може з'явиться обмежене число конкурентів з аналогічним товаром, або практично будь-яке підприємство може за короткий термін створити аналогічну продукцію і вийти з нею на ринок); потенційна можливість розширення ринку, тобто закладений в інтелектуальний продукт потенціал розвитку.

Особливостями попиту на продукти інтелектуальної діяльності є реальність їх комерційного використання для отримання додаткового прибутку за допомогою використання результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються, при випуску і реалізації продукції, а також продажу прав на використання об'єктів інтелектуальної власності відповідно до ліцензійного договору. Іноді одні права на використання об'єктів інтелектуальної власності обмежують можливість використання інших прав на об'єкти інтелектуальної власності, що пов'язано і з стратегією випуску продукції. Наприклад, набуття прав на використання патенту на винахід може блокувати виведення конкурентом на ринок нового, більш конкурентоздатного товару. Придбані виняткові права в цьому разі можуть забезпечити продовження випуску продукції попереднього рівня техніки й отримання додаткового доходу від утримання нового технічного рішення.

Попит на продукти інтелектуальної діяльності є нееластичним, оскільки на ринок виходить продукція, яка, зазвичай, не має аналогів: вона або унікальна, або практично незамінна. Отже, цінова політика має обмежений вплив на обсяг збуту.

Наступна група властивостей – *особливості законодавчого закріплення захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності*. Інтелектуальна власність – це власність на результати інтелектуальної діяльності, яка входить в сукупність об'єктів авторського і винахідницького права. Економічна енциклопедія тріптує інтелектуальну власність як власність на інтелектуальний продукт, що входить в сукупність об'єктів авторського і винахідницького права: науково-технічні розроблення, літературні, художні і наукові творивиконавську діяльність артистів, звукозаписи, радіо- і телепередачі [69]. Цивільний кодекс України (ст. 418) наводить таке визначення права інтелектуальної власності: “Право інтелектуальній власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом і іншим законом”[257].

До інтелектуальної власності машинобудівних підприємств належать: винаходи, наукові роботи, назви, зображення і зразки, що використовуються в їхній діяльності. В Україні об'єкти інтелектуальної власності охороняються на підставі Законів України. Охорона прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки здійснюється в Україні двома законодавчими актами: Законом України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" від 15 грудня 1993 р. [87] і Законом України "Про охорону прав на промислові зразки" від 15 грудня 1993 р. [90]. Ст. 23 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" і ст. 20 Закону України "Про охорону прав на промислові зразки" визначає конкретні права винахідників і авторів

промислових зразків, які витікають з патенту. Авторське право і суміжні права охороняються Законом України "Про авторські і суміжні права" від 23 грудня 1993 р. [82]. Цей закон охороняє немайнові (особисті) і майнові права. Важливі аспекти охорони об'єктів авторського права і суміжних прав відображені в Конституції України, Цивільному кодексі України, в інших Законах України, постановах Верховної Ради України й нормативних актах Державної служби інтелектуальної власності України.

Захист прав інтелектуальної власності - це передбачена законодавством діяльність уповноважених державою органів виконавчої і судової влади щодо визнання, відновлення і усунення перешкод, які заважають суб'єктам права інтелектуальної власності в реалізації їхніх прав і законних інтересів. Судовий захист прав інтелектуальної власності здійснюють суди загальної юрисдикції, господарські та адміністративні суди України.

Питання про вжиття тих чи тих цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності і інтересів, які охороняються законом, відповідно до (ст. 16) Цивільного кодексу України розв'язуються передовсім залежно від характеру порушеного права. Способи захисту права інтелектуальної власності згідно із ЦКУ (п.2 ст.16) є: визнання права (тобто якогось конкретного права інтелектуальної власності; особливо актуально – щодо авторських і суміжних прав); визнання договору недійсним (наприклад, ліцензійного); припинення дії, яка порушує право (тобто право інтелектуальної власності); відновлення положення, яке було чинним до порушення права (інтелектуальної власності); примусове виконання зобов'язань (наприклад, виплата неперерахованого ліцензійного платежу за використання об'єкту інтелектуальної власності); зміна правовідносин (наприклад, зміна умов ліцензійного договору на використання об'єкта інтелектуальної власності); припинення правовідносин (наприклад, припинення дії ліцензійного договору на використання об'єкта інтелектуальної власності); відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди (наприклад, відшкодування збитків, заподіяних порушенням права інтелектуальної власності); відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дії або бездіяльності органу державної влади (наприклад, припинення дії патента, який видала Державною служба інтелектуальної власності України).

Згідно з пунктом 9 частин другої статті 16 Цивільного кодексу кожна особа може звернутися до суду з вимогою про відшкодування моральної шкоди, заподіяної унаслідок порушення права інтелектуальної власності. Моральна шкода полягає, зокрема, в приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, а її відшкодування здійснюється грошима, іншим майном або іншим чином (ст. 23 Цивільний кодекс). Вирішуючи спори про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної унаслідок порушення права інтелектуальної власності, господарські суди мають з'ясувати: наявність такої шкоди; протиправність дій особи, яка її заподіяла; наявність причинного зв'язку між збитком і протиправними діями особи, що її заподіяла, і провина якої в її настанні. Суд, зокрема, має встановити, чим підтверджується факт спричинення позивачеві втрат

немайнового характеру, за яких обставин або якими діями вони заподіяні, в якій сумі або в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяний йому збиток і з чого він в цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для дозволу суперечки. У розгляді відповідних справ судам потрібно враховувати викладене положення в роз'ясненні президії Вищого арбітражного суду України від 29.06.96 N 02-5/95 [v5 95800-96] «Про деякі питання практики розв'язання суперечок, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» (з подальшими змінами й доповненнями).

У спеціальному законодавстві України з питань інтелектуальної власності, також визначено досить багато способів захисту прав інтелектуальної власності. Зазвичай, власник порушених прав інтелектуальної власності може скористатися не будь-яким, а якимсь конкретним чином захисту цих прав. Найчастіше він безпосередньо визначений спеціальною нормою закону або виходить з характеру досконалого правопорушення. Частіше, однак, власникові прав інтелектуальної власності надається можливість вибору способу його захисту. Кримінальний кодекс України встановив кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправних робіт, конфіскації майна, обмеження або позбавлення волі на певний термін.

Згідно із Цивільним кодексом України (п. 2 ст. 432) можливі такі способи захисту прав інтелектуальної власності судом: вживання невідкладних заходів щодо попередження порушення права інтелектуальної власності і збереження відповідних доказів; призупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт або експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; вилучення з цивільного звороту товарів, виготовлених або введених в цивільний обіг з порушенням права інтелектуальної власності; вилучення з цивільного звороту матеріалів і знарядь, що використалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності; вживання разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з врахуванням провини особи і інших обставин, що мають істотне значення; публікація в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення про таке порушення.

Приведений перелік способів захисту не вичерпний, враховуючи розміщене в цій самій статті розпорядження про те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, який встановлений договором або законом. Частиною першої статті 432 Цивільного кодексу передбачено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до статті 16 цього Кодексу.

Державна служба інтелектуальної власності України постійно здійснюється співпраця з судовою гілкою влади, яка направлена на вдосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку.

Адміністративна відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності, передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, застосовується, зокрема, при: порушенні прав інтелектуальної власності; здійсненні дій, які складають акти недобросовісної конкуренції; незаконному поширенні екземплярів аудіовізуальних творів, фонограм, відеоігор, комп'ютерних програм, баз даних; порушенні законодавства, яке регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт устаткування або сировини для їх виробництва.

Особливості управління інтелектуальним капіталом формує комплекс властивостей загальної діяльності машинобудівних підприємств, управлінських рішень щодо розвитку їхнього інтелектуального капіталу, конгломерат інтелектуальних активів машинобудування та кон'юнктура на ринку останніх, а також особливості захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності (ОПВ).

1.3. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств

Абстрактно-логічну і лінгвістичну основу системи управління інтелектуальним капіталом складають поняття, підходи та особливості його формування та розвитку.

Управління інтелектуальним капіталом ґрунтується відповідно до системного, функціонального, процесного, логічного, структурного, відтворювально-еволюційного, інноваційного, комплексного, глобалізованого, інтеграційного, маркетингового, предметного, ситуаційного, нормативного, оптимізаційного підходів (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика підходів до управління інтелектуальним капіталом підприємств

№ з/п	Підхід	Характеристика підходу
1	2	3
1	Системний (О. В. Кендюхов [113], О. Є. Кузьмін [133], Л. І. Лукичева [167])	Управління ІК підприємств розглядають як відкриту систему нижчого порядку організації (цілісний комплекс взаємозалежних компонентів), у єдності із чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища, на вході якої споживаються інтелектуальні ресурси, а виходом є продукти інтелектуальної діяльності
2	Функціональний (О. Є. Кузьмін [133], О.В. Кендюхов [113], В.А. Дресвянников [61])	Управління ІК підприємств розглядають як конкретну функцію менеджменту, що реалізується через загальні: планування, організування, мотивування, контролювання, та регулювання і об'єднуючої функції менеджменту: керівництва організацією загалом

1	2	3
3	Процесний (О. Є. Кузьмін [133], Р. А. Фатхудінов [253])	Управління ІК підприємства розглядають як послідовність етапів, виконання яких сприяє забезпеченню управлінського впливу керувальної системи на керовану задля досягнення цілей організації
4	Логічний (С. М. Климов [115])	Управління інтелектуальним капіталом підприємств здійснюється відповідно до принципів діалектичної логіки (об'єктивності, комплексності, історизму) та принципів формальної логіки (тотожності; несуперечливості; виключення третього; достатності обґрунтування)
5	Структурний (Л. І. Лукичева [167])	Грунтується на визначенні значущості, пріоритетності факторів, методів, принципів та інших інструментів в їх сукупності задля встановлення раціонального співвідношення і підвищення обґрунтованості розподілу ресурсів
6	Відтворювально- еволюційний (С. М. Климов [115], Л. І. Лукичева [167]).	Орієнтований на постійне оновлення процесу інтелектуальної діяльності підприємств задля задоволення потреб конкретного ринку з меншими (порівняно з кращим аналогічним об'єктом даного ринку) сукупними витратами на одиницю корисного ефекту
7	Інноваційний (С. М. Климов [115], Р. А. Фатхудінов [253])	Полягає у використанні інноваційних технологій, досягнень НТП. Фактори виробництва та інвестиції використовуються як засоби науково-обґрунтованої інноваційної діяльності
8	Комплексний (С. М. Климов [115])	Урахування технічних, екологічних, економічних, організаційних, соціальних, психологічних, аспектів управління та їх взаємозв'язку
9	Глобалізаційний (К.-Е. Свейбі [293])	Абстрагування до рівня глобальної системи, а не рівня, аналізованого об'єкта
10	Інтеграційний (Т. Стюарт [242])	Посилення взаємозв'язків між окремими компонентами системи управління інтелектуальним капіталом підприємств; між рівнями управління за вертикаллю між суб'єктами управління за горизонталлю
11	Маркетинговий (І. П. Мойсеєнко [185])	Управління через орієнтацію керувальної системи з управління інтелектуальним капіталом підприємств на споживача
12	Предметний (Р. А. Фатхудінов [253], С. М. Климов [115])	Управління відповідно до удосконалення наявного об'єкту. Система удосконалюється за результатами маркетингових досліджень, аналізу науково-технічного прогресу в заданій сфері, зауважень і пропозицій контрагентів
13	Ситуаційний (Р. А. Фатхудінов [253])	Управління концентрується на здатності працювати в конкретній ситуації в конкретному місці та в конкретний час
14	Нормативний (Р. А. Фатхудінов [253], В. А. Дресвянников [61])	Полягає у встановленні нормативів за показниками формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємств
15	Кількісний (Л. Едвінсон [279], М. Мелуен [279])	Полягає в переході від якісних оцінок до кількісних за допомогою методів дослідження операцій, розрахунків, статистичних методів, експертних оцінок тощо

Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].

Оскільки управління інтелектуальним капіталом розглядають як конкретну функцію, реалізація якої відбувається через принципи, загальні функції, методи та управлінські рішення, що виступають вихідними положеннями побудови такої системи, враховують ієрархічні рівні підприємства як економічної системи, і варіанти взаємодії з суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища при формуванні та розвитку інтелекту персоналу та його трансформації у продукти інтелектуальної діяльності, то найбільш доцільним для використання в управлінні ІК підприємств, на нашу думку, є системний і процесний підходи.

Керувальна система здійснює вплив на керовану систему через принципи – вихідні теоретичні положення управління інтелектуальним капіталом підприємства; чинники – рушійні сили процесу управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств; функції – види управлінської діяльності, які формують способи управлінського впливу на інтелектуальний капітал машинобудівних підприємств; методи – способи впливу керувальної системи інтелектуального капіталу підприємства на керовану; управлінські рішення – формалізовані методи менеджменту, за допомогою якого Керувальна система підприємства впливає на керовану (рис 1.7).

Формування принципів управління інтелектуальним капіталом відбувається відповідно до поділу їх на: загальні, які розглядаються в розрізі управління інтелектуальним капіталом, і конкретні, що формують та розвивають інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства.

До загальних принципів управління інтелектуальним капіталом підприємства О. Кендюхов [113] і О. Минченкова [180] зараховують: обґрунтованість, неперервність, гнучкість, комплексність, ефективність, перспективність; наступність; гуманізм.

Принцип обґрунтованості управління інтелектуальним капіталом передбачає обґрунтованість управлінських рішень для забезпечення оптимального обсягу інтелектуального капіталу і передбачає обов'язковість застосування наукових методів і підходів до управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

Він враховує зовнішні та внутрішні чинники формування інтелектуального капіталу; раціональний розподіл повноважень щодо управління інтелектуальним капіталом; аналізування відхилень від його запланованого рівня та виявлення причин виникнення. Даний принцип передбачає потребу визначення рівня розвитку інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств достатнього для забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Принцип неперервності управління інтелектуальним капіталом передбачає безперервний (неперервний) зв'язок між усіма елементами процесу управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств, орієнтацію на взаємозв'язок завдань з формування і забезпечення його управління. Він передбачає наявність загальної цілі управління

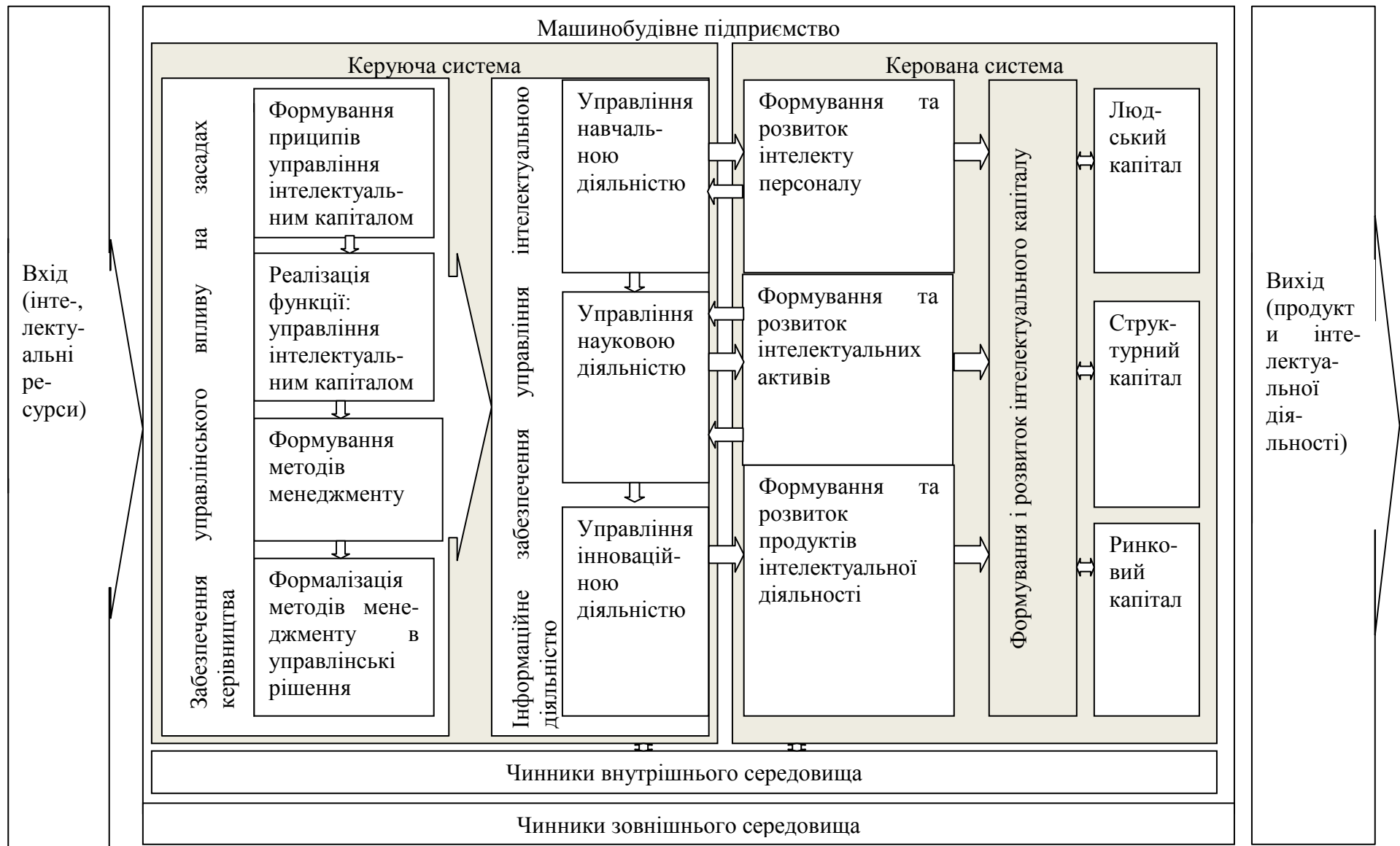

Рис. 1.7. Система управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств

Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].

підприємствами; послідовність у розв'язанні завдань, пов'язаних з забезпеченням потрібного рівня інтелектуального капіталу підприємств; циклічність і поступальний розвиток з послідовним (паралельним, послідовно-паралельним) проходженням етапів управління; постійне удосконалення процесу управління.

Принцип гнучкості в управлінні інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств характеризує здатність об'єкта управління реагувати на впливи зовнішнього середовища без істотних внутрішніх змін. Він передбачає забезпечення швидкого реагування на зміну умов зовнішнього середовища; адаптацію, за допомогою інтелектуального капіталу, до зміни потреб споживачів.

Принцип системності управління інтелектуальним капіталом полягає у встановленні єдності між взаємопов'язаними елементами системи управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

Принцип ефективності управління інтелектуальним капіталом, трактуємо як потребу забезпечити найкраще співвідношення результатів управління та витрат на нього. Цей принцип впливає і з специфічної соціально-економічної природи роботи в сфері управління, що полягає в відображенні результатів управлінської діяльності в кінцевих результатах із забезпечення поставленої цілі. Відповідність критерію ефективності полягає в максимізації результатів (досягнення заданого рівня інтелектуального капіталу) і мінімізації витрат, потрібних для досягнення даного результату; забезпечення ефективності управління окремими складниками інтелектуального капіталу та інтелектуальним капіталом в цілому; забезпечення ефективності здійснення окремих функцій управління інтелектуального капіталу підприємства та управління інтелектуальним капіталом загалом; обліку всіх видів витрат (економічних, соціальних, науково-технічних) і витрат, які визначають ефективність управління інтелектуальним капіталом підприємств; потребу врахування фактору часу у разі, якщо витрати і результати управління належать до різних періодів часу, а також потребу забезпечення ефективності управління інтелектуальним капіталом як в короткостроковому так і в довгостроковому періоді.

Принцип наступності управління інтелектуальним капіталом указує на потребу орієнтації управління на майбутні зміни та встановлення зв'язку між новим і старим у процесі поступального розвитку управління. Кожна нова концепція управління, пов'язана з попередньою, не скасовує її, а включає і підпорядковує собі, піднімаючи розвиток управління інтелектуальним капіталом на якісно новий рівень. Він передбачає потребу вибору пріоритетних напрямів вдосконалення управління; орієнтацію на довгостроковий результат управління інтелектуальним капіталом за рахунок надання пріоритету, функції планування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств; критичне ставлення до досягнень минулого, але неприпустимість нігілістичного заперечення попереднього досвіду управління; адаптацію раціональних елементів концепцій управління та їх пристосування до управління

інтелектуальним капіталом; урахування індивідуальних умов і тенденцій формування системи управління інтелектуальним капіталом підприємства при адаптації досвіду інших підприємств; поступовості, поетапності становлення та реформування системи управління інтелектуальним капіталом.

Принцип гуманізації управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств полягає у визнанні ролі людини головною в системі управління. Зміст принципу гуманізації має відповідати таким вимогам: формування відповідальності управлінського персоналу за результати своєї діяльності; зміщення наголосу на соціально-психологічні методи управління інтелектуальним капіталом; самовдосконалення працівників підприємств.

Погоджуємося з думкою В. А. Дресвянникова [61] й до конкретних принципів належать:

1. Принцип наслідування властивостей управління машинобудівним підприємством, який полягає в тому, що характерне і притаманне системі управління підприємством загалом, в головних рисах буде характерно для управління його інтелектуальним капіталом.

2. Принцип взаємозв'язку теоретичних і прикладних аспектів. Знання, поділяють на два види: фундаментальні – базис, прикладні – надбудова. Отримання базисних знань визначає зміст знань надбудови. В економічній діяльності машинобудівних підприємств виділяються знання формування та розвитку інтелектуального капіталу та знання управління ним.

3. Принцип взаємозв'язку інтелектуальних ідей і продуктів. Результатом досліджень й аналізу матеріального світу є інформація, відповідно до якої будується його модель. Творча ідея дає можливість перетворити отриману модель в нову, тобто здійснити інформаційну метаморфозу. Через певний проміжок часу (період поточного функціонування) ці перетворення повторюються, тим самим забезпечується безперервний поступальний розвиток.

4. Принцип поєднання колективізму та індивідуальності. Значний результат інтелектуальної діяльності на підприємстві може бути отриманий під час масового залучення працівників підприємства до пізнання і творчості. Водночас потрібно виділити інтелектуальних лідерів для яких створюються індивідуальні умови роботи, вивільняється час, ліквідовується рутинна робота, що, в кінцевому підсумку, підвищує їх творчу віддачу.

5. Принцип поєднання професіоналізму і аматорства. Працівники, які займаються пізнанням і творчістю як аматори, збагачують тим самим свою повсякденну діяльність, отримуючи додатковий мотив до її вдосконалення і самовдосконалення. Учені й аналітики як професіонали в інтелектуальній діяльності можуть підтримувати і розвивати ідеї аматорів, доводячи їх до кінцевого результату. Крім того, на підприємстві формується особлива група професіоналів-дослідників - це аналітики, інженери знань. Об'єктом їх дослідження є працівники підприємств, які досягли особливих успіхів у своїй професійній діяльності, тобто експерти. Ця група професійних дослідників

навчає експертів основам дослідницько-аналітичної роботи, виявляє і формалізує особистісні знання.

6. Принцип результативності (емпіричної спрямованості) пізнання полягає в тому, що на машинобудівному підприємстві, на відміну від наукової установи, науково-дослідна діяльність не є чітко науковою, а більшою мірою пізнавально-емпіричною, спрямованою на створення результатів, які дають швидку практичну віддачу, найчастіше без пояснення їх внутрішнього змісту і теоретичного обґрунтування (принцип «чорного ящика»).

7. Принцип соціально-психологічної спрямованості знань, який вказує на те, що в сучасному суспільстві ефективність господарської діяльності підприємства багато в чому забезпечується володінням і вмільм використанням соціально-психологічних знань всіма категоріями його співробітників. Соціально-психологічні знання є частиною неявних знань особистості і входять до складу людського капіталу. Вони конче потрібні під час групової роботи і, відповідно, є елементами структурного капіталу. Соціально-психологічні знання становлять істотну частину ринкового капіталу підприємства.

8. Принцип доступності (вільного поширення та використання) знань, який дає можливість забезпечувати ефект мультиплікації організаційних знань, багатоваріантність їх трансформації в інтелектуальний капітал.

9. Принцип відкритості індивідуальних знань, який забезпечує збільшення величини мультиплікатора інтелектуального капіталу, як відношення обсягу структурного капіталу до людського.

Кожен із названих принципів формує корпоративну організаційну систему управління інтелектуальним капіталом, але цей принцип є одним із найважливіших, тому що його дотримання забезпечує вільну взаємну передачу індивідуальних знань співробітниками організації, створюючи передумови значного збільшення обсягу інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств.

Внутрішніми чинниками машинобудівного підприємства є: цілі, завдання, структура, технологія, працівники, ресурси. Вплив внутрішніх чинників на інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства схарактеризовано у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Характеристика чинників внутрішнього середовища машинобудівного підприємства, які впливають на його інтелектуальний капітал

№ з/п	Чинники	Характеристика впливу
1	Цілі	Безпосередній, якщо ціль пов'язана з підвищенням величини інтелектуального капіталу; опосередкований, якщо ціль не пов'язана з підвищення величини інтелектуального капіталу, але реалізація якої неможлива без інтелектуальної діяльності
2	Завдання	Вплив на підсистему ІК відбувається через завдання які виконуються персоналом: створення знань; обробка знань; розподіл знань; використання знань; продаж знань

3	Структура	Керувальна система організації, здійснює вплив на керовану підсистему ІК, через управління останньою, підсистема ІК, у свою чергу, здійснює зворотній вплив на керувальну систему
4	Технологія	Створення технології відбувається через відтворення ІК та перетворення інтелектуальних ресурсів в інтелектуальні продукти
5	Працівники	Вплив на підсистему ІК відбувається через працівників, які безпосередньо задіяні в інтелектуальній (творчій) діяльності підприємства; через працівників, зайнятих в управлінні підсистемою інтелектуального капіталу
6	Ресурси	Через трудові ресурси (робочу силу), яка може бути задіяна в інтелектуальній діяльності підприємства; через інтелектуальні продукти (частина власних нематеріальних активів, та інших результатів інтелектуальної діяльності), які повторно можуть бути використані в інтелектуальній діяльності підприємства через інформаційні ресурси (результати маркетингових досліджень, замовлення, запити, оферти, повідомлення тощо)

Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].

Чинники зовнішнього середовища поділяємо на: чинники прямої дії (безпосередньо впливають на діяльність машинобудівного підприємства та залежать від неї): споживачі, постачальники, конкуренти, інфраструктура, органи державної влади та місцевого самоврядування, профспілки, партії, громадські організації, система економічних відносин у державі, організації сусіди; непрямой дії (впливають не безпосередньо, а через певні механізми й взаємовідносини): міжнародні події, міжнародне оточення, науково-технічний прогрес, політична ситуація, соціально-культурні обставини, рівень техніки й технології, особливості міжнародних економічних відносин; стан економіки тощо.

Реалізації функції: управління інтелектуальним капіталом відбувається відповідно до загальних функцій менеджменту, до них належать: планування, організування, мотивування, контролювання, регулювання. У розрізі конкретної функції: управління інтелектуальним капіталом виділяємо управління навчальною, науковою, інноваційною, інформаційною діяльністю.

Управління навчальною діяльністю – вид управлінської діяльності щодо формування та розвитку навчально-виховного процесу, в основі якого лежить взаємозалежність між викладанням та учінням. В результаті навчального процесу формується інтелект персоналу.

Великий тлумачний словник української мови трактує інтелект як рівень розумового розвитку, здатність людини до мислення. Інтелект – (від латин. *Intellectus* – розуміння, пізнання), здатність до здійснення процесу пізнання і до ефективного розв’язання проблем, зокрема при оволодінні новим комплексом життєвих завдань.[35]. Є низка принципово різних трактувань інтелекту. Відповідно до структурно-генетичного підходу Ж. Піаже, інтелект трактують

як вищий спосіб урівноваження суб'єкта з середовищем, яке характеризується універсальністю. При когнітивному підході інтелект трактують як набір когнітивних операцій. У факторно-аналітичному підході на підставі безлічі тестових показників відшуковуються стійкі чинники (Ч. Спірмена, Л. Терстоун, Х. Айзенк, С. Барт, Д. Векслер, Ф. Вернон). Прийнято вважати, що існує загальний інтелект як універсальна психічна здатність, в основі лежить генетично зумовлена властивість нервової системи переробляти інформацію з певною швидкістю і точністю [235].

Одна з найпопулярніших концепцій інтелекту в ХХ столітті – теорія американського психолога Джоя Пола Гілфорда, який виокремлює чотири типи складу інтелекту: образний, семантичний, символічний, поведінковий. Відповідно до цієї класифікації в концепції Дж. Гілфорда є здібності, пов'язані з образним складом (які потрібні художникам, дизайнерам, архітекторам, танцюристам, спортсменам, водіям, кухарям, дегустаторам, парфумерам і т. д.), здібності, пов'язані з символічним складом (математики, фізики, хіміки, програмісти), здібності, пов'язані із семантичним складом (більшість представників гуманітарних професій), здібності, пов'язані із поведінковим змістом (соціальний інтелект). Вони є не пов'язаними один з одним і розвиваються окремо, кожен зі своєю специфікацією.

Дж. Гілфорд виділив п'ять типів інтелектуальних операцій: пізнання; пам'ять; конвергентне продукування; дивергентне продукування; оцінювання. Відповідно до цього, особа, яка володіє пам'яттю, може не відрізнятися хорошим мисленням, а людина, яка добре мислить логічно, може не бути творчою.

Управління науковою діяльністю - вид управлінської діяльності щодо формування та розвитку процесу фундаментальних або прикладних наукових досліджень, результатом якого є нове знання зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової роботи, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження наукового відкриття тощо [35]. Основні форми наукового процесу є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Фундаментальні наукові дослідження - наукова теоретична та / або експериментальна діяльність, спрямована на отримання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку. Прикладні наукові дослідження - наукова діяльність, спрямована на отримання нових знань, які можуть бути використані для практичних цілей [84]. Отже, науковий процес формує нове знання, яке може бути використане як інтелектуальний ресурс підприємства.

Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» ресурс – запас чого-небудь, який можна використати в разі потреби [35].

Управління інноваційною діяльністю – вид управлінської діяльності, що спрямований на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг [83].

Результатом інноваційної діяльності є формування продуктів інтелектуальної діяльності. Великий тлумачний словник так трактує термін «продукт»: речовий або інтелектуальний результат людської роботи [35]. Економічна енциклопедія аналогічно трактує термін «продукт» як результат роботи людини в матеріально-речовій або нематеріальній формі [71]. Отже, продукт інтелектуальної діяльності людини (інтелектуальний продукт) – результат інтелектуальної роботи людини, здатний задовольняти потреби людини, підприємства, держави.

Товаром на ринку інтелектуальних продуктів є результати досліджень і розробок, комплекти конструкторської і технологічної документації, оригінальні технічні рішення і програмне забезпечення. Головна споживча цінність інтелектуального товару – його здатність приносити додатковий прибуток завдяки новим знанням про найбільш ефективні способи задоволення запитів споживачів.

У своїй сукупності інтелектуальні ресурси та продукти формують інтелектуальні активи підприємств. Нормативно-правові акти трактують активи як ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Згідно з Податковим кодексом України активами є запаси, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва задля подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством. Активи Великий тлумачний словник трактує як частину господарського балансу, що відображає на певну дату всі матеріальні цінності, кошти й боргові вимоги, належні даному підприємству або установі; економічні ресурси підприємства, які використовуються в господарській діяльності та належать підприємству на правах власності [35].

Економічна енциклопедія визначає актив як сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, в які вкладено засоби власників та інших осіб [69]. Згідно з науковими дослідженнями О. І. Бланка, активи це - контрольовані підприємством економічні ресурси, сформовані внаслідок інвестованого в них капіталу, які характеризуються детермінованою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід, постійний оборот яких у процесі використання пов'язаний із чинником часу, ризику та ліквідності [12]. Отже, узагальнивши підходи до категорії активів, інтелектуальні активи трактуємо як інтелектуальні запаси, сформовані внаслідок інвестованого в них інтелектуального капіталу, з визначеною вартістю і можливістю генерувати дохід у майбутньому. Капітал виражений у вартості інтелектуальних активів, – це інтелектуальний капітал підприємств.

Особливістю інтелектуальної діяльності підприємства є потреба значного обсягу та високої якості формалізованої інформації. Інформаційне забезпечення

управління інтелектуальним капіталом являє собою процес обміну інформацією між двома або більше учасниками [35]. Цілі інформаційного забезпечення: забезпечення ефективного обміну інформацією між суб'єктами і об'єктами управління, удосконалення міжособистісних відносин в процесі обміну інформацією, створення інформаційних каналів для обміну інформацією між окремими працівниками і групами та координації їх завдань і дій, регулювання і раціоналізація інформаційних потоків підприємства тощо.

Отже, концепцію системи управління інтелектуальним капіталом складають поняття, підходи та особливості його формування та розвитку. Управління інтелектуальним капіталом розглядають як конкретну функцію, реалізація якої відбувається через принципи, загальні функції, методи та управлінські рішення, які виступають вихідними положеннями побудови такої системи, враховують ієрархічні рівні підприємства як економічної системи і варіанти взаємодії з суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища при формуванні та розвитку інтелекту персоналу та його трансформації в продукти інтелектуальної діяльності.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Методичні положення з аналізування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств

Інтелектуальний капітал характеризує розвиток інтелектуального рівня машинобудівних підприємств і засвідчує його потенційні можливості в майбутньому. ІК машинобудівних підприємств формується за рахунок знань, ідей, творчих здібностей співробітників, специфіки його діяльності. Задля його стійкого розвитку та формування ефективної системи управління потрібно проаналізувати інтелектуальний капітал підприємств, оцінити його величину, виявити взаємозв'язки між динамікою величини інтелектуального капіталу підприємств і його складників, визначити зміни в структурі, складі та якості функціонування.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови аналіз – метод наукового дослідження предметів, явищ тощо через розклад, розчленування їх на складові частини [35]. Економічна енциклопедія виокремлює аналіз господарської діяльності як комплексне вивчення економічної діяльності підприємств за певний період задля підвищення її ефективності [69]. Термін «аналізування інтелектуального капіталу» трактуємо як усебічне й докладне дослідження відповідно до всіх наявних джерел інформації, різних аспектів інтелектуальної діяльності підприємств та організацій пов'язаних із їх інтелектуальною діяльністю, спрямоване на покращення їхньої роботи через розвиток управління ними.

Згідно з напрацюваннями вітчизняних та зарубіжних учених аналізування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств проводимо у такій послідовності рис. 2.1:

1) Основними цілями аналізування ІК машинобудівних підприємств – визначення стану ІК і результативності інтелектуальної діяльності машинобудівних підприємств; виявлення змін у стані інтелектуального капіталу та результатах у просторово-часовому розрізі; виокремлення основних чинників, які викликали зміни; розвиток управління ІК машинобудівних підприємств.

2) Для оцінювання інтелектуальної діяльності галузі у якій функціонують підприємства, доцільно використовувати метод, що дає змогу дослідити й посилити взаємозв'язки між окремими підсистемами і компонентами системи, де формується ІК, а саме навчальною, науковою, інноваційною, інформаційною діяльністю.

3) Під час аналізування навчальної діяльності, досліджуємо кількість (якість) науково-педагогічного персоналу вищих навчальних закладів, у яких формуються інтелектуальні ресурси машинобудівних підприємств.

1. ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ АНАЛІЗУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: 1.1. Виокремлення та дослідження основних елементів ІК (людського, структурного, ринкового капіталу). 1.2. Визначення величини ІК. 1.3. Визначення стану ІК. 1.4. Виявлення основних чинників зміни стану ІК величини в просторово-часовому розрізі на машинобудівних підприємствах

2. ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ В ЯКОМУ ФУНКЦІОНУЮТЬ МАШИНОБУДІВНІ ПІДПРИЄМСТВА: 2.1. Використання витратного методу для аналізування навчальної діяльності організацій, що безпосередньо пов'язані з досліджуваними підприємствами, а також навчальної діяльності, що здійснюється на досліджуваних підприємствах. 2.2. Використання витратного та дохідного методу для аналізування наукової діяльності організацій, що безпосередньо пов'язані з досліджуваними машинобудівними підприємствами, а також наукової діяльності, що здійснюється на досліджуваних машинобудівних підприємствах. 2.3. Використання дохідного та порівняльного методу для аналізування інноваційної діяльності підприємств

3. АНАЛІЗУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ, В ЯКОМУ ФУНКЦІОНУЮТЬ МАШИНОБУДІВНІ ПІДПРИЄМСТВА: 3.1 Визначення кількісного та якісного науково-педагогічного складу працівників вищих навчальних закладів у яких розвиваються професійні знання, отримані в результаті навчання та підвищення кваліфікації персоналу підприємств. 3.2 Розрахунок обсягу наукових результатів (кількості наукових доповідей, відкриттів, монографічних досліджень та аналізування динаміки НДДКР, дослідження витрат на їх проведення). 3.3 Визначення обсягу та аналізування динаміки продуктивних, процесових, маркетингових й організаційних інновацій підприємств

4. ВИБІР КРИТЕРІЇВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ДОЦІЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ. Визначення наукомісткості виробництва; рівня якості та конкурентоспроможності виробництва; техніко-економічного рівня продукції; рівня оновлення продукції, технології; експортоспроможності виробництва

5. ОЦІНЮВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ. Показники на досліджуваних підприємствах склали: наукомісткість виробництва 0,579, > середньогалузевого значення (0,4); рівень якості та конкурентоспроможності виробництва 1,763, > середньогалузевого значення (1,4); техніко-економічний рівень продукції 0,345, > середньогалузевого значення (0,2); рівень оновлення продукції 0,231, > середньогалузевого значення (0,1), рівень оновлення технології 0,071, > середньогалузевого значення в (0,05); рівень експортоспроможності виробництва 0,891, > середньогалузевого значення (0,6)

6. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ПОТРЕБУ РОЗВИТКУ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ. Високий рівень наукомісткості, експортоспроможності, оновлення продукції обґрунтовують потребу подальшого дослідження ІК *

7. ВИБІР МЕТОДІВ РОЗРАХУНКУ ВЕЛИЧИН ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:

7.1. Метод ринкової капіталізації: $V_{ik} = V_r - (V_b - V_{ita})$,

де V_{ik} – вартість ІК; V_r - ринкова вартість підприємства; V_b - балансова вартість підприємства; V_{ita} - вартість нематеріальних активів підприємства, в балансовій вартості підприємства;

7.2. Поелементний метод: $V_{ic} = V_{hc} + V_{sc} + V_{mc}$, де V_{hc} - вартість людського капіталу підприємства, V_{sc} - вартість структурного капіталу підприємства; V_{mc} - вартість ринкового капіталу підприємства.

*Якщо, критерії пункту (5) \leq середньогалузевого значення, то приймається рішення про недоцільність подальшого розвитку ІК і слідом за пунктом (6) йде пункт (11).

7.2.1. Визначення вартості людського капіталу: $V_{hc} = kh * C_h$, де k_h - коефіцієнт якісного складу персоналу у порівнянні з іншими підприємствами галузі, C_h - витрати на формування людського капіталу підприємств.

7.2.2. Визначення вартості структурного капіталу: $V_{sc} = I_k \cdot C_k + V_{ip}$, де I_k - індекс ефективності використання корпоративної культури, C_k - витрати підприємств на забезпечення корпоративної культури, V_{ip} - ринкова вартість ОПВ підприємства, обчислена дисконтуванням очікуваних грошових потоків.

7.2.3. Визначення вартості ринкового капіталу. Вартість ринкового капіталу визначається через надприбутки, які приносять ділові зв'язки та ділова репутація підприємству: $V_{mc} = \frac{P_{d.n.}}{r}$, де r - коефіцієнт капіталізації, $P_{d.n.}$ - надприбутки отримані в результаті ділової репутації, визначають через середньогалузеву рентабельність власного капіталу

8. ВИЗНАЧЕННЯ ВЕЛИЧИНИ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:

8.1. Обчислюємо вартість ІК на основі методу ринкової капіталізації: 8.1.1. Прогнозуємо та дисконтуємо грошовий потік підприємств на 5 років. Приймаємо ставку капіталізації на рівні 25%. 8.1.2. Розраховуємо вартість підприємств в пост прогнозований період. 8.1.3. Визначаємо ринкову вартість підприємства як суму теперішніх вартостей в прогнозу п'ятирічку та пост прогнозний період. 8.1.4. Визначаємо вартість ІК, як різницю ринкової вартості підприємства та балансової вартості матеріальних активів.

8.2 Обчислюємо вартість ІК на основі поелементного методу: 8.2.1 Визначаємо вартість людського капіталу підприємств як алгебраїчну суму витрат підприємства на підбір, навчання, підвищення кваліфікації праці персоналу, скореговану на коефіцієнт якісного складу персоналу. 8.2.2 Визначаємо вартість структурного капіталу підприємств як суму ринкової вартості ОПВ та витрат на корпоративну культуру, скорегованих на коефіцієнт її ефективності. 8.2.3 Визначаємо вартість ринкового капіталу підприємств на основі переваг, що приносять їм ділові зв'язки (як переваги у прибутках від довгострокових контрактів).

8.3 Визначаємо вартість ІК як середньозважену величину ІК розрахованого методами ринкової капіталізації та поелементним методом

9. ВИБІР ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗУВАННЯ СТАНУ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:

9.1. Уточнений коефіцієнт Тобіна: $I_1 = \frac{Vr}{Vb - Vita_b}$, де I_1 - уточнений коефіцієнт Тобіна; Vb - величина балансової вартості підприємства, тис. грн; Vr - величина ринкової вартості підприємства, тис. грн; $Vita_b$ - величина балансової вартості нематеріальних активів підприємства, що є об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн. 9.2. Коефіцієнт вагомості нематеріальних активів: $I_2 = \frac{Vita_b}{Vb}$, де I_2 - коефіцієнт вагомості НМА. 9.3. Продуктивність ІК: $I_3 = \frac{Vic}{L}$ (тис. грн/ос.), де I_3 - продуктивність ІК, тис. грн/осіб; Vic - вартість ІК, тис. грн.; L - середньооблікова чисельність працівників, осіб.

9.4. Мультиплікатор людського капіталу: $I_4 = \frac{Vhc}{Vmc + Vsc}$, де I_4 - мультиплікатор людського капіталу; Vhc - вартість людського капіталу, тис. грн; Vsc - вартість структурного капіталу, тис. грн; Vmc - вартість ринкового капіталу підприємства, тис. грн. 9.5. Рентабельність ІК: $I_5 = \frac{P_i}{Vic}$, де I_5 - рентабельність ІК; P_i - сума чистого прибутку, тис. грн.*

10. АНАЛІЗУВАННЯ СТАНУ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

10.1 Визначаємо стан ІК. 10.2 Виокремлюємо три групи підприємств: із зразковим станом ІК (Луцький ремонтний завод "Мотор", Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"), із достатнім станом ІК (Луганський авіаційний ремонтний завод, Одеське авіаційно-ремонтне підприємство), із незадовільним станом ІК (решта авіаремонтних підприємств)

11. ФОРМУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЩОДО ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ АНАЛІЗУВАННЯ ІК МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Якщо, критерії пункту (9) не задовольняють пункт (1), то приймається рішення про зміну пункту (9) та(або) пункту (1).

** Якщо, пункт (11) не задовольняє пункт (1), то приймається рішення про зміну пункту (1) або регулювання пунктів (2-10).

Рис. 2.1. *Послідовність аналізування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств*

Примітка: сформовано автором.

В процесі аналізування наукової діяльності простежуємо за діяльністю науково-дослідних та дослідно-конструкторських організацій, визначаючи динаміку наукових та науково-технічних робіт, витрати на їх проведення, розподіл за секторами діяльності підприємств. У процесі аналізування економічного розвитку промислових підприємств досліджуємо обсяги реалізованої продукції, чисельність працівників, коефіцієнти придатності, платоспроможності, покриття, оборотності та рентабельності активів. У процесі аналізування інноваційної активності визначаємо кількість та динаміку продуктивних, процесових, маркетингових й організаційних інновацій.

4) До критеріїв, які визначають потребу розвитку ІК машинобудівних підприємств належать: наукомісткість виробництва, конкурентоспроможність виробництва, техніко-економічний рівень продукції, рівень оновлення продукції, технології, рівень експортоспроможності виробництва.

5) Якщо галузі притаманні високі значення зазначених критеріїв, приймаємо рішення щодо потреби розвитку інтелектуального капіталу промислових підприємств галузі. Якщо низькі – то підприємствам потрібно визначити інші пріоритети діяльності.

б) Методичні положення до оцінювання вартості ІК об'єднуємо в такі групи: 1) ринкові методи: вартість ІК визначають як різницю між ринковою вартістю організації і вартістю її матеріальних активів. Ринкову вартість організації обчислюємо або шляхом прямої капіталізації, або через дисконтування отримуваного грошового потоку; 2) методи доданої вартості: рівень ІК організації розраховуємо як відношення середнього доходу до матеріальних активів при порівнянні з аналогічним показником для галузі загалом і визначаємо додану вартість, створену ІК. 3) методи поелементного розрахунку ІК. Його величина розраховуємо відповідно до величини людського, структурного, ринкового капіталу. Систематизація наявних методів оцінки ІК наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Методи оцінювання величини інтелектуального капіталу підприємств*

Група	Методи	Характеристика методів
1	2	3
Ринкові методи	Ринкової капіталізації	Вартість ІК визначають як різницю між ринковою вартістю і вартістю матеріальних активів організації
	Мультиплікатор Тобіна	Порівняння ринкової вартості активу з вартістю його заміщення. Порівняння ринкової вартості організації з її балансовою вартістю
Методи визначення доданої вартості ІК	Метод оцінювання ІК з використанням ROA	В основі методу лежить зіставлення середньорічного доходу на активи (ROA) машинобудівних підприємств із нормалізованим середньогалузевим (ROA)

	Оцінювання вартості ІК відповідно до інформаційної продуктивності	Основа методу – визначення тієї частини чистого доходу організації, яка може бути віднесена на мистецтво і інтелект управління.
	Метод визначення доданої вартості ІК	Визначення ІК як алгебраїчної суми структурного і людського капіталу, головну увагу приділяють аналізу складу і структури капіталу підприємства
	Метод визначення здатності до інновацій	Виокремлення групи показників: внутрішня здатність до оновлення; накопичені, придбані здібності; інтелектуальна власність; технологічна ліквідність інновацій тощо
Поелементні методи	Метод визначення вартості людського капіталу	Визначення історичної вартості, вартість купівлі, заміщення, альтернативної вартість людських активів (ресурсів)
	Метод визначення вартості структурного капіталу	Визначення вартості НМА, які є об'єктами інтелектуальної власності та корпоративної культури підприємств
	Метод визначення вартості ринкового капіталу	Визначення вартості ділової репутації та ділових зв'язків підприємств

*Примітка.: узагальнено автором відповідно до джерел [230,183,170,59,87,120,144,279]

Розглянемо ринкові методи визначення вартості ІК:

1. Метод ринкової капіталізації, який ґрунтується на співвідношенні ринкової і балансової вартості. Вартість ІК визначають як різницю між ринковою і балансовою вартостями матеріальних активів.

$$V_{ik} = V_r - (V_b - V_{ita}), \quad (2.1)$$

де V_{ik} – вартість інтелектуального капіталу; V_r - ринкова вартість підприємства; V_b - балансова вартість підприємства; V_{ita} - вартість нематеріальних активів підприємства, в балансовій вартості підприємства (рис. 2.2).

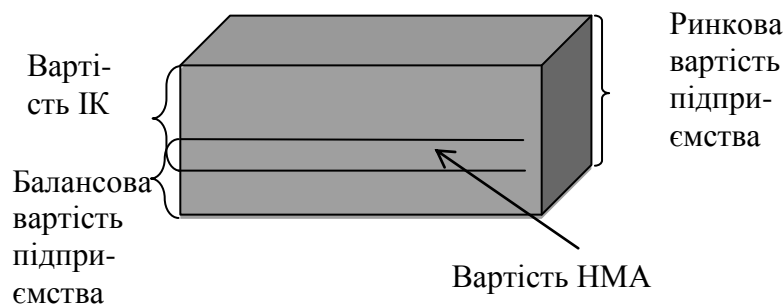

Рис. 2.2. Формування вартості інтелектуального капіталу згідно з методом ринкової капіталізації.*

*Примітка. Сформовано автором, відповідно до джерел [167].

Популярність цього методу зумовлена простотою і швидкістю розрахунків, недоліком є відсутність динаміки ринкової вартості організації та динаміки вартості ІК.

2. Підхід із використанням мультиплікатора Д. Тобіна: ринкову вартість організації порівнюють із балансовою, і це відношення характеризує рівень ІК машинобудівних підприємств [294]:

$$q = \frac{V_r}{V_b}, \quad (2.2)$$

де V_r – ринкова вартість акцій компанії; V_b – балансова вартість компанії.

Коефіцієнт q можна розрахувати для підприємства загалом, і для окремих його об'єктів – транспортних засобів, виробничих або господарських приміщень тощо. [294]. Якщо $q < 1$, тобто об'єкт коштує дешевше, ніж його заміщення, компанії немає сенсу інвестувати в аналогічний об'єкт. І навпаки – вигідніше купити новий об'єкт, якщо його придбання обійдеться компанії дешевше.

Окрім цього коефіцієнт q характеризує рівень еквівалентності й вигідності товарного обміну. Наприклад, при $q = 2$, коли ринкова вартість підприємства вдвічі дорожча за вартість його гіпотетичної заміни, воно отримує із цього виду власності вигоду, вищу за середню в цьому виді діяльності. У цьому сенсі q показник здатності підприємств отримувати вищий прибуток завдяки тому, що в них є щось, чого немає у інших: кваліфікація співробітників, відносинами з економічними контрагентами тощо. Це і є відчутний прояв неврахованих, неідентифікованих нематеріальних ресурсів компанії, які створюють додаткову вартість. Д. Тобін пояснював різницю між цими величинами незбігом політики капіталізації і амортизації основних засобів: якщо устаткування продовжує працювати, будівлі продовжують експлуатуватися після того, як їх вартість повністю амортизована, то $q > 1$, а якщо підприємство придбає в кредит нове устаткування, то $q < 1$.

Проаналізуємо методи визначання вартості ІК відповідно до створеної ними доданої вартості:

1. Метод оцінювання ІК із використанням середньорічного доходу на активи (ROA), який розробив Т. Стюарт [242]. Він ґрунтується на традиційних показниках ефективності бізнесу, коли середньорічний дохід на активи організації зіставляється з нормалізованим середньогалузевим показником. У цьому разі ROA визначають як відношення прибутку до оподаткування і середньорічної вартості основних і оборотних засобів.

2. Метод оцінювання вартості ІК відповідно до інформаційної продуктивності Т. Шульц [292]. Розрахунок ІК відповідно до інформаційної продуктивності полягає у визначенні витрат інформаційного менеджменту, які складаються з витрат на реалізацію послуг, управління підприємством, витрат на дослідження і розвиток, але не включають витрати, пов'язані безпосередньо з виробництвом продукції і послуг, та дохід, доданий інтелектуальним капіталом, тобто дохід, що отримують внаслідок високої доходності капіталу.

Частину чистого доходу, що приносять інтелектуальні ресурси, визначають як різницю між доходом підприємства і середньогалузевим доходом, а його надлишок належить до ефекту інформаційного менеджменту. Варто зазначити, що аналогічно визначають вартість ділової репутації, методом надприбутків. Різниця полягає лише в тому, що надлишок чистого доходу над його середнім рівнем (по галузі) в даному випадку дисконтується, а не капіталізується.

3. Визначення вартості, доданої інтелектуальним капіталом методом А. Бонтіс полягає в розгляді його як алгебраїчної суми структурного і людського капіталу, і головна увага приділяється аналізу складу та структури капіталу підприємства. Методичні положення складають такі етапи [217]:

- розрахунок доданої вартості. Цей етап полягає у зіставленні доходу від продажу і витрат, але до складу витрат не включають витрати, пов'язані з оплатою роботи персоналу, як носія інтелектуального капіталу підприємства. Тому додана вартість складається з еквіваленту оплати роботи і вартості додаткового продукту, який набуває форми прибутку підприємства:

$$VA = O - I, \quad (2.3)$$

де VA – додана вартість (*value added*); O – дохід від продаж виробів і послуг на ринку (*output*); I – витрати за вирахуванням витрат з оплати роботи (*input*).

Додана вартість створюється капіталом підприємств, який складається з трьох частин: матеріальні засоби виробництва (фізичний капітал); фінансово-кредитні ресурси (фінансовий капітал); персонал (інтелектуальний капітал).

Структура капіталу може бути різною, і важливо визначити, який з трьох складників відіграє головну роль у формуванні підсумкової величини доданої вартості. Для цього обчислюються два коефіцієнти.

а) Коефіцієнт вартості, доданої фізичним і фінансовим капіталом $VACA$ (*Value Added Capital Coefficient*). Коефіцієнт характеризує віддачу з розрахунку на одиницю матеріальних і фінансових витрат без урахування витрат на оплату роботи:

$$VACA = \frac{VA}{CE}, \quad (2.4)$$

де CE – вартість фізичного та фінансового капіталу (*capital employed*).

б) Коефіцієнт створеної людським капіталом доданої вартості $VAHU$ (*Value Added Human Capital Coefficient*) відображає, скільки доданої вартості було створено з розрахунку на грошову одиницю, витрачену на робочу силу (2.5):

$$VACA = \frac{VA}{HC}, \quad (2.5)$$

де HC – людський капітал, який визначають як суму усіх витрат на персонал.

Визначення вартості, доданої структурним капіталом А. Бонтіс трактує як різницю інтелектуального й людського капіталу. Відповідно, додана вартість повинна містити в собі частину, яку можна віднести на ефект структурного капіталу. Витрати на персонал – частина доданої вартості. Якщо вилучити їх із

доданої вартості, то в залишку буде оцінювання частки структурного капіталу в абсолютному вираженні:

$$SC = VA - HC, \quad (2.6)$$

де SC - частина доданої вартості, що належить до структурного капіталу (*structural capital*).

Визначення відносної частини вкладу структурного капіталу в додану вартість підприємства:

$$VAST = \frac{SC}{VA'} \quad (2.7)$$

де $VAST$ – коефіцієнт, який відображає вклад структурного капіталу в створенні доданої вартості.

Наступний етап – визначення величини інтелектуального потенціалу підприємства. Чим більша частина доданої вартості у вартості продукції підприємства, тим вища вартість інтелектуальних ресурсів, яку пропонується трактувати як коефіцієнт вартості, доданий інтелектуальним капіталом $VAIC$:

$$VAIC = 1 - \frac{CE}{HC + SC + CE}, \quad (2.8)$$

5. Модель Б.Лева «*Value Chain Blueprint*» концентрується на здатності підприємства до інновацій. Під час аналізування виділяють дев'ять груп показників: внутрішня здатність до оновлення; накопичені, придбані здібності; ділова мережа; інтелектуальна власність; технологічна ліквідність інновацій; діяльність в інтернеті; клієнти; ринкова ефективність; перспективи зростання тощо.

6. Проаналізуємо визначення вартості ІК відповідно до вартості його складових елементів.

Визначення величини людського капіталу підприємства, вираженої у вигляді різного роду коефіцієнтів, можна знайти в різних джерелах, у тому числі і у звітах про ІК. Окрім цього, наприклад, метод, запропонований в роботі Бендикова М. А. [18], Джамая Е. В. [18], дає можливість оцінювати величину людського капіталу підприємства в результаті визначення ряду коефіцієнтів, розрахованих відповідно до середньогалузевих показників. Результати обчислень за цими методами можна використати лише як додаткового джерела інформації про людський капітал, оскільки вони мають, на нашу думку, істотні недоліки: коефіцієнти, що характеризують рівень людського капіталу підприємства, визначаються відповідно до різних показників діяльності і мають різну розмірність і економічний сенс, із такими коефіцієнти неможливо здійснювати математичні операції, тобто їх не можна аналізувати комплексно.

Особливість людського капіталу полягає в тому, що він не належить підприємству на правах власності, оскільки ґрунтується на знаннях, досвіді, навичках, здібностях співробітників. Саме тому величину людського капіталу визначати достатньо складно.

До показників, які характеризують професійний рівень кадрів підприємства, належать: кваліфікаційний та віковий склад співробітників, середній стаж роботи за фахом, рівень освіти тощо.

Результатом інтелектуальної діяльності кожного співробітника, тобто людського капіталу є створення нововведень – нових знань, технологій, продуктів тощо. Оскільки управляти процесом створення нового неможливо, тому що заздалегідь не відомий результат комплексу заходів, які проводить керівництво. Однак, якщо неможливо впливати на сам процес творчості, можна впливати на якості співробітників, що є його основою :

- рівень освіти – через навчання працівників, підвищення їх кваліфікації;
- віковий склад – через найм найбільш відповідної за цим критерієм групи фахівців;
- стаж роботи – за допомогою умов трудового договору, системи преміювання, створення умов кар'єрного зростання і інших заходів, що перешкоджають звільненню працівників.

Ці заходи пов'язані з певними витратами. Якщо взяти за основу принцип порівняння вкладень у людський капітал підприємства з доходами від нього, для отримання об'єктивної підсумкової величини вартості, потрібно здійснити порівняння рівня використання людського капіталу на досліджуваному підприємстві і в аналогічних компаніях тієї ж самої сфери діяльності.

Показник новизни результатів діяльності підприємства – питома вага нових видів продукції (послуг) (k_1), та витрат на НДДКР (k_2) у загальному обсязі продукції (послуг):

$$k_1 = \frac{\sum_{i=1}^n Q_n \times P_i}{\sum_{i=1}^n Q_i \times P_i}, \quad (2.9)$$

де Q_n і Q_i , – обсяг реалізованої продукції підприємства; P_i – ціна продукції підприємства; n – номенклатура продукції, яку випускають;

$$k_2 = \frac{C_{r\&d}}{C}, \quad (2.10)$$

де $C_{r\&d}$ - витрати на НДДКР; C - собівартість продукції, яку випускають.

Градація нової і старої продукції (послуг) може бути різною. Зазвичай підприємство вважає продукцію новою, якщо вона виготовляється не більше трьох-чотирьох років. Можуть бути визначені і інші порогові значення критеріїв новизни залежно від специфіки продукції, яку випускають, стану галузі тощо. Вважають, що перевищення значень указаних показників над середньостатистичними засвідчує позитивний вклад людського капіталу підприємства в його вартість. Порівняння «інтелектуальності» співробітників машинобудівних підприємств з середніми показниками галузі слід здійснювати відповідно до виокремлення таких рівнів: високий рівень інтелектуального розвитку співробітників; середній рівень; рівень нижчий від середнього; неінтелектуальне підприємство.

Нехай K_i ($i=1...n$) – система показників, які характеризують інтелектуальний капітал підприємства; k_i - значення показника, що відповідає середньому рівню інтелектуальності підприємства. Тоді зміна значень x_i індикатора інтелектуальності відбуватиметься в діапазоні $0 < x_i$ і ці значення визначають такими співвідношеннями:

$$x_i = \begin{cases} x_{bi}, \text{ якщо } k_{si} < x_i, \\ x_{si}, \text{ якщо } x_i = 1, \\ x_{nsi}, \text{ якщо } k_{oi} < x_i \leq k_{si}. \end{cases} \quad (2.11)$$

де k_i – i -тий показник, який характеризує інтелектуальний капітал підприємства; x_i – значення i -го показника, що характеризує інтелектуальний капітал підприємства; b – високий рівень інтелектуальності підприємства за кожною складовою його інтелектуального капіталу (за сферою діяльності); s – середній рівень інтелектуальності; o – відсутній рівень інтелектуальності.

Для визначення інтегрального показника людського капіталу значення окремих показників нормуються. Значення показників, які відповідають середньому рівню інтелектуальності підприємства, приймають за одиницю, а значення фактичних показників обчислюються частками відносно цієї одиниці. Отже, стан і рівень використання людського капіталу підприємства можна проаналізувати за допомогою системи показників.

Коефіцієнт використання людського капіталу характеризує стан цього елемента ІК порівняно із середніми у відповідній сфері діяльності даними. Якщо $K_h = 1$, результати використання людського капіталу підприємства аналогічні показникам, котрі досягнули конкуренти. В цьому випадку додаткові конкурентні переваги відсутні. Висновки про вартість людського капіталу роблять відповідно до даних, отриманих витратним і дохідним підходами. Якщо $K_h > 1$, рівень використання людського капіталу підприємства вищий, ніж у конкурентів, отже, його вартість збільшуватиметься. При зниженні K_h до рівня, нижче середньогалузевих показників, людський капітал зменшуватиме вартість підприємств (табл. 2.2).

Отже, величина вартості людського капіталу дорівнює:

$$V_{hc} = K_h \cdot C_h, \quad (2.12)$$

V_{hc} – вартість людського капіталу підприємства; K_h – коефіцієнт використання людського капіталу (порівняно із середніми показниками сфери діяльності); C_h – витрати на формування людського капіталу підприємства. До витрат на формування людського капіталу підприємства належать: витрати на оплату роботи, витрати на навчання персоналу, витрати на підвищення кваліфікації персоналу тощо.

Вартість структурного капіталу визначають як рівень корпоративної культури, виражений у грошовому еквіваленті та ринкову вартість нематеріальних активів, що є об'єктами інтелектуальної власності підприємств.

**Методичні положення оцінювання людського капіталу
машинобудівних підприємств***

Показники, які характеризують людський капітал	Код	Средньогалузеве значення показника, %	Рівень показника			
			високий	середній	нижчий середнього	фактичний
Частка нової продукції у загальному обсязі продажу	k_1	45	2	1	0,6	
Частка НДДКР у загальному обсязі робіт	k_2	10	2	1	0,4	
...						
Коефіцієнт використання людського капіталу	K_h					

*Примітка: розроблено автором.

Корпоративна культура може бути визначена як взірець дій, притаманий підприємству. До неї належать цінності, ідеали, звичаї, що не дають можливість підприємству реагувати на нестабільність ринку або керівництва [35].

Дослідження засвідчують наявність стійкого зв'язку між результатами діяльності підприємств і моральним кліматом у колективі, тобто взаємовідносинами між співробітниками. Корпоративна культура виступає активом, що сприяє досягненню корпоративних цілей і відображає філософію управління. Відповідно, можна говорити про деградацію інтелектуального капіталу в разі суперечності між культурою, цілями і філософією управління. Підприємство з високою корпоративною культурою має вищі шанси виявити і використати ринкові можливості, вищий та стійкіший в довгостроковому періоді потенціал, і, відповідно, більшу вартість ІК.

Оцінювання можливих втрат підприємства через недоліки корпоративної культури, а також додаткових доходів, зумовлених її перевагами, можуть дати уявлення про її реальну вартість.

Тому для оцінювання вартості корпоративної культури потрібно використати нетрадиційні методи, наприклад, методику Л. Пріса, яка за непрямыми ознаками дає змогу визначити, наскільки ефективно підприємство використовує окремі складові ІК задля власного самовдосконалення тасаморганізації [285].

В основі методики Л. Пріса лежить гіпотеза про те, що додана вартість еквівалентна змінам. Якщо немає змін, немає і доданої вартості. Якщо

змінилися економічні характеристики підприємства під впливом корпоративної культури, то була створена додана вартість. Отже, потрібно визначити наближений вплив певних чинників на діяльність підприємства. Вплив корпоративної культури можна схарактеризувати через систему мотивації, стандарти поведінки, корпоративну етику тощо.

Переваги, які створює система мотивування співробітників, оцінюють відповідно до передбачених розмірів штрафів і винагород. При цьому вважають, що переважання в системі мотивації заходів, пов'язаних з покаранням працівників, має негативний вплив на корпоративну культуру й, отже, її вартісну оцінку, оскільки підриває довіру до керівництва, знижує згуртованість колективу, сприяє появі почуття незадоволення, підвищує плинність кадрів.

Для оцінювання ефективності впливу корпоративної культури підприємств ми розробили анкету, опитали працівників вказаних підприємств та на її основі проведений розрахунок індексу ефективності корпоративної культури підприємств (Додаток А).

Величина корпоративної культури визначається за формулою (2.13):

$$V_k = I_k \cdot C_k, \quad (2.13)$$

де V_k – величина корпоративної культури підприємств, I_k – індекс ефективності корпоративної культури, C_k – витрати підприємства на забезпечення корпоративної культури.

До нематеріальних активів підприємства, що входять до структурного капіталу належать: інформаційні ресурси, бази даних, об'єкти авторського права комерційна таємниця; інструкції, методики роботи, система організації, ноу-хау, комерційна таємниця; об'єкти промислової власності, а саме: патенти на винаходи, промислові зразки, свідоцтва на корисну модель.

Є безліч методів оцінювання вартості патентів, технологій, інших нематеріальних активів і об'єктів інтелектуальної власності. Водночас такі об'єкти інтелектуальної власності, як ноу-хау, товарний знак, ділова репутація підприємства оцінити складно.

Основа оцінювання ринкової вартості сукупності нематеріальних активів підприємства – виявлення тієї частини регулярних прибутків або економії витрат, що не пояснюються наявністю в цього підприємства матеріальних активів [56].

Дохідний підхід оцінювання вартості ОПВ передбачає оцінювання вартості об'єкта інтелектуальної власності за майбутніми доходами від його використання. За витратним підходом оцінювання ґрунтується на визначенні вартості об'єкта за ціною угод купівлі-продажу, витратами на створення (придбання) і правову охорону об'єкта. Порівняльний підхід передбачає визначення вартості аналогів. Якщо об'єкт оцінювання не прибутковий, то для його оцінювання доцільно використовувати витратний і порівняльний підходи.

У разі, якщо об'єкт приносить дохід, то основним підходом стає дохідний, а допоміжними – витратний і порівняльний (табл. 2.4).

Таблиця 2.3

Рекомендовані підходи оцінювання ОПВ*

Найменування ОПВ	Періодичність використання		
	часто	середня частота використання	рідко
Патенти і технології	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Товарні знаки	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Об'єкти авторського права	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Права на франчайзинг	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Програмне забезпечення	Витратний	Порівняльний	Дохідний

Примітка: розроблено автором відповідно до джерела [191].

Згідно з витратним підходом, вартість ОПВ визначають відповідно до витрат, пов'язаних і з створенням, придбанням і введенням їх у дію. Ці витрати складають балансову вартість нематеріальних активів, що амортизуються. Однак вони не мають безпосереднього відношення до оцінювання ринкової вартості відповідних нематеріальних активів, хоча кожен з них впливає на ринкову вартість підприємства. Ринкова вартість нематеріальних активів може відрізнитися від їх балансової вартості.

Головний недолік використання витратного підходу полягає в тому, що ринкова вартість ОПВ відрізняється від їх первісної вартості й може як перевищувати її, і бути нижчою залежно від рівня захищеності ОПВ охоронними документами, кількості загальнодоступної інформації про ОПВ, терміну їх використання тощо. Однак є ситуації, коли оцінювання ОПВ через використання витратного підходу обґрунтоване. Витратний підхід переважно використовується для ОПВ, що мають соціальне значення. Умова використання витратного підходу – наявність можливості відновлення або заміщення об'єкта оцінювання. Методи, які зазвичай використовують в межах витратного підходу для обчислення вартості ОПВ представлені в додатку В1.

Головна умова використання порівняльного підходу до оцінювання ОПВ є наявність достовірної і доступної інформації про ціни аналогів об'єкта оцінювання і дійсні умови угод з ними. Через унікальність і специфіку об'єктів підхід має обмежене застосування. Він ґрунтується на принципі заміщення. Дані порівнюються з аналогічними угодами. Переваги й недоліки аналізованих активів в порівнянні з вибраними аналогами враховуються за допомогою введення відповідних коефіцієнтів табл. 2.4.

Методи порівняльного та витратного підходів можна використовувати як доповнення до дохідного підходу, який є основним у вартісному аналізованні

ОПВ. На думку деяких експертів, в умовах вітчизняної економіки дохідний підхід – найкращий для оцінювання ОПВ, особливо у тому разі, коли «компанія інноваційна й основна вартість зосереджена на ОПВ.

Таблиця 2.4

Умови використання порівняльного підходу до оцінювання ОПВ*

	Об'єкти аналізування	Умови використання методу	Чинники вартості	Розрахунок
Метод порівняння продажів	ОПВ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність відомостей про факти продажу ОПВ подібного призначення і корисності. 2. Уміння оцінити вплив відмітних особливостей таких об'єктів на їх вартість. 3. Доступність і достовірність інформації про ціни і умови угод за 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень захищеності ОПВ патентом. 2. Кількість загальнодоступної інформації про ОПВ. 3. Термін використання ОПВ тощо. 	Визначення ринкової вартості ОПВ здійснюється через коригування цін аналогів, що згладжує їх відмінність від аналізованих.

*Примітка: розроблено автором відповідно до джерела [191].

Методи дохідного підходу можна використовувати у двох модифікаціях, вони ґрунтуються на капіталізації середнього прибутку або дисконтуванні очікуваних грошових потоків.

Першу модифікацію застосовує до ОПВ, що належать підприємству і постійно використовуються в його діяльності впродовж необмеженого часу (наприклад: конструкторська документація, виробничі технології, товарні знаки, ноу-хау). Другу модифікацію застосовують, якщо грошові потоки від використання ОПВ різні за величиною між собою. У результаті дисконтування визначають поточну вартість щорічних майбутніх грошових потоків (додаток В2).

Отже, вартість структурного капіталу визначатиметься за формулою:

$$V_{sc} = V_k + V_{ip}, \quad (2.14)$$

де V_{sc} – вартість структурного капіталу підприємства; V_k – вартість корпоративної культури, V_{ip} – вартість інтелектуальної власності підприємства.

Вартість ринкового капіталу визначають через надприбутки, які приносять ділові зв'язки та ділова репутація підприємству.

Пріоритетне значення ділових зв'язків підприємства пов'язане з тим, що вітчизняна економіка на сьогодні є економікою «особистих контактів». Це виражається в корупції, лобюванні інтересів підприємств зі сторони владних структур. Унаслідок цього, одні отримують не зовсім законні переваги, інші – додаткові труднощі. Ділові зв'язки – це якісно нові суспільно корисні

відносини, які виникають у процесі діяльності підприємства й мають за мету отримання вигод, які можуть мати і матеріальне, так і нематеріальне вираження. Ділові зв'язки формують фахівці високої кваліфікації і керівники відомих підприємств, великих підрозділів, тому існує практика необґрунтованого використання таких зв'язків як засновницьких вкладів.

Метод надприбутків ґрунтується на тому, що їх приносять підприємствам не відображені у балансі нематеріальні активи, які забезпечують дохідність вищу, за середньогалузевий рівень. Розраховують вартість ринкового капіталу методом надмірних прибутків проводиться через визначення рентабельності власного капіталу (*ROE*):

$$ROE = \frac{P}{E}, \quad (2.15)$$

де *P* – чистий прибуток; *E* – вартість власного капіталу підприємств;

Наступний етап є розрахунок очікуваного прибутку *P_f*, який обчислюється як добуток середньо-галузевої рентабельності та величини власного капіталу підприємства:

$$P_f = E \cdot \overline{ROE}, \quad (2.16)$$

Після розрахунку очікуваного прибутку визначаємо надприбуток від ділової репутації :

$$P_{a.n} = P_f - P, \quad (2.17)$$

Якщо припустити, що надприбутки при випуску цієї продукції будуть і впродовж тривалого періоду часу, можна капіталізувати потік цих прибутків й отримати вартість ринкового капіталу, втіленого в діловій репутації або ділових зв'язках підприємства (*V_{mc}*).

$$V_{mc} = \frac{P_{a.n}}{r}, \quad (2.18)$$

де *r* – коефіцієнт капіталізації нематеріальних активів. Його розрахунок проводять методом Рінга (метод прямолінійної рекапіталізації). Його застосування передбачає, що повернення спочатку інвестованого капіталу відбувається щороку рівними частками, сума яких дорівнює величині інвестованого капіталу. До кінця періоду актив повністю амортизується, і ставка капіталізації дорівнює:

$$r = Y + \frac{1}{n} * 100, \quad (2.19)$$

де R – коефіцієнт капіталізації(%); Y – ставка дисконту(норма поточного доходу) (%); n — розрахунковий термін експлуатації активу; $\frac{1}{n}$ — норма повернення капіталу.

Метод надприбутків доцільно використовувати, якщо інформація періоду відображає обґрунтовані майбутні очікування і роки з рівнем прибутку значно вищим або нижчим від середнього виключені з розгляду. Використання простої середньої або середньозваженої величини прибутку за декілька останніх років без урахування того, наскільки ретроспективна інформація відбиває можливий майбутній прибуток, може привести до неправильних результатів оцінювання.

Загальну вартість інтелектуального капіталу підприємства визначатимемо за формулою:

$$V_{ic} = V_{hc} + V_{sc} + V_{mc}, \quad (2.20)$$

де V_{ic} – вартість інтелектуального капіталу підприємств; V_{hc} – вартість людського капіталу підприємств; V_{sc} – вартість структурного капіталу підприємств; V_{mc} - вартість ринкового капіталу підприємств.

Розрахуємо вартість ІК, що не відображений у балансі підприємств:

$$V'_{ic} = V_{ic} - V_{ita}, \quad (2.21)$$

де V'_{ic} – вартість інтелектуального капіталу підприємств, який невідображений у його балансі; V_{ita} – балансова вартість нематеріальних активів підприємства, що є його інтелектуальним капіталом.

Сума людського, ринкового і структурного капіталів не завжди дорівнюватиме величині інтелектуального капіталу підприємства. Якщо підприємство втрачає один з елементів, о знецінюється увесь його ІК і, отже, вартість підприємства, тому залежність величини інтелектуального капіталу від його складників має нелінійний характер.

7) Для визначення стану (рівня) інтелектуального капіталу підприємства потрібно обрати групу показників його ідентифікації. Запропоновані показники дають змогу визначити стан ІК (склад, структуру, динаміку) для подальшого управління ним (додатки С1 та С2).

При аналізуванні стану інтелектуального капіталу потрібно звернути увагу на динаміку цих показників, а також їх складників. Це дасть змогу розробити ефективну систему управління інтелектуальним капіталом досліджуваних підприємств.

8. Аналізування стану інтелектуального капіталу дає змогу виокремити такі групи підприємств: зразковий рівень ІК, коли відсоток відхилення від середнього значення за всіма групами показників є вищим за середньогалузевий рівень, достатній рівень ІК, значення за всіма групами показників відповідає середньогалузевому рівню, відсоток відхилення –

незначний; незадовільний рівень ІК, коли відхилення від середнього значення за всіма групами показників нижчий від середньогалузевого рівня.

9. Визначення стану інтелектуального капіталу підприємства дає можливість розробити план його подальшого розвитку. Відповідно до якого потрібно розробити перелік рекомендацій щодо подальшого його розвитку. Чим вищий рівень розвитку інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств тим більші можливості розвитку його навчальної, наукової, інноваційної діяльності. Чим нижчий розвиток інтелектуального капіталу підприємства, тим можливості менші (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рекомендації щодо подальшого розвитку ІК машинобудівних підприємств*

№ з/п	Група	Характеристики стану	Рекомендації щодо розвитку
1	Зразкова	Пріоритет управління інтелектуальним капіталом на підприємстві великий, система управління ІК близька до досконалості, підприємство регулярно використовує досягнення науково-технічного прогресу	Освоєння підприємством навчальної, наукової, інноваційної інтелектуальної діяльності. Збереження та максимальне використання знань і творчого потенціалу персоналу організації
2	Достатня	Підприємство не використовує довгострокові інвестиційні вкладення у створення інтелектуального капіталу, наслідує інтелектуального лідера. Використовує лише те, що дало лідеру стійку економічну віддачу	Об'єднання інтелектуальних ресурсів інших підприємств, створення єдиної інтелектуальної інфраструктури. Створення системи обміну знаннями між організаціями. Підвищення ефективності виробництва через впровадження інновацій і ноу-хау, які розроблені лідером
3	Незадовільна	Витрати на управління інтелектуальним капіталом мінімальні, підприємство інтелектуальні ресурси, які надає суспільством, знаходить і обслуговує «консервативні» ринкові ніші	Підвищення кваліфікації персоналу. Створення системи ефективного інформаційного забезпечення діяльності організації, освоєння системи бенчмаркінгу та ділової розвідки

*Примітка: розроблено автором.

Резюмуючи викладене вище, аналізування ІК трактуємо як всебічне і докладне дослідження всіх наявних джерел інформації, різних аспектів інтелектуальної діяльності підприємств та організацій, пов'язаних із їх інтелектуальною діяльністю, спрямоване на покращення їх роботи через розвиток управління ними.

Отже, запропоновані методичні положення дають можливість сформулювати систему управління ІК залежно від групи його позиціонування;

відобразити переваги підприємства порівняно з конкурентами; зробити його більш привабливим для інвесторів і споживачів.

2.2. Аналізування інтелектуальної діяльності навчально-науково-виробничого комплексу машинобудівних авіаремонтних підприємств

Авіабудівна промисловість – високотехнологічний, багатoproфільний науково-виробничий вид економічної діяльності. У зв'язку і з зростанням міжнародної конкуренції відбулося зниження обсягів виробництва підприємств авіабудівної промисловості, це потребує їх переорієнтування на перспективні види продукції відповідно до розвитку НДДКР, модернізацію виробництва тощо.

Проаналізуємо навчально-науково-виробничий комплекс авіабудівних та зокрема, авіаремонтних підприємств (рис. 2.3).

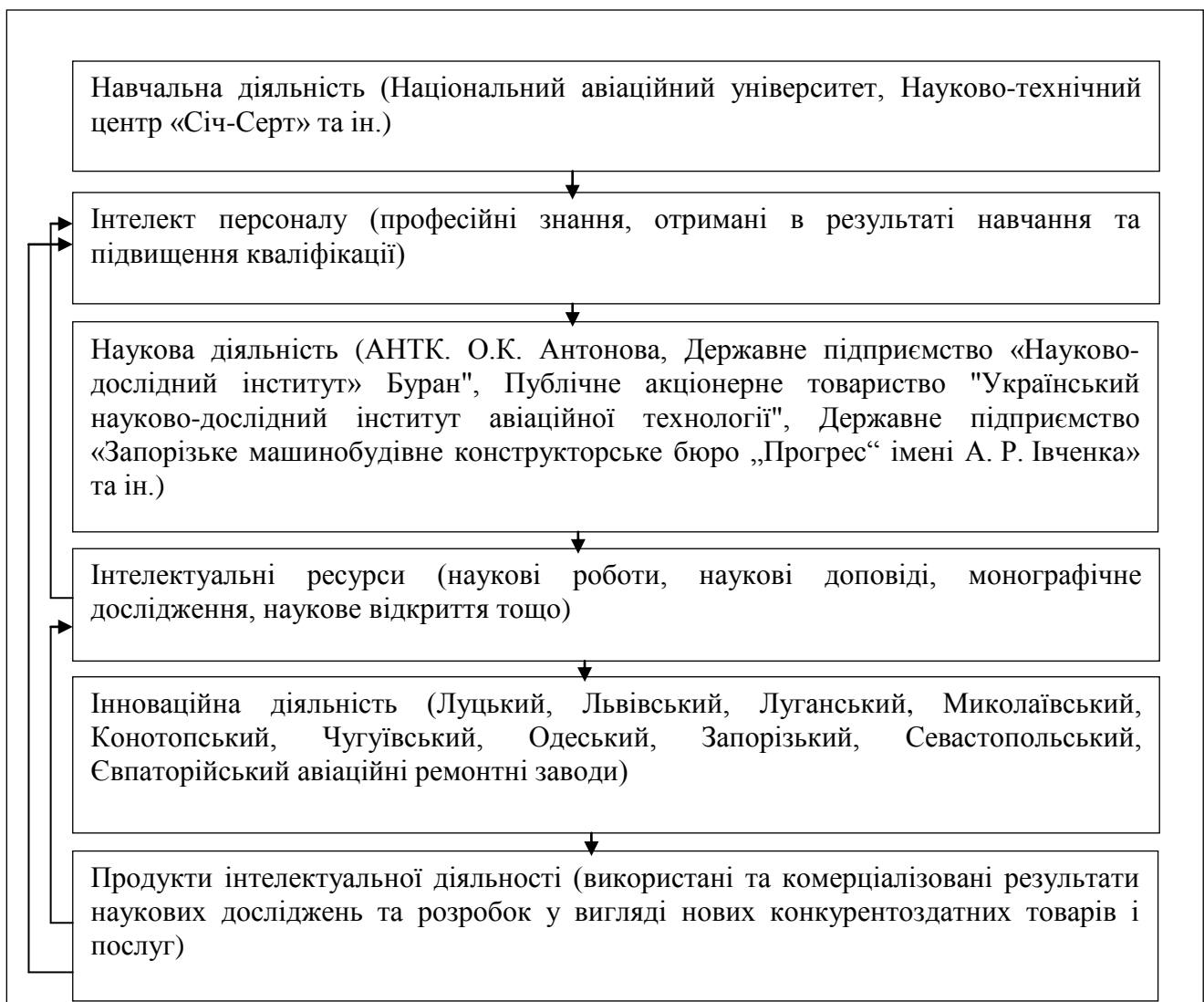

Рис. 2.3. Інтелектуальна діяльність навчально-науково-виробничого комплексу авіаремонтних підприємств*

*Примітка: сформовано автором.

Відповідно до процесу відтворення інтелектуального капіталу (інтелектуальні ресурси формуються в процесі навчальної діяльності у вищих навчальних закладах. Для літакобудівної промисловості провідними закладами освіти є Національний авіаційний університет та Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Загальна характеристика авіаційного навчального комплексу України*

№ з/п	Назва, місто	Види діяльності
1	Національний авіаційний університет, м. Київ, 1933 р.	Прикладні та експериментальні дослідження розв'язання комплексної проблеми проектування, виробництва та випробування всіх класів літальних апаратів всіх систем; науково-технічні проблеми створення методичного, програмного, авіаційно-космічних тренажерів, візуалізації навколишнього середовища, подання інформації, навчання та контролю роботи операторів, визначення професійної придатності членів екіпажів діяти у динамічних умовах, близьких до натурних тощо
2	Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського, м. Харків, 1930 р.	Льотні випробування нових взірців літаків за допомогою динамічно подібних літальних моделей; розроблення і створення безпілотних літальних апаратів для спостереження, картографування та іншого призначення; розроблення систем управління і контролю літальних апаратів тощо

*Примітка: сформовано автором.

Інтелектуальні ресурси представимо у вигляді чисельності науковців, та друкованих видань Національного авіаційного університету (рис. 2.4, 2.5).

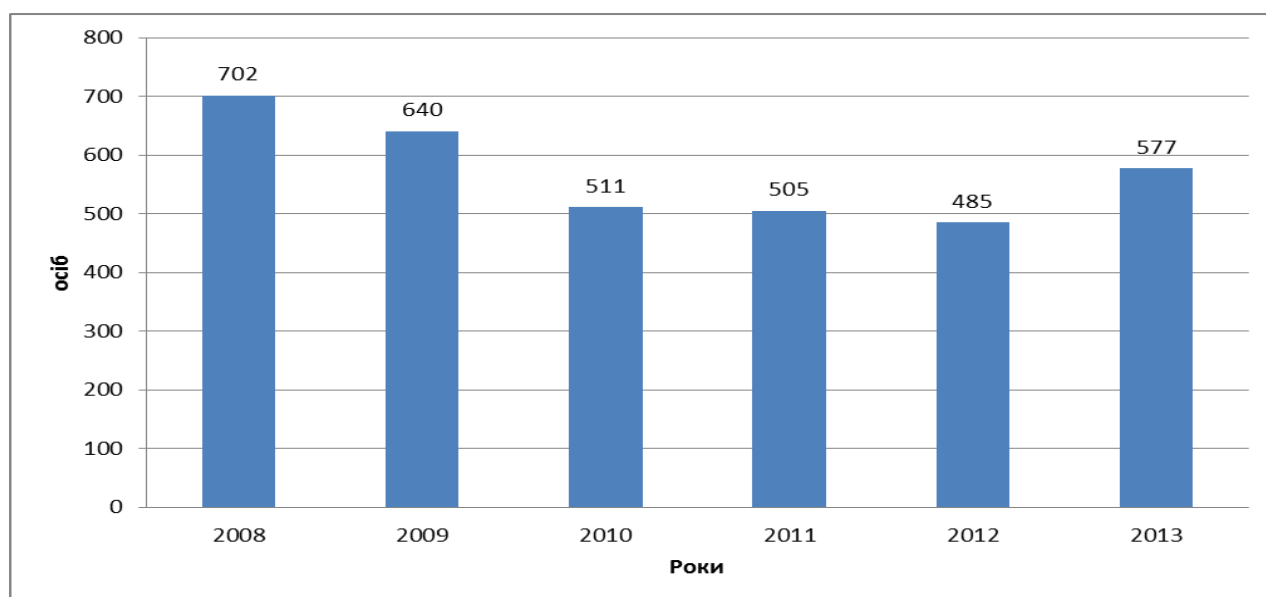

Рис. 2.4. Динаміка загальної кількості аспірантів та докторантів Національного авіаційного університету у 2008-2013 рр.

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [300].

Найбільша кількість аспірантів та докторантів навчалася 2008 року (702 особи), починаючи з якого кількість поступово скорочувалася до 485 осіб у 2012, що засвідчує про зниження кількості інтелектуальних ресурсів, а, отже, і потреби у них. 2013 року їх кількість зросла на 89 осіб (рис. 2.4)

Динаміка друкованих наукових робіт корелює з діяльністю науковців з лагом у рік. Вона представлена на рис. 2.5.

Найвища їх кількість у 2010 та 2013 рр. При збереженні позитивної динаміки 2013 року, процес позитивно вплине на ріст інтелектуальних ресурсів авіабудівної сфери діяльності.

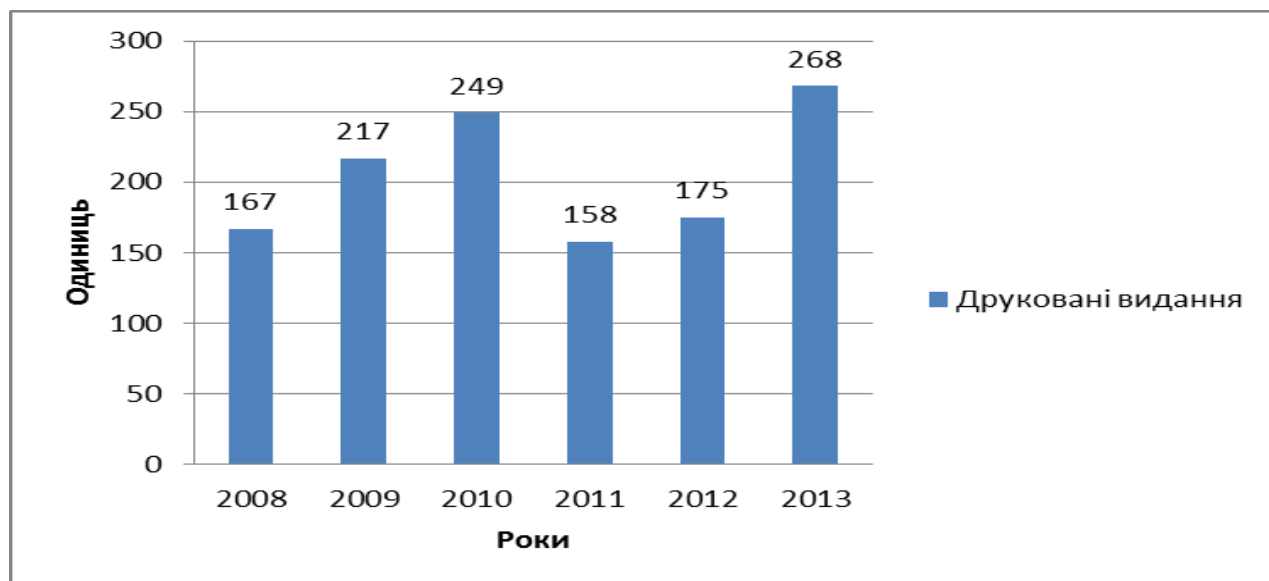

Рис. 2.5. Розподіл загальної кількості друкованих видань Національного авіаційного університету у 2008-2013 рр.

**Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [300].*

Науковий процес відбувається у науково-дослідних та дослідно-конструкторських організаціях, що є актуальними для літакобудування через короткі терміни морального старіння виробів авіаційної техніки, зміну їх конструкції. З урахуванням складності авіаційної техніки сформувалася специфічна схема, яка відображає життєвий цикл виробів (табл. 2.7).

Наведений перелік стадій засвідчує, що життєвий цикл виробу починається з НДР, розроблення конструкторської документації і закінчується заміною його досконалішим виробом. Відповідно до загальних умов і тісного взаємозв'язку робіт перших чотирьох стадій життєвого циклу їх можна представити як комплекс робіт технічної підготовки виробництва, яка розпочинається моментом виникнення ідеї створення нового виробу досерійного випуску партії виробів на заводі; охоплює комплекс робіт з проектування і впровадження нових, а також вдосконалення раніше освоєних конструкцій виробів і технологічних процесів їх виготовлення.

Комплекс робіт з технічної підготовки виробництва можна поділити на конструкторську підготовку виробництва та технологічну підготовку виробництва. Виконання робіт за вказаними напрямками ґрунтується на

результатах НДР. Можливі дві форми організації технічної підготовки виробництва: науково-виробничі об'єднання, які виконують весь комплекс робіт під єдиним керівництвом на унітарному підприємстві (Державне підприємство «Антонов»), та підприємства роботи з технічної підготовки виробництва яких виконуються на різних підприємствах (Харківське державне авіаремонтне виробниче підприємство).

Таблиця 2.7

Етапи життєвого циклу виробів авіаційної техніки, сформовано автором

N з/п	Зміст стадій	Виконавці
1	Обґрунтування потреби створення нового виробу з розробленням авіапроекту і технічного завдання	НДІ, ДКБ, замовник
2	Розроблення конструкторської документації з виготовленням дослідних зразків виробів	ДКБ, конструкторський завод, замовник, НДІ
3	Державні випробування виробу з коректуванням документації і передачею її на серійне ведення	Дослідний завод, ДКБ, НДІ, АЗ
4	Підготовка виробництва і організація серійного випуску виробів	АЗ, ДКБ, замовник, НДІ
5	Серійний випуск виробів і їх сертифікація	АЗ, замовник, ДКБ, НДІ
6	Експлуатація виробів	АЗ, замовник, ДКБ, НДІ
7	Ремонт виробів	АРЗ, замовник, ДКБ, НДІ
8	Утилізація виробів	АЗ, замовник, ДКБ, НДІ

За відношенням до серійного підприємства, на якому запланований випуск нових виробів, розрізняють зовнішньозаводську та внутрішньозаводську підготовки виробництва. Зовнішньозаводська підготовка здійснюється НДІ, ДКБ підприємств і розглядає питання спеціалізації і кооперації, визначає можливості придбання ліцензії за кордоном із ноу-хау, уточнює зв'язки між виконавцями окремих комплектів робіт технічної підготовки виробництва, встановлює терміни і обсяги витрат за видами ресурсів під час виконання цих робіт. Кінцевий результат зовнішньозаводської підготовки – виконання комплексу НДР з розробленням конструкторської документації на виріб виготовленням, випробуванням і доведенням на дослідному підприємстві, з державними випробуваннями і передаванням повного комплексу конструкторської документації на виріб серійному підприємству. Внутрішньозаводська підготовка полягає у виконанні комплексу проектно-конструкторських, проектно-технологічних, виробничих і організаційно-планових робіт, пов'язаних з проектуванням і виготовленням

засобів виробництва окремими підрозділами підприємства для забезпечення повної технологічної готовності серійного підприємства до випуску нового виробу (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Загальна характеристика науково-технічного комплексу авіабудівних підприємств*

№ з/п	Назва, місто	Види діяльності
1	2	3
1	Державне підприємство «Науково-дослідний інститут «Буран», м. Київ	Розроблення бортових радіолокаторів для літаків і вертольотів цивільної та військово-транспортної авіації, а також експлуатаційні засоби до них; системи попередження і запобігання зіткнень літаків у повітрі (TCAS)
2	Публічне акціонерне товариство «Український науково-дослідний інститут авіаційної технології», м. Київ	Технологія і організування авіаційного виробництва: розроблення програмних та прогнозно-аналітичних матеріалів у галузі авіації та наукомісткого машинобудування. Прогнозування і визначення трудових і матеріальних витрат на виробництво літаків; створення ефективних технологій, методів і засобів виконання високонавантажених з'єднань
3	Державне підприємство "Науково-дослідний інститут аеропружних систем", м. Феодосія	Виконання наукових досліджень, розроблення парашутних систем і м'яких конструкцій різного призначення
4	Південний державний проектно-конструкторський та науково-дослідний інститут авіаційної промисловості, м. Харків	Будівництво, реконструкція промислових та цивільних підприємств та об'єктів авіаційної промисловості
5	Державне підприємство «Дослідно-конструкторське бюро авіації загального призначення», м. Київ	Проектування і створення легкомоторної техніки, надлегких літальних апаратів
6	Державне підприємство «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро „Прогрес“ імені академіка А. Р. Івченка», м. Запоріжжя	Розроблення нових моделей авіаційних двигунів, а також промислових установок; ремонт авіаційних двигунів і промислових установок
7	Державне підприємство "Харківське агрегатне конструкторське бюро", м. Харків	Виготовлення агрегатів для гідравлічних систем літальних апаратів, космічної техніки, воєнно-транспортних машин та суднобудування
8	Державне підприємство «Науково-дослідний центр «Вертолїт», м. Феодосія	Переобладнання та випробування вертольотів

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Проаналізуємо розподіл обсягу наукових та науково-технічних робіт, за секторами діяльності (державний, підприємницький, сектор вищої освіти) у 2009-2013 рр.

Обсяг наукових та науково-технічних робіт визначаємо як суму вартості всіх виконуваних робіт упродовж звітного року власними силами наукових організацій за прямими договорами без податку на додану вартість.

Найбільша питома вага обсягу наукових та науково-технічних робіт за секторами діяльності у 2009-2013 рр. належить державному сектору діяльності підприємств, його величина в середньому у 2009-2013 рр. склала 60%, відповідно, сектора вищої освіти 30%, підприємницької діяльності 10 % (рис. 2.6).

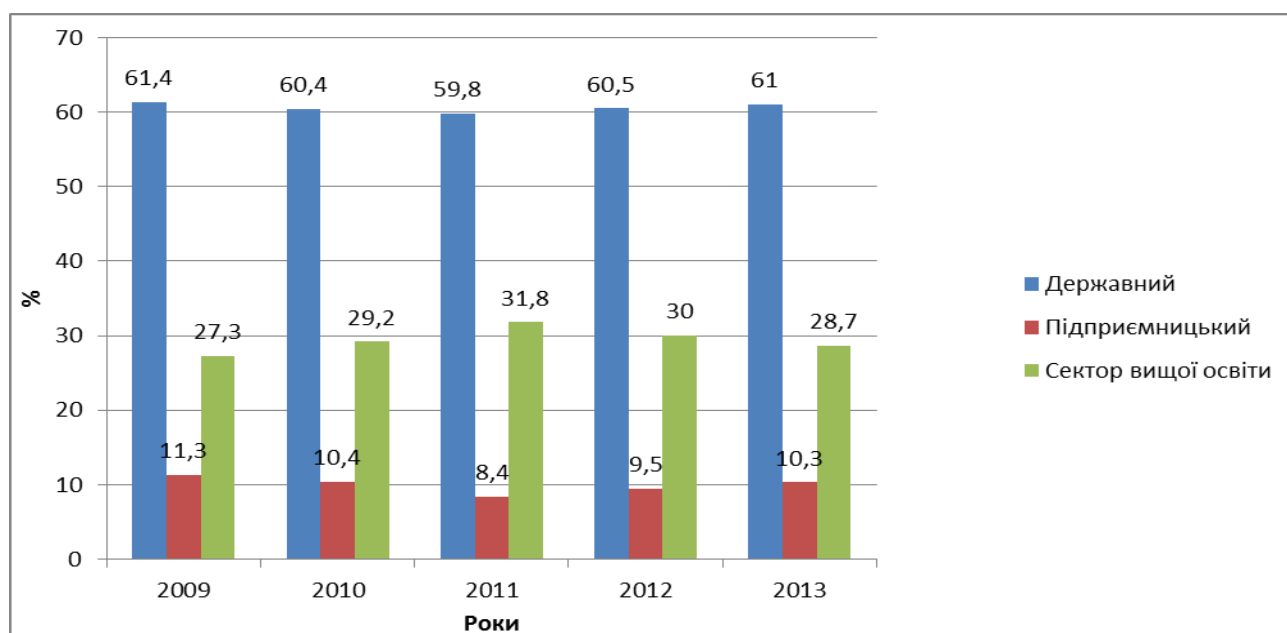

Рис. 2.6. Розподіл обсягу наукових та науково-технічних робіт, за секторами діяльності авіабудівних підприємств у 2009-2013 рр., %*

*Примітка: сформовано автором відповідно до джерела [298].

Низька величина наукових та науково-технічних робіт підприємницького сектора пов'язана з його низькою часткою, оскільки більшість підприємств, які виконує наукові та науково-технічні роботи належать до підприємств державного сектора економіки.

Проаналізуємо види наукових та науково-технічних робіт, основними з яких є фундаментальні, прикладні дослідження, науково-технічні розроблення та науково-технічні послуги. Науково-технічні розроблення - це систематичні роботи, що ґрунтуються на наявних знаннях, отриманих у результаті досліджень і / чи практичного досвіду, та направлені на створення нових матеріалів, продуктів, процесів, пристроїв, послуг, систем чи методів. До **науково-технічних послуг** належить діяльність у галузі науково-технічної інформації, патентів, ліцензій, стандартизації, метрології та контролю якості, науково-технічного консультування та супутня діяльність, що сприяє впровадженню у виробництво науково-технічних розробок, інші

види діяльності, які сприяють отриманню, поширенню та використанню наукових знань [298].

Аналізування рис. 2.7 дає можливість зробити висновки про найбільшу кількість науково-технічних розробок в загальному обсязі науково та науково-технічних робіт. Кількість наукових розробок всередньому за 2009-2013 становить 50 одиниць, фундаментальних досліджень 21, прикладних – 15. Найнижча кількість науково-технічних послуг, яка всередньому склала 14 одиниць.

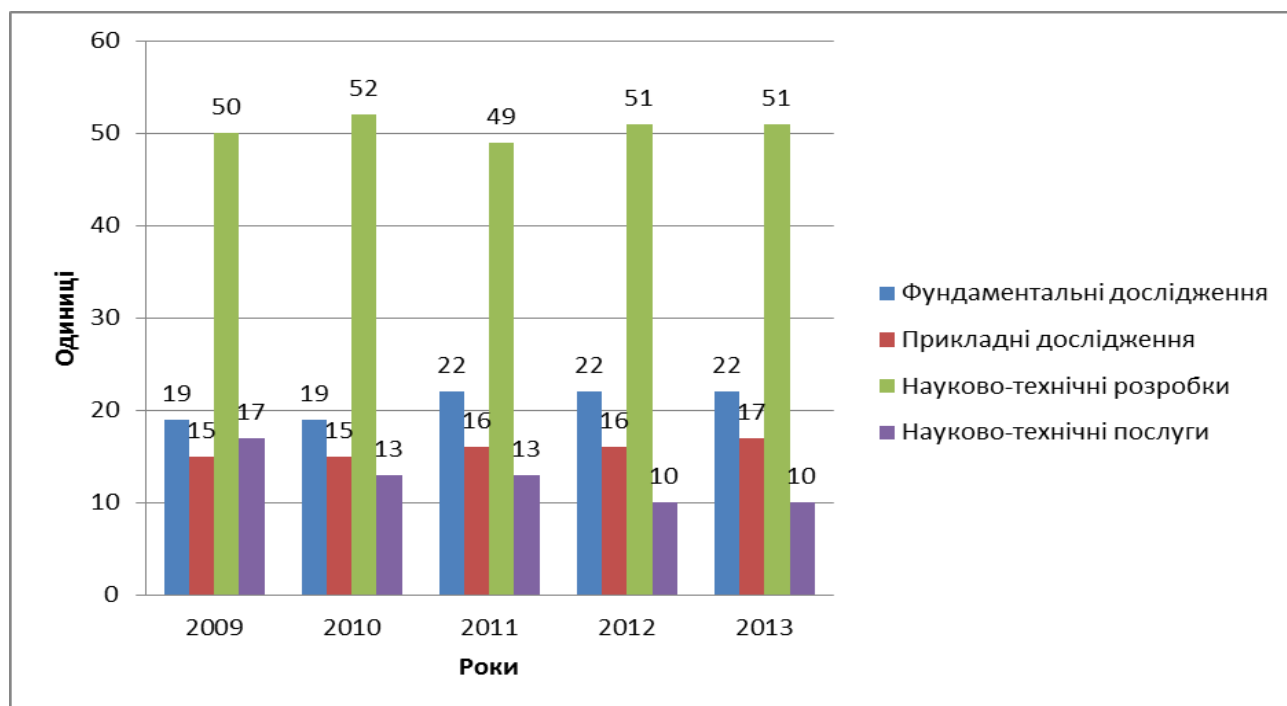

Рис. 2.7. Розподіл обсягу наукових та науково-технічних робіт, авіабудівних підприємств за видами робіт у 2009-2013 рр., одиниць*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт – це фактичні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт (за собівартістю) у звітному періоді незалежно від джерела надходження коштів, включаючи як поточні, так і капітальні витрати (за винятком суми поточних амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних засобів). У зазначений обсяг витрат не включаються витрати на виконання робіт (послуг), що не є науково-технічними, а також платні послуги населенню.

Розподіл обсягу витрат у 2009-2013 рр. (рис. 2.8) показує, що капітальні витрати займають найнижчу питому вагу у витратах на наукову та науково-технічну діяльність і займають в середньому за 2009-2013 рр. лише 2 %. Найбільша частка у витратах на наукові та науково-технічні роботи належить витратам на оплату роботи персоналу (50,7 %), оскільки літакобудування - це вид діяльності з високою часткою інтелектуальної діяльності працівників .

Інноваційний процес здійснюється безпосередньо на підприємствах авіаційної промисловості. Проаналізуємо основні показники економічного розвитку авіабудівних підприємств, а також їхню інноваційну активність.

Провідними підприємствами авіабудівної промисловості є Державне підприємство «Антонов» (ДП «Антонов»). Основні підрозділи цього підприємства: дослідно-конструкторське бюро з проектування, перспективних і експериментальних досліджень, сертифікації, супроводу серійного виробництва й експлуатації; дослідне виробництво, основне завдання якого є виготовлення експериментальних взірців авіаційної техніки; льотно-випробувальна й довідкова база, призначена для проведення літних випробувань, доробки й сертифікації літаків, а також для навчання льотного й технічного персоналу; служби провідних спеціалістів із проектів [281].

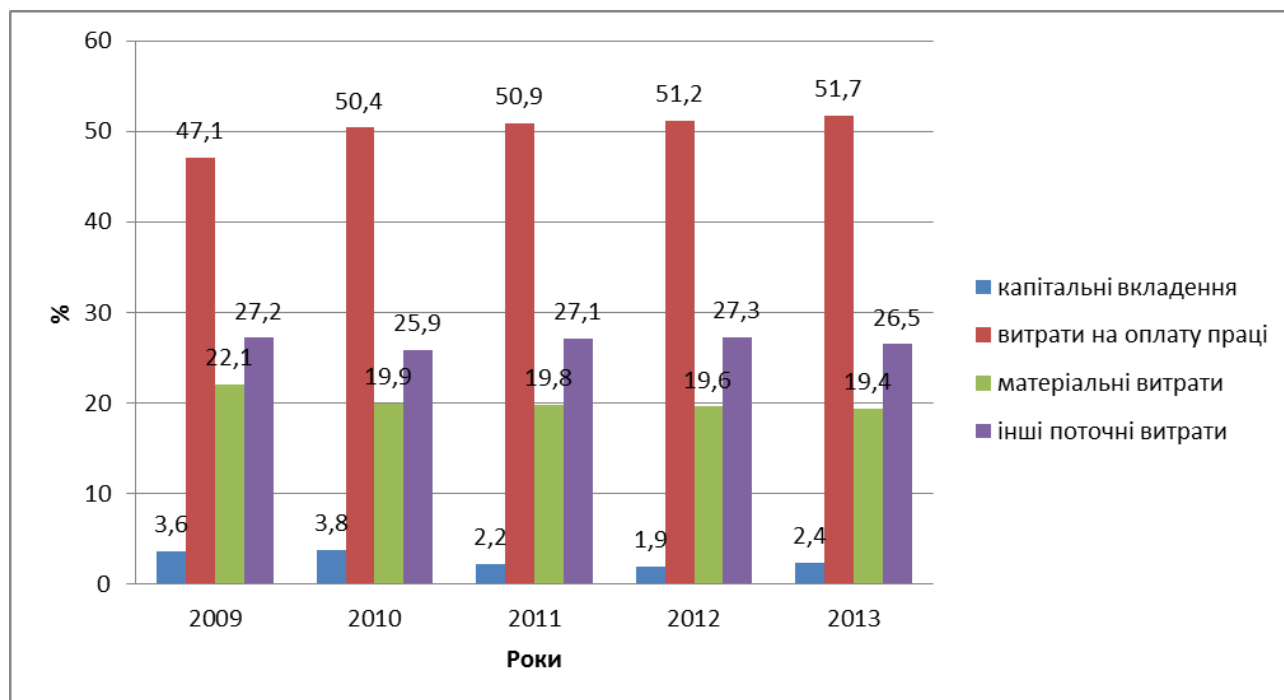

Рис. 2.8. Розподіл обсягу наукових та науково-технічних робіт на авіабудівних підприємствах за видами витрат у 2009-2013 рр., %*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Публічне акціонерне товариство «Мотор Січ» (ПАТ «Мотор Січ») — одне з провідних підприємств у світі з розроблення, виробництва, ремонту та сервісного обслуговування авіаційних газотурбінних двигунів для літаків і гелікоптерів, а також промислових газотурбінних установок. Підприємство функціонує в Запоріжжі. Станом на 2012 р. ПАТ «Мотор Січ» виготовляє і супроводжує в експлуатації 55 типів та модифікацій двигунів для 61 виду літаків і гелікоптерів [304].

Основна продукція Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (ХДАВП) є літаки, розроблені в АНТК ім. О.К. Антонова. Підприємство, яке серійно випускало легкий транспортний Ан-72 і його модифікації, прийняті на озброєння СРСР, на початку 90-х рр. перейшло на виробництво Ан-74 для потреб комерційної авіації, а, починаючи з 1999-го року, серійно виготовляє регіональний турбогвинтовий Ан-140. Велика кількість модифікацій Ан-74 персоніфікує прагнення ХДАВП запропонувати своїм клієнтам надійну багатофункціональну модульну платформу [279].

Науково-технічний та технологічний потенціал літакобудівної промисловості знизився, відбувається науково-технологічне відставання від економічно розвинених держав.

Результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству промислової політики України на розвиток вітчизняної авіаційної промисловості, засвідчили, що діяльність Міністерства промислової політики України у сфері розвитку авіаційної промисловості була непослідовною та недостатньо ефективною. Мета Державної комплексної програми розвитку авіаційної промисловості України до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2001 № 1665-25, не досягнута [302].

Виробництво літаків України в 2002-2011 рр. представлено в додатку Д. У середньому за рік реалізується 4 літаки сімейства «Антонов», у 2002-2011 було реалізовано 33 літаки. Найбільшим попитом користується військово-транспортний літак Ан-32. Основні показники розвитку провідних підприємств авіабудівної промисловості наведені в додатку Е.

Обсяг реалізованої продукції у 2009-2013 рр. найбільший на ПАТ «Мотор-Січ», що у 2013 році склав 5 891 225 тис грн (рис 2.10).

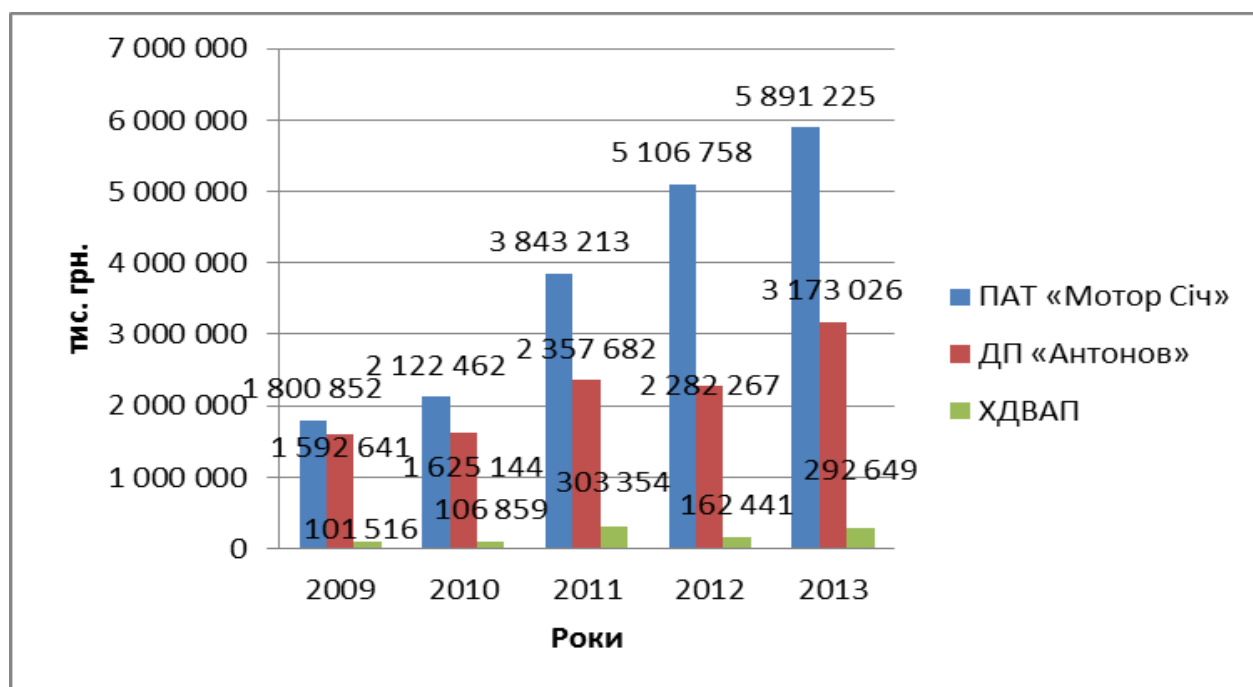

Рис. 2.9. Розподіл обсягу реалізованої продукції у 2009-2013 роки провідних авіабудівних підприємств України, тис. грн *

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Обсяг реалізації ДП «Антонов» стабільно зростає за виключенням 2010 року коли він скоротився на 3% і склав 2 282 267 тис. грн У 2013 підприємство реалізувало продукцію на суму 3 173 026 тис. грн Аналогічно ДП «Антонов» ХДВП скоротило обсяги реалізації продукції в 2012 році на 46% в порівнянні з

2011, коли вони склали 303 354 тис грн. У 2013 році обсяги реалізованої продукції склали 292 649 тис.грн, проте показника 2011 року досягнуто не було.

За 2009 – 2013 рр. чисельність персоналу була найвищою на ПАТ «Мотор - Січ» і становила 25 074 осіб. Чисельність персоналу на ПАТ «Мотор» з 2009 до 2011 року скоротилась на 404 осіб, і склала 20 832 осіб з 2011 до 2013 року чисельність персоналу зросла до 25 074 ос, в порівняно з 2009 роком на 3 414 осіб (15 %). На ДП «Антонов» чисельність персоналу стабільно зростала і на 2013 рік склала 12 761 ос, що на 2% вище, ніж в 2012 році і на 63 % (4932 особи) більше, ніж 2009 році. На ХДВП чисельність персоналу стабільно зростала, окрім 2013, коли вона знизилась на 9% (494 особи), що пов'язано з погіршенням загальних показників діяльності підприємства (рис 2.10).

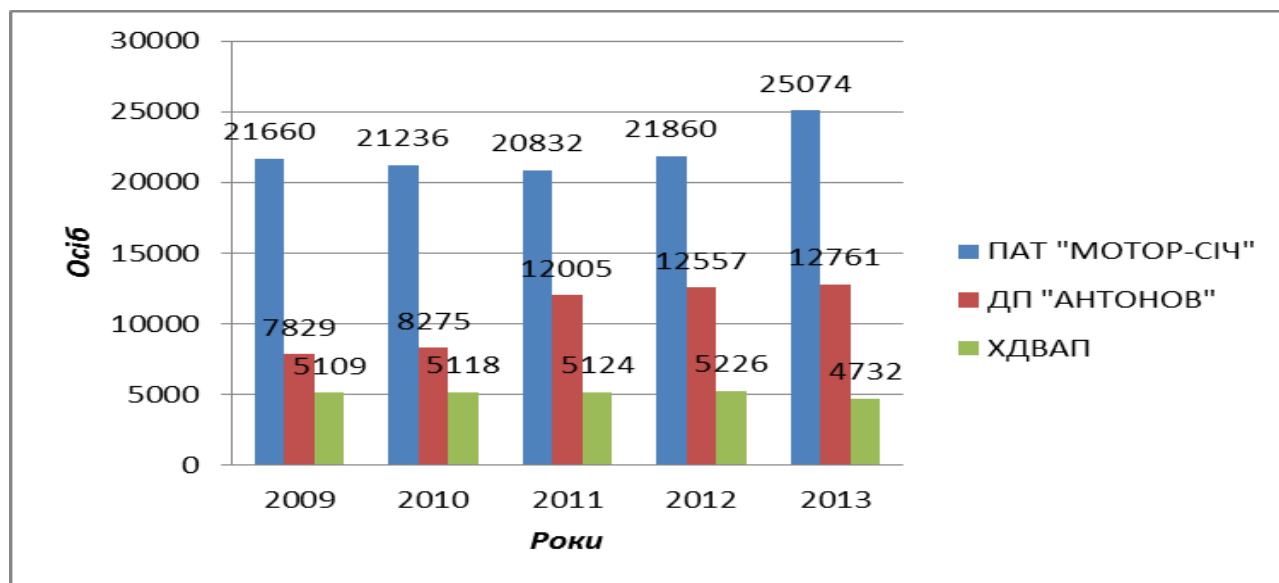

Рис. 2.10. Розподіл чисельності працівників у 2009-2013 рр. на вітчизняних авіабудівних підприємствах, осіб*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Проаналізуємо підприємства авіаремонтної промисловості.

Таблиця 2.9

Загальна характеристика діяльності авіаремонтних підприємств*

Назва підприємства, місто, рік заснування	Вид діяльності
1	2
Луцький ремонтний завод "Мотор", м. Луцьк, 1938 р.	Ремонт авіаційних турбореактивних двигунів четвертого і третього поколінь для сучасних військово-транспортних літаків тощо
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод, м. Львів, 1939 р.	Ремонт літаків МіГ-21, МіГ-23, МіГ-27 та МіГ-29 з відновленням їх міжремонтного ресурсу та терміну служби; ремонт агрегатів, блоків і приладів систем літака, авіаційного озброєння тощо

1	2
Луганський авіаційний ремонтний завод, м. Луганськ, 1931 р.	Ремонт поршневих літаків По-2, Р-1, Р-5, Іл-16, СБ, Іл-10, Як-18 і двигунів до них М-11, М-17, М-22, М-34, М-38, М-100, М-103, АМ-42, ремонт реактивних літаків МіГ-15 і двигунів ВК-1, РД-9 і РД-45 тощо
Миколаївський авіаремонтний завод «НАРП», м. Миколаїв, 1939 р.	Ремонт військово-транспортних літаків типу Іл-76/78 літак Су 24 (М, МР) НАРП-1. Ремонт двигунів та авіаційної техніки
Конотопський авіаремонтний завод "Авікон", м. Конотоп, 1931 р.	Ремонт і переустаткування гелікоптерів Мі-24, Мі-35, Мі-8, Мі-17, Мі-26, Мі-2, ремонт агрегатів для гелікоптерів, приладового, радіоелектронного устаткування тощо
Чугуївський авіаційний ремонтний завод, м. Чугуїв, 1942 р.	Ремонт і модернізація літаків Л-39С, Л-39ЗА, Л-39 ЗО, їх вузлів, агрегатів та устаткування, допоміжних силових установок «САПФІР-5», демілітаризація, доробка літаків під Л-39. Ремонт і модернізація літаків МіГ-23 всіх модифікацій, ремонт авіаційних агрегатів літаків МіГ-21, МіГ-27, МіГ-29 тощо
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс", м.Одеса, 1908 р.	Ремонт літаків МіГ-21 (всіх модифікацій), МіГ-23, МіГ-27, Л-39; модернізація літаків МіГ-21 та Л-39; ремонт авіаційних двигунів Р-11, Р-13, Р-25, Р-95Ш, КСА2(3), та їх агрегатів; ремонт агрегатів літаків МіГ-29, Ан-12, Ан-24, Ан-26 та Як-40
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт", м. Запоріжжя, 1940 р.	Ремонт авіаційної техніки, ремонт літаків МіГ-25, СУ-27, СУ-17, СУ-25 усіх модифікацій, їхніх агрегатів і систем
Севастопольське авіаремонтне підприємство, м. Севастополь, 1931 р.	Ремонт авіаційної техніки. Ремонт військових і цивільних гелікоптерів, їхнього устаткування та авіаційних двигунів; виробництво повітряних і космічних апаратів; виробництво озброєння та боєприпасів; ремонт, модернізація та переустаткування гелікоптерів КА -27, КА-28, МІ-8МТВ-1, МІ-17, МІ-17-1В, М-172, МІ-14; капітальний ремонт наземних авіаційних засобів навігації та зв'язку
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод, м. Євпаторія, 1926	Ремонт і модернізація авіаційної техніки. Серійний ремонт літаків Бе-12 всіх модифікацій та Су-25, АВ-68

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [297].

У номенклатурі послуг авіаремонтних підприємств літаки серій Ан, МіГ, Іл, Су, легкі літаки і безпілотні ЛА; вертольоти Мі та Ка і їх модифікації; двигуни, вертолітні редуктори, численні агрегати та обладнання (табл. 2.9).

Авіаремонтні підприємства входять до концерну Укроборонпром, головною метою якого є ефективне державне управління вітчизняним оборонно-промисловим комплексом та підвищення ефективності діяльності підприємств концерну[297]. Діяльність авіаремонтних підприємств спрямована на модернізацію та виробництво авіаційної техніки, надання послуг за державним замовленням для потреб Міністерства оборони України та інших

вітчизняних і закордонних замовників, виробництва продукції, товарів, виконання робіт і послуг для потреб національної економіки. Показники розвитку авіаремонтних підприємств наведено в додатку F.

Визначимо їх динаміку у 2009-2013 рр., через визначення середнього арифметичного за кожною групою показників вітчизняних авіаремонтних підприємств.

Дані рис. 2.11 засвідчують позитивну динаміку обсягу реалізованої продукції в 2009 – 2013 рр.

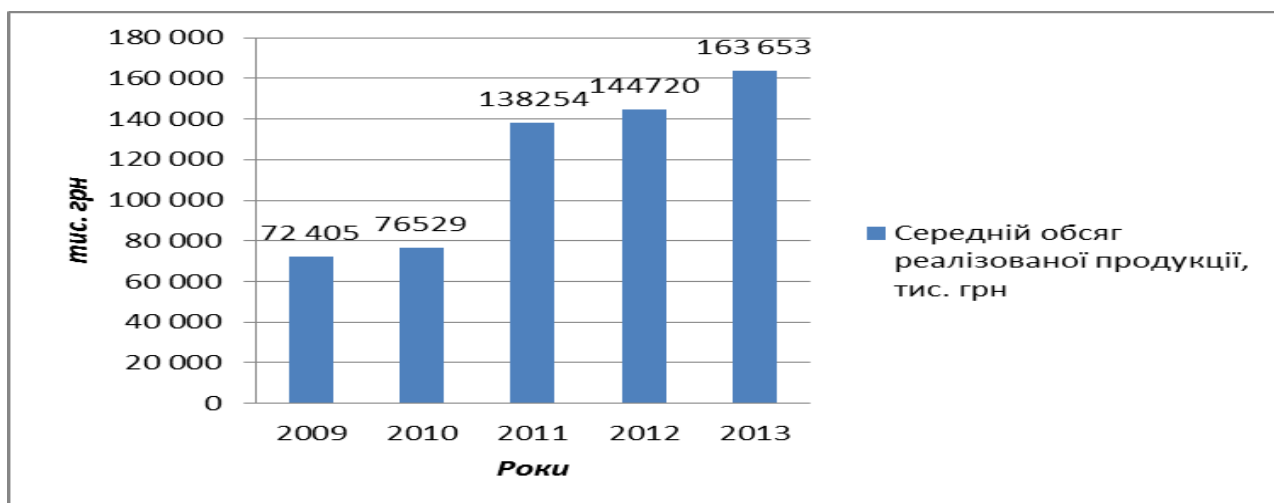

Рис. 2.11. Розподіл середнього обсягу реалізованої продукції в 2009-2013 рр. на авіаремонтних підприємствах України, тис. грн*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

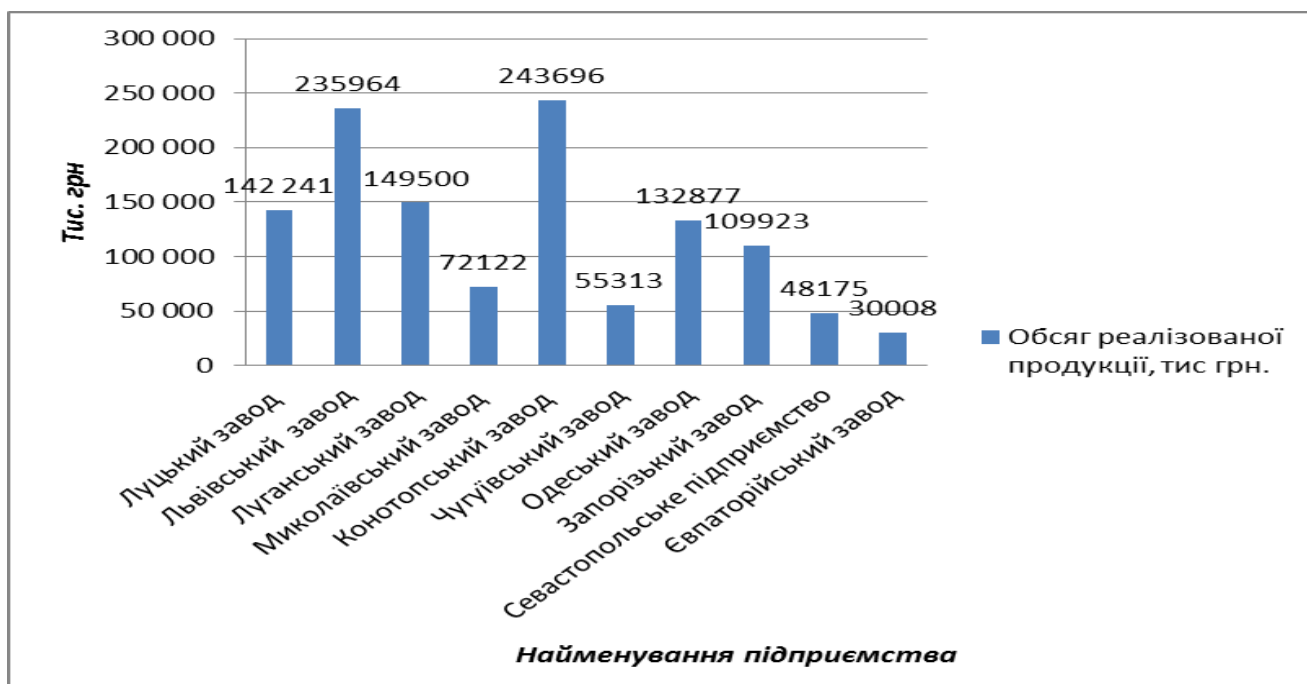

Рис. 2.12. Розподіл обсягу реалізованої продукції авіаремонтними підприємствами України всередньому за 2009-2013 рр., тис. грн

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Обсяги реалізованої продукції (у середньому у 2009-2013 рр.) є найбільшими на Конотопському авіаремонтному заводі "Авікон" (243 696 тис. грн) та Львівському державному авіаційно-ремонтному заводі (235 964 тис. грн). Друге місце посідають підприємства Луганського авіаційного ремонтного заводу (149 500 тис. грн), Луцького ремонтного заводу "Мотор"(142 241 тис. грн), Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" (132 877 тис. грн) та Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт (109 923 тис. грн). Найменший обсяг реалізованої продукції – на Євпаторійському авіаційному заводі (30 008 тис. грн) (рис. 2.12).

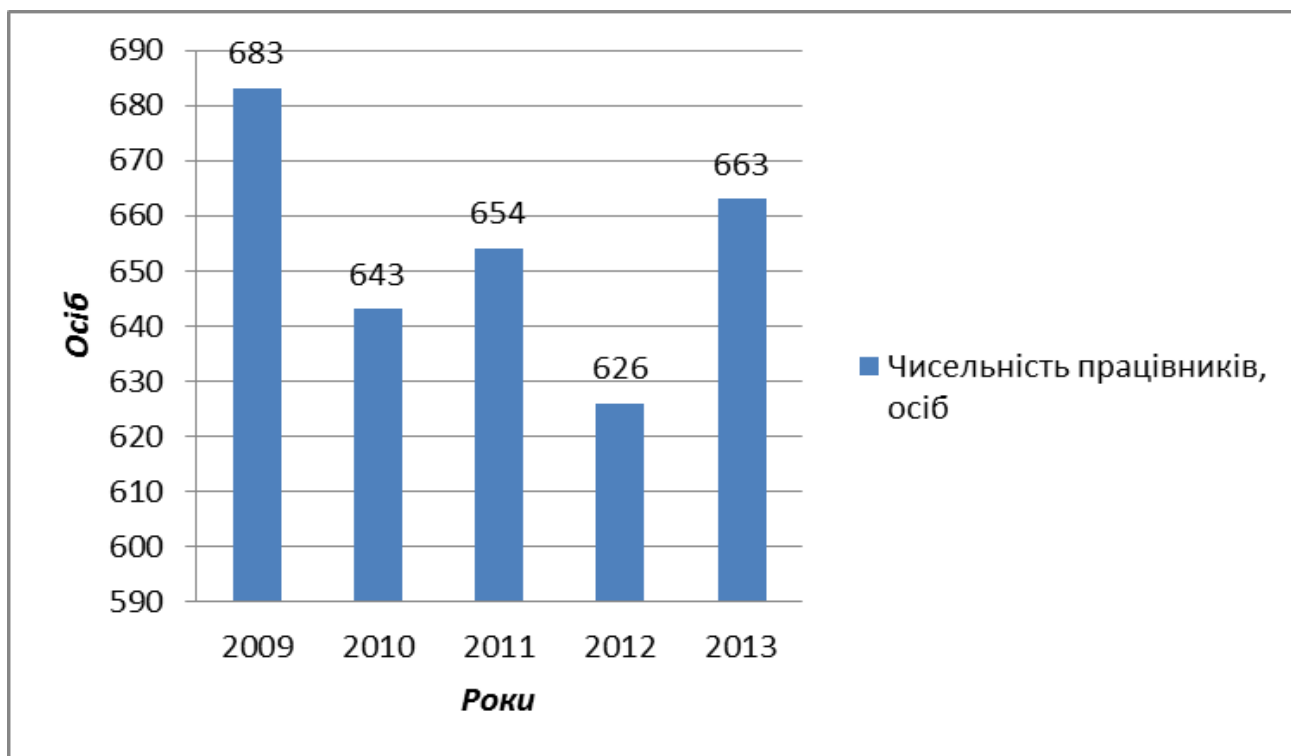

Рис. 2.13. Розподіл середньої величини середньостатистичної чисельності працівників в 2009-2013 рр. авіаремонтних підприємств України, осіб*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [275].

Що ж до чисельності працівників авіаремонтних підприємств простежуємо загальний спад (рис. 2.13). Так, якщо 2009 року в середньому на авіаційних підприємствах було зайнято 683 особи, то 2013-го – 663 особи. Найнижчу чисельність працівників зафіксовано в 2012 року (626 осіб). Найбільша чисельність працівників на Львівському державному авіаційно-ремонтному заводі (1016 осіб), Одеському авіаційно-ремонтному підприємстві (963 осіб), Конотопському авіаремонтному заводі «Авікон» (922 осіб) та Луцькому ремонтному заводі «Мотор» (843 осіб). Найнижча чисельність працівників на Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі (146 осіб) (рис. 2.14).

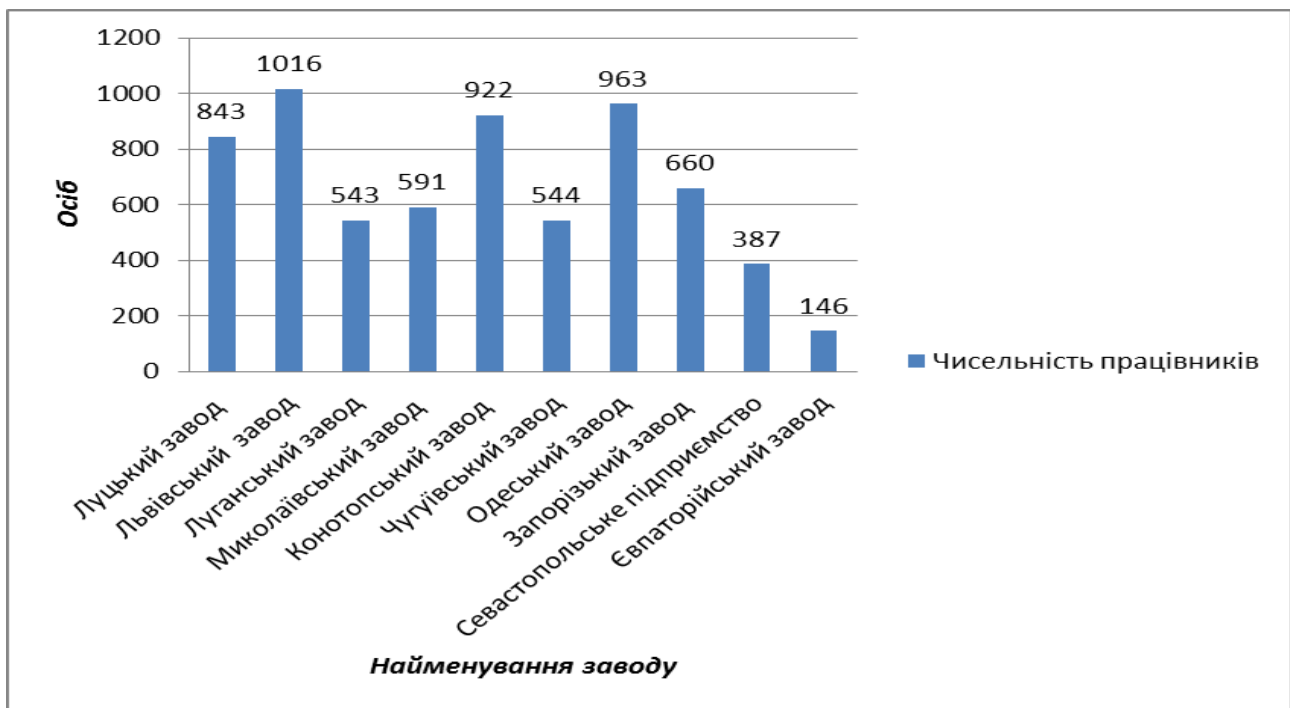

Рис. 2.14. Розподіл чисельності працівників авіаремонтних підприємств України у 2009-2013 рр., осіб*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [275].

Схарактеризуємо відносні показники розвитку авіабудівної промисловості на окремих підприємствах в 2007- 2011 рр.

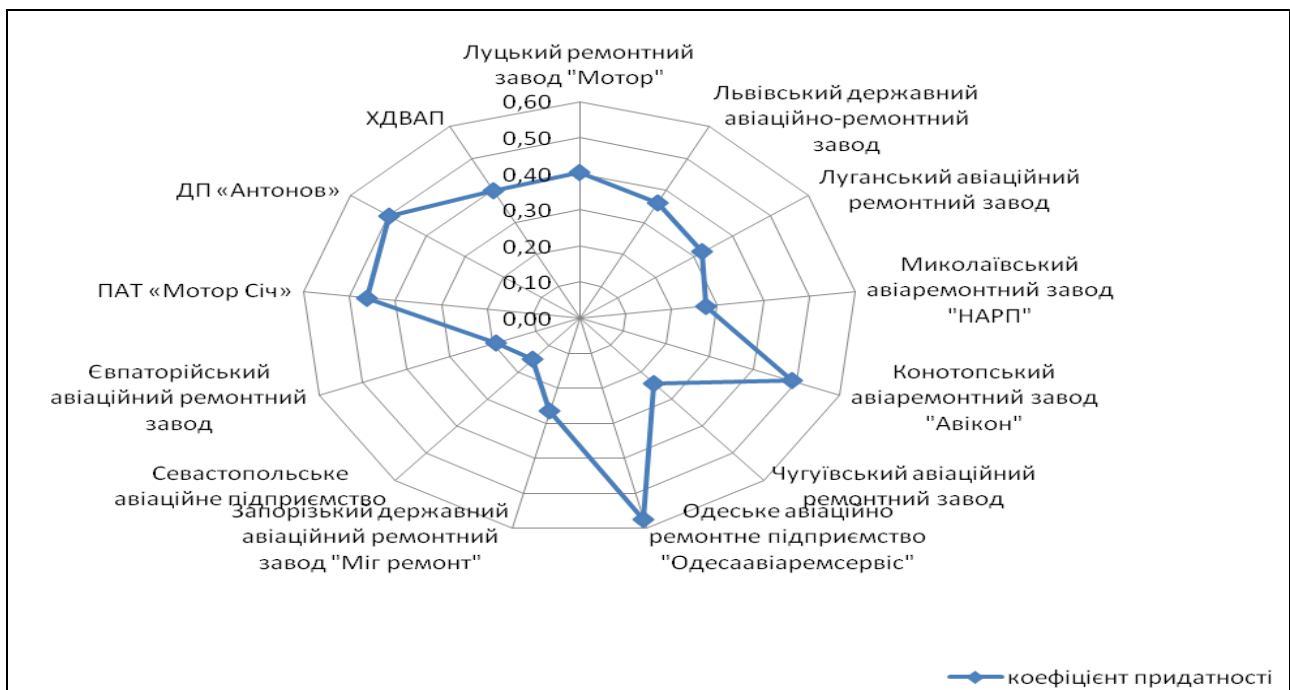

Рис. 2.15. Розподіл коефіцієнтів придатності основних засобів підприємств авіабудівної промисловості за 2009-2013 рр.*

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [275].

Найвищий коефіцієнт придатності основних засобів притаманний Одеському авіаційно-ремонтному підприємстві «Одесаавіаремсервіс», що є позитивним явищем його діяльності, середнє його значення в 2009- 2013 роках становило 0,58. Найнижче значення коефіцієнта придатності простежуємо на Севастопольському та Євпаторійському авіаремонтних підприємствах, на яких його значення становить 0,15 та 0,19, що засвідчує низьке оновлення основних засобів на цих підприємствах. На решті підприємств придатність основних засобів перебуває в межах 30-40%.

Схарактеризувавши рентабельність та оборотність активів підприємств, рис. 2.17, можна зробити висновки про найвищі коефіцієнти оборотності активів Львівського, Луганського та Чугуївського авіаційно-ремонтних підприємств, на яких він становить 1,17, 1,18 та 1,33 пункти.

Найнижчий цей показник на Харківському державному авіаційному виробничому підприємстві (ХДАВП), де його значення становить лише 0,08, а, отже, засвідчує дефіцит виручки від реалізації продукції.

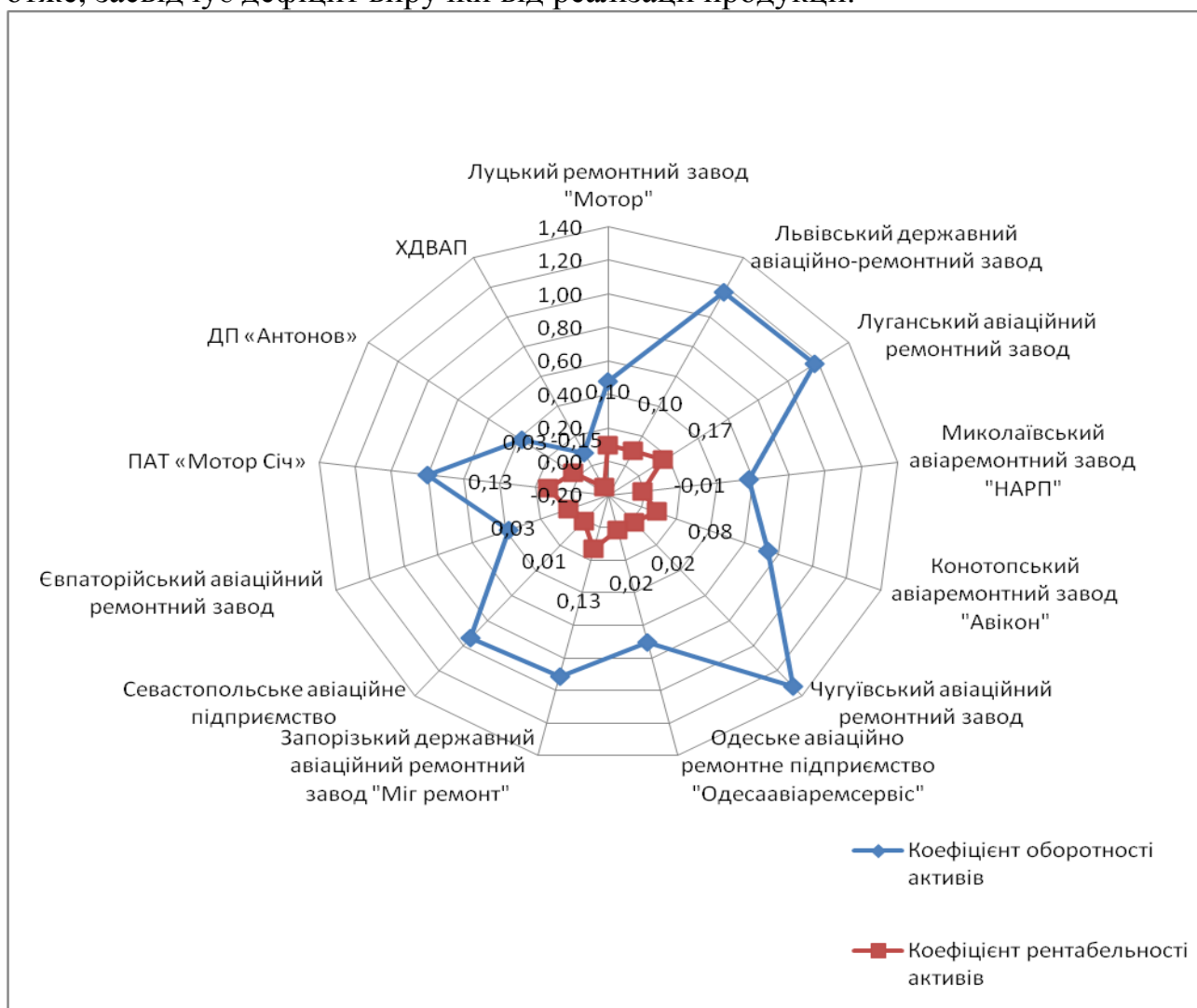

Рис. 2.16. Розподіл коефіцієнтів рентабельності та оборотності активів підприємств авіабудівної промисловості за 2009-2013 рр.*

*Примітка: проаналізовано автором на підставі джерела [275].

Найвищу рентабельність активів простежуємо на підприємстві «Мотор-Січ» та Луганському авіаційному ремонтному заводі, де вона становить 0,17 та 0,13 пунктів відповідно. Найнижча рентабельність активів на Харківському державному авіаційно-виробничому підприємстві, де вона набуває від'ємного значення, а також на Миколаївському та Севастопольському авіаційному підприємстві, що засвідчує збитковість їхньої діяльності.

Найвищі коефіцієнти платоспроможності та покриття простежуємо на Луцькому та Запорізькому державних авіаційних ремонтних підприємствах це засвідчує високий рівень фінансової стійкості та ліквідності активів підприємства (рис. 2.18).

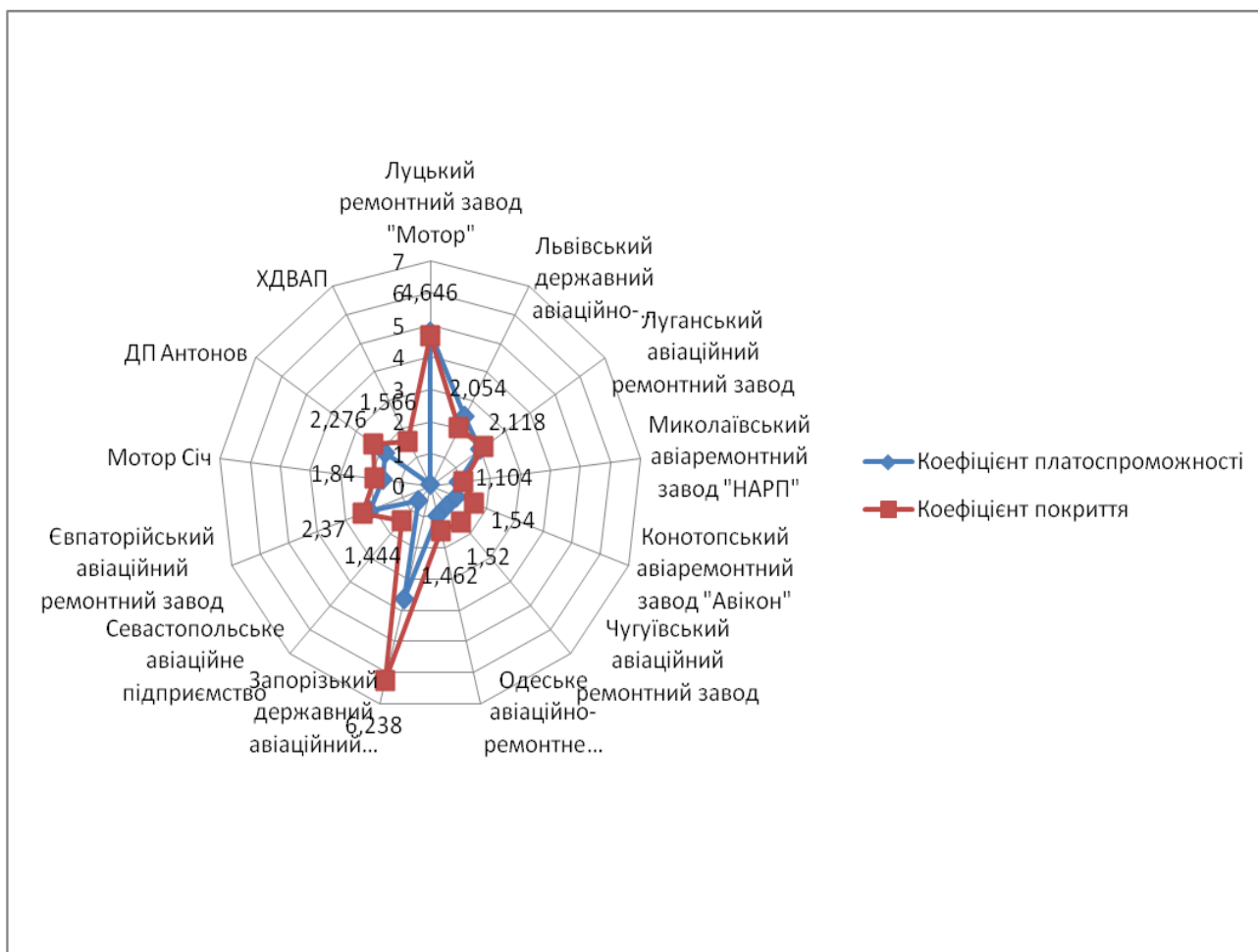

Рис. 2.17. Розподіл коефіцієнтів платоспроможності та покриття підприємств авіабудівної промисловості за 2009-2013 рр.

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Найнижчий показник платоспроможності на Харківському державному авіаційному виробничому підприємстві, що засвідчує ймовірність банкрутства даного підприємства.

Інноваційна продукція – це продукція, яка є нова або значно удосконалена у частині її властивостей або способів використання. Розрізняють чотири типи інновацій: продуктові, процесові, маркетингові й організаційні.

Більшість авіабудівних інноваційно активних підприємств впроваджували технологічні інновації (рис. 2.18). Загальна кількість інноваційних підприємств у 2009-2013 рр. зростає, що засвідчує позитивні тенденції розвитку інноваційних процесів, у 2013 році кількість інноваційних авіабудівних підприємств скоротилася на 6,7 %, що є негативним явищем в діяльності авіабудівних підприємств.

Таблиця 2.10

Інноваційна активність авіабудівних підприємств, за видами інновацій в (2009- 2013) рр., одиниць*

Критерій	Роки					Відносне відхилення, %			
	2009	2010	2011	2012	2013	2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2012/ 2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інноваційні підприємства	9	10	14	16	15	10,0	28,6	12,5	-6,7
Здійснювали технологічні інновації	4	5	4	6	5	20,0	-25,0	33,3	-20,0
Здійснювали продуктові інновації	1	2	2	3	1	50,0	0,0	33,3	-20
Здійснювали процесові інновації, одиниць	3	3	2	3	4	0,0	-50,0	33,3	25,0
Здійснювали маркетингові та організаційні інновації, одиниць	6	6	12	11	10	0,0	50,0	-9,1	-10,0

*Примітка: проаналізовано автором відповідно до джерела [298].

Отже, авіабудівну промисловість характеризує високий інтелектуальний потенціал і динамічне зростання обсягу виробництва (рис. 2.9 - 2.11), проте навчальний, науковий процеси авіаційної промисловості відзначаються застоєм (рис. 2.4 - 2.8), ріст або не значний, або не простежується взагалі. Цей процес пояснюємо розривом між науковою і виробничою діяльністю, що може призвести до занепаду галузі в майбутньому. Відбувається процес зростання суперечностей між внутрішньою структурою і способом функціонування авіапромислового комплексу, з однієї сторони і зовнішніми умовами його розвитку з іншої.

Для розв'язання проблеми, на нашу думку, необхідним є удосконалення управління авіаційним комплексом через його реструктуризацію та перехід від організаційного розподілу авіаційного комплексу на науково-дослідний, виробничий, ремонтний та інші сфери до його об'єднання за циклом відтворення його інтелектуального капіталу в інтегровану науково-виробничу систему з метою розв'язання поставлених завдань і задоволення загально-соціальних потреб.

2.3. Оцінювання інтелектуального капіталу машинобудівних авіаремонтних підприємств

Для визначення слабких місць в управлінні інтелектуальною діяльністю, планування абсолютних та відносних показників, які характеризують та оцінюють рівень інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств; диференціювання підприємств та вибору різних підходів до управління ними. Ми оцінили величину інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств.

Вартість підприємства визначали дохідним методом. З огляду на особливості досліджуваних підприємств, доступність інформації про них, перспективи розвитку бізнесу, особливості застосування різних методів оцінювання в межах дохідного підходу, обрано метод дисконтування майбутніх доходів як найбільш прийнятний.

Визначення вартості підприємства здійснено в такій послідовності:

1. Методом екстраполяції спрогнозовано дохід (виручку від реалізації) на 5 років (додаток G) для десяти підприємств. Середній темп приросту для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» 1,1; Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу - 1,14 (при визначенні середнього приросту доходу від реалізації Львівського авіаремонтного заводу не враховано даних 2009 року оскільки, фінансові результати діяльності підприємства значно відхиляються у порівнянні з даними інших років); Луганського авіаційного ремонтного заводу 1,18; Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» 0,01; Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» 1,15; Чугуївського авіаційного ремонтного заводу 0,01; Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" 1,07; Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" 1,06; Севастопольського авіаційного підприємства 1,01; Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу 1,01.

У результаті аналізу визначено, що дохід (виручка) від реалізованої продукції 2017 року для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» складе 412 490 тис. грн.; Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу 907 359 тис. грн.; Луганського авіаційного ремонтного заводу 809 612 тис. грн.; Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» 266 278 тис. грн.; Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» 671383,3 тис. грн.; Чугуївського авіаційного ремонтного заводу 115 701 тис. грн.; Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" 359 487 тис. грн.; Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" 229 186 тис. грн.; Севастопольського авіаційного підприємства 130 575 тис. грн.; Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу 103 011 тис. грн.

2. Методом екстраполяції спрогнозовано витрати підприємств з урахуванням планів розвитку підприємств, можливого зростання цін на продукцію (послуги), конкуренції з боку зарубіжних підприємств (додаток H).

3. Розраховано грошовий потік та визначено відповідні ставки капіталізації (додаток I). Для цього використано кумулятивний метод, який

ґрунтується на експертному оцінюванні ризиків, пов'язаних із вкладенням коштів у оцінюваний бізнес за результатами ставка капіталізації становить 25 %.

5. Розраховано вартість авіаремонтних підприємств у постпрогнозованій період (табл. 2.12). Передбачено, що після закінчення прогнозного періоду доходи підприємств стабілізуються, і в залишковий період стабільно зростатимуть. Прогноз ґрунтується на середніх темпах зростання грошового потоку. Таким чином, в залишковий період матимуть місце довгострокові темпи зростання, рівні на рівні 5 %. Оскільки після закінчення прогнозного періоду передбачається подальший стабільний розвиток бізнесу, при визначенні залишкової вартості підприємства використовуємо модель Гордона, згідно з якою постпрогнозна вартість визначають за формулою:

$$V_{p.p} = \frac{CF_n}{r - g'} \quad (2.22)$$

де $V_{p.p}$ – постпрогнозна вартість підприємства; CF_n – грошовий потік доходів за останній рік прогнозного періоду; r – ставка дисконтування; g – довгострокові темпи приросту грошового потоку.

Таблиця 2.11

Постпрогнозна вартість авіаремонтних підприємств, тис. грн *

Найменування підприємства	Вартість	Найменування підприємства	Вартість
ДП Луцький ремонтний завод «Мотор»	817 249	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	60 656
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	1 791 129	ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	812 537
Луганський авіаційний ремонтний завод	1 900 691	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	427 782
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	416 907	Севастопольське авіаремонтне підприємство	254 336
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1 882 778	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	134 450

*Примітка. Розраховано автором відповідно до аналітичних досліджень.

8. У додатку J наведено розрахунок теперішньої вартості майбутніх грошових потоків, залишкова вартість, їх сумарне значення. Розрахунок теперішньої вартості здійснено за формулою:

$$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{CF_i}{(1+r)^i} + \frac{V_{p.p}}{(1+r)^{n+1}}, \quad (2.23)$$

де NPV - поточна вартість грошових потоків; n - період нарахування відсотків.

Відповідно до даних додатка J визначаємо теперішню вартість грошових потоків, як суму теперішніх вартостей в прогнозну п'ятирічку та пост-прогнозний період.

Отже, ринкова вартість відповідно до результатів дохідного підходу для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» становитиме 859 297 тис. грн; Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу 1 931 028 тис. грн.; Луганського авіаційного ремонтного заводу 1 899 303 тис. грн.; Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» 485946 тис. грн; Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» 2 148 732 тис. грн; Чугуївського авіаційного ремонтного заводу 202 227 тис. грн; Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" 744 234 тис. грн; Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" 569 185 тис. грн; Севастопольського авіаційного підприємства 588 444 тис. грн; Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу 428 302 тис. грн.

Згідно з ринковим підходом вартісна модель інтелектуального капіталу визначається як вираз інтелектуальних переваг компанії і визначається за формулою (2.1), розглянутою в п.п 2.1.

Таким чином, вартість інтелектуального капіталу дорівнює різниці ринкової та вартості матеріальних активів підприємства скорегованої на вартість нематеріальних активів, що є об'єктами інтелектуальної власності в балансовій вартості підприємства. Вона становитиме для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» 408895,3 тис. грн; Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу 1 362955,3 тис. грн; Луганського авіаційного ремонтного заводу 1 383145,3 тис. грн; Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» 352 634,76 тис. грн; Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» 1 127 345 тис. грн; Чугуївського авіаційного ремонтного заводу 18 309 тис. грн; Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" 630 196 тис. грн; Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" 275 691 тис. грн; Севастопольського авіаційного підприємства 220684,7 тис. грн; Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу 114 438,8 тис. грн.

Визначимо вартість інтелектуального капіталу через аналізування його складових елементів: людського, структурного, ринкового капіталу.

Людський капітал підприємства формується відповідно до особистих якостей і характеристик його співробітників. Основу дослідження людського капіталу складає кваліфікаційний склад, середній рівень освіти, віковий склад, середній стаж роботи за фахом працівників. Дані про забезпеченість підприємства персоналом 2013 року наведені в додатку (додаток К1).

Найбільша чисельність персоналу на Львівському (1009 осіб), найнижча - на Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі (148 осіб).

Таблиця 2.12

Відносні показники стану людського капіталу авіаремонтних підприємств у 2013 році*

Показник	Середнє значення авіаремонтних підприємств	ДП ЛРЗ «Мотор»	Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	Луганський авіаційний ремонтний завод	Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	ОАРП "Одесаавіа-рем-сервіс"	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Мігремонт"	Севастопольське авіаційне підприємство	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод
Частка працівників, із вищою освітою	25,5	24,6	31,1	28,7	24,3	22,4	19,8	30,4	27,3	25,1	21,2
Частка працівників, які пройшли курс навчання в їх середньообліковій кількості	3,3	3,9	5	4,3	2,6	2,7	2,5	3,5	3,4	2,3	2,4
Частка інноваційного продукту в загальному доході від реалізації	2,03	4,1	3,2	5,1	2,3	3,2	0	2,4	1	0	0

*Примітка. Розроблено автором відповідно до звітності підприємств.

Найбільша частка робітників на Севастопольському (65,5 %) керівників на Чугуївському авіаційному ремонтному заводі (15 %), що зумовлено складністю організаційної структури заводу, фахівців на Луганському авіаційному ремонтному заводі (20 %), що зумовлено його напрямками діяльності підприємства, технічних службовців на Одеському та Севастопольському авіаційному підприємстві 15%, загальної кількості промислово-виробничого персоналу. Частка невиробничого персоналу в структурі середньооблікової кількості працівників невисока, в середньому у трьох підприємствах становить 4 %. Найбільша частка працівників з вищою освітою на Львівському (31,1 %, 314 осіб) Одеському "Одесаавіаремсервіс" (30,4 %, 262 осіб) Запорізькому державному авіаційному ремонтному заводі "Міг ремонт" (27,3 %, 177 осіб), що пов'язано з розгалуженою мережею вищих навчальних закладів у цих містах. До підприємств із найвищою часткою працівників, яких навчено новим професіям належать Львівський державний авіаційно-ремонтний завод (1,4 % , 14 осіб), Луганський авіаційний ремонтний завод (1,1%, 7 осіб), Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт" (1,2 %, 8 осіб) та за часткою працівників, що підвищили кваліфікацію Львівський державний авіаційно-ремонтний завод (3,6 %, 36 осіб), Луганський авіаційний ремонтний завод (3,2 %, 19 осіб), Одеський авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс" (2,5 %, 22 осіб), що є позитивним явищем у діяльності цих підприємств та підвищує вартість людського капіталу останніх (додаток К2).

Коефіцієнт використання людського капіталу підприємств визначаємо відповідно до розрахунку частки працівників із вищою освітою, які пройшли курс навчання в їх середньообліковій кількості, інтелектуального продукту в загальному доході від реалізації (табл. 2.13). Коефіцієнт використання людського капіталу визначимо шляхом порівняння показників людського капіталу із середніми за видом діяльності (табл. 2.14). Він найбільший для Луцького (1,39), Львівського (1,44) та Луганського (1,65) АРЗ, найменший для Чугуївського (0,51), Севастопольського (0,56), Євпаторійського (0,52) АРЗ.

Розглянемо витрати АРЗ на навчання персоналу в 2013 році. Найбільше витрачає на навчання та утримання персоналу Львівський державний авіаційний ремонтний завод 78 748 тис. грн, що є закономірним явищем, оскільки на цьому підприємстві найвища чисельність працівників, тут простежуємо і найвищі витрати на навчання та підвищення кваліфікації працівників. Далі слідують Луцький (59 644 тис. грн) та Одеський авіаремонтні заводи (58 212 тис. грн), найменші витрати у Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу (11 528 тис. грн) (табл. 2.14).

Вартість людського капіталу можна визначити як добуток коефіцієнта використання людського капіталу й вартості витрат на персонал (табл. 2.15).

Таблиця 2.13

Показники використання людського капіталу у 2013 році*

Показники	ДП ЛРЗ «Мотор»	Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	Луганський авіаційний ремонтний завод	Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	ОАРП "Одесаавіа-ремсервіс"	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	Севастопольське авіаційне підприємство	Євпаторієвський авіаційний ремонтний завод
Частка працівників, що мають вищу освіту	0,96	1,22	1,13	0,95	0,88	0,78	1,19	1,07	0,98	0,83
Частка працівників, що пройшли курс навчання в їх середньообліковій кількості	1,18	1,52	1,30	0,79	0,82	0,76	1,06	1,03	0,70	0,73
Частка інтелектуального продукту в загальному доході від реалізації	2,02	1,58	2,52	1,13	1,58	0,00	1,18	0,49	0,00	0,00
Коефіцієнт використання людського капіталу (середнє арифметичне).	1,39	1,44	1,65	0,96	1,09	0,51	1,15	0,86	0,56	0,52

*Примітка. Розроблено автором відповідно до звітності підприємств.

Таблиця 2.14

Витрати на навчання та утримання персоналу авіаремонтних підприємств у 2013 році, тис грн*

Найменування АРЗ	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Витрати на освоєння нових професій	Витрати на підвищення кваліфікації	Разом
Луцький АРЗ	43259	16020	254,6	110,9	59 644
Львівський АРЗ	55932	22373	339,4	104,0	78 748
Луганський АРЗ	33736	13494	179,1	69,3	47 478
Миколаївський АРЗ	33444	13378	103,7	20,8	46 946
Конотопський АРЗ	50388	20155	169,7	41,6	70 754
Чугуївський АРЗ	14845	5938	75,4	20,8	20 879
Одеський АРЗ	41387	16555	207,4	62,4	58 212
Запорізький АРЗ	22592	9037	132,0	13,9	31 775
Севастопольський АРЗ	20449	8180	56,6	20,8	28 706
Євпаторійський АРЗ	8204	3282	28,3	13,9	11 528

*Примітка. Розроблено автором відповідно до звітності підприємств.

Найвища величина людського капіталу на Львівському АРЗ 78 748 тис. грн, далі слідує Луцький (82 905,8 тис. грн) та Луганський авіаремонтні заводи (78 339,2 тис. грн), на Миколаївському АРЗ 45 067,9 тис. грн, Конотопському АРЗ 77 121,6 тис. грн, Чугуївському АРЗ 20 879 тис. грн, Одеському АРЗ 58 212 тис. грн, Запорізькому АРЗ 31 775 тис. грн, Севастопольському АРЗ 28 706 тис. грн, Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі 11 528 тис. грн.

Таблиця 2.15

Величина людського капіталу АРЗ у 2013 році, тис грн*

Найменування авіаремонтного підприємства	Сума
Луцький АРЗ	82 905,8
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	113 397,6
Луганський авіаційний ремонтний завод	78 339,2
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	45 067,9
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	77 121,6
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	20 879
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	58 212
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	31 775
Севастопольське авіаремонтне підприємство	28 706
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	11 528

*Примітка. Розроблено автором відповідно до звітності підприємств.

Структурний капітал - найбільш різнопланова частина інтелектуального капіталу. До нього належать права інтелектуальної власності, інформаційні ресурси, інструкції та методики роботи, система організації фірми. Незважаючи на свою різноманітність структурний капітал найбільшою мірою відповідає нематеріальним активам підприємства. До структурного капіталу входять систематизовані знання, в тому числі ноу-хау, відокремлені як від фізичних осіб (працівників), і від підприємства. *Тобто «ноу-хау» - частина як людського, так і структурного капіталу.*

Нематеріальні активи підприємства відображаються в примітках до річної фінансової звітності (форма № 5) і до них належать права на користування природними ресурсами, права на користування майном, права на комерційні позначення, права на об'єкти промислової власності, до яких можуть належати права на програми, застосування яких дає можливість оптимізувати роботу бухгалтерії і складу, авторське право та суміжні з ним права на комерційні позначення, гудвіл. Основну частку в загальній сумі нематеріальних активів складають об'єкти інтелектуальної власності, проте частина нематеріальних активів до них не належить.

Таблиця 2.16

Вартість нематеріальних активів, які належать до об'єктів інтелектуальної власності авіаремонтних підприємств у 2013 році *

Найменування авіаремонтних підприємств	Первісна вартість, тис. грн	Амортизація, тис. грн	Залишкова вартість, тис. грн	Питома вага в балансі
ДП ЛРЗ «Мотор»	15239,0	643	14 596,0	0,04
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	16032,7	1457,5	14 575,2	0,04
Луганський авіаційний ремонтний завод	10436,1	948,7	9 487,4	0,11
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	7996,2	726,9	7 269,3	0,07
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	15734,5	1430,4	14 304,1	0,06
Чугувський авіаційний ремонтний завод	2408,3	218,9	2 189,4	0,06
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	13831,7	1257,4	12 574,3	0,08
Запорізький державний авіаційний ре-монтний завод "Міг ремонт"	248,0	116	132,0	0,001
Севастопольське авіаремонтне підприємство	816,4	53,4	763,0	0,03
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	130,6	8,5	122,1	0,01

*Примітка. Проаналізовано автором відповідно до звітності підприємств.

У табл. 2.16 наведено величину нематеріальних активів, які належать до об'єктів інтелектуальної власності, та їх питома вага в структурі балансу.

Оцінимо ринкову вартість майнових прав на пакет об'єктів інтелектуальної власності авіаремонтних підприємств (додаток L) методом звільнення від роялті. Ринкова вартість майнових прав на пакет продуктів інтелектуальної діяльності обчислимо як добуток ліцензійних платежів та мультиплікатора, величину якого знаходимо через відношення: 100 та ставки капіталізації. Ліцензійні платежі (роялті) знаходимо через добуток вартості технології та річної ставки роялті.

Корпоративна культура являє собою сукупність переконань, норм і цінностей організації.

Таблиця 2.17

**Загальні корпоративні витрати авіаремонтних підприємств в 2013 році,
тис. грн***

Найменування	Сума
Луцький ремонтний завод "Мотор"	1469,9
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2055,4
Луганський авіаційний ремонтний завод	1271,6
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	1244,1
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1875,4
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	567,8
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	1547,2
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	1028,4
Севастопольське авіаремонтне підприємство	766,3
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	306,6

*Примітка. Сформовано автором відповідно до звітності підприємств.

Витрати на формування та розвиток корпоративної культури відображаються в адміністративних витратах, а саме в загальних корпоративних витратах (табл. 2.17).

Для вимірювання ефективності корпоративної культури ми розробили анкету (Додаток А), опитали працівників вказаних підприємств та на її основі провели розрахунок індексу ефективності корпоративної культури авіаремонтних підприємств (додаток М). Найвищі корпоративні витрати авіаремонтних підприємств характерні для Львівського АРЗ, найнижчі – для Євпаторієвського АРЗ.

Вартість корпоративної культури визначаємо як добуток витрат на корпоративну культуру та коефіцієнту, який характеризує рівень використання корпоративної культури (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

**Величина корпоративної культури авіаремонтних підприємств у 2013 році,
тис. грн***

Найменування авіаремонтних підприємств	Сума
Луцький ремонтний завод "Мотор"	1381,7
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2117,1
Луганський авіаційний ремонтний завод	1424,2
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	1455,6
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1987,9
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	613,2
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	1748,3
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	1223,8
Севастопольське авіаремонтне підприємство	582,4
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	248,3

*Примітка. Визначено автором відповідно до звітності підприємств.

Отже, найвища величина корпоративної культури на Львівському державному авіаційно-ремонтному заводі, Луцькому ремонтному заводі «Мотор», Луганському авіаційному ремонтному заводі та на ОАРП "Одесаавіарем-сервіс".

Таблиця 2.19

Величина структурного капіталу авіаремонтних підприємств у 2013 році, тис. грн*

Найменування авіаремонтних підприємств	Сума
Луцький ремонтний завод "Мотор"	16 606
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	17 421
Луганський авіаційний ремонтний завод	11 376
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	9 110,6
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	17 150
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	2 905,2
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	14 863
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	1 361,8
Севастопольське авіаремонтне підприємство	1 378,4
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	375,3

*Примітка. Визначено автором відповідно до аналітичних досліджень.

Загальну вартість структурного капіталу авіаремонтних підприємств визначають як суму вартості інтелектуальної власності та корпоративної культури підприємств (табл. 2.19). Найвища величина структурного капіталу на Львівському державному авіаційному ремонтному заводі 17 421 тис. грн, друге місце за величиною витрат розділили Луцький (16 606 тис. грн) та Луганський авіаремонтні заводи (11 376 тис. грн), на Миколаївському авіаремонтному заводі «НАРП» 9 110,6 тис. грн, Конотопському авіаремонтного заводу «Авікон» 17 150 тис. грн, Чугуївському авіаційному ремонтному заводі 2 905,2 тис. грн, Одеському авіаційно-ремонтному підприємстві "Одесаавіаремсервіс" 14 863 тис. грн, Запорізькому державному авіаційно-ремонтному заводі "Міг ремонт" 1 361,8 тис. грн, Севастопольському авіаційному підприємстві 1 378,4 тис. грн, Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі 375,3 тис. грн.

Вартість ринкового капіталу визначають через надприбутки, які приносять ділові зв'язки й ділова репутація підприємству. Підприємства авіаремонтної галузі здійснюють свою діяльність відповідно до довготермінових угод. На частку довготривалих договорів (тобто під час роботи з постійними замовниками) припадає до 60 % виручки, при цьому обслуговування постійних замовників здійснюють у два рази швидше – з моменту надходження замовлення до моменту модернізації проходить два-три тижні, водночас під час роботи з разовими замовниками цей термін збільшується до п'яти тижнів. Вони забезпечують підприємствам переваги в часі дають можливість здійснювати його діяльність з швидше, тобто роблять можливим за певний проміжок часу виконувати більше роботи, надавати більшу кількість послуг.

Носіями цих ділових зв'язків є співробітники, які безпосередньо контактують із замовником; усе підприємство, оскільки лише злагоджена робота на всіх ділянках виробництва й під час обслуговування клієнтів може забезпечити переважання частки постійних замовників у загальній чисельності клієнтів підприємства.

Для визначення вартісної величини таких переваг, зумовлених швидшим обслуговуванням постійних клієнтів, обчислимо співвідношення частки постійних і разових замовлень у виручці від реалізації для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» - (60,3:39,7) %; Луганського авіаційного ремонтного заводу – (67,4:32,6) %; Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу – (68,4:31,6) %; Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» - (66,6:33,4) %; Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» - (65,7:34,3) %; Чугуївського авіаційного ремонтного заводу – (63,2:36,8) %; Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс" – (57,5:42,510) %; Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" – (61,2:38,8) %; Севастопольського авіаційного підприємства – (67,3:32,7) %; Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу – (65,2:34,8) %. Співвідношення частки постійних і разових замовлень у виручці кореспондує з прибутком, який підприємство

отримує від своєї діяльності. Тобто 60,3 % прибутку Державне підприємство «Луцький ремонтний завод «Мотор» отримує за рахунок обслуговування постійних клієнтів, аналогічно визначають частку прибутку для інших авіаремонтних підприємств.

Час на обслуговування разових замовлень збільшується на 2,5 тижня. Тобто продуктивність роботи й, відповідно, прибуток під час, обслуговування разових споживачів нижчий. Перевагу, яка отримується при використанні ділових зв'язків підприємства, дисконтуємо з урахуванням тривалості прогнозного періоду. У нашому випадку є ретроспективна інформація про ділові зв'язки підприємства за період 5 років. Це дає нам право прогнозувати можливі майбутні переваги від використання стійких ділових зв'язків на відповідний проміжок часу.

Отже, стійкі ділові зв'язки із замовниками забезпечують переваги на суму для Державного підприємства «Луцький ремонтний завод «Мотор» 573 532,1 тис. грн, Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу 1220246 тис. грн, Луганського авіаційного ремонтного заводу 1 242713 тис. грн, Миколаївського авіаремонтного заводу «НАРП» 315 776,7 тис. грн, Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон» 1 236 968 тис. грн, Чугуївського авіаційного ремонтного заводу 35 711,9 тис. грн, Одеського авіаційно-ремонтного підприємства "Одесаавіаремсервіс» 612 046,8 тис. грн, Запорізького державного авіаційного ремонтного заводу "Міг ремонт" 301 380,5 тис. грн, Севастопольського авіаційного підприємства 210 671,3 тис. грн, Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу 98 290,4 тис. грн. Отже, найвища вартість ділових зв'язків спостерігається на Луганському авіаційному ремонтному заводі та Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон», найнижча – на Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі (додаток N).

Висока питома вага вартості ділових зв'язків у цьому разі підтверджує, що постійні замовники для досліджуваного підприємства мають велике значення, тому що завдяки перевагам їх обслуговування воно отримує понад 50 % прибутку. З одного боку, такий стан забезпечує підприємству стабільний, передбачуваний, постійний дохід, з іншого – змушує більш уважніше ставитися до постійних замовлень для збереження і зміцнення становища підприємства в майбутньому.

Оскільки розрахунок вартості ділових зв'язків підприємства проводять відповідно до прогнозу величини чистого прибутку та виокремлення частки прибутку, отриманого завдяки корисним діловим контактам.

Зазначені переваги ми врахували в процесі оцінювання ринкової вартості бізнесу дохідним підходом, і, отже, у визначенні підсумкової величини вартості.

Тобто вартість інтелектуального капіталу підприємства, оцінена поелементним методом складе суму людської, структурної та ринкової складових (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Величина інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств, визначена поелементним методом у 2013 році, тис. грн*

Найменування	Величина			Сума
	ринкового капіталу	людського капіталу	структурного капіталу	
Луцький ремонтний завод "Мотор	573532,1	82 905,8	16 606,0	673 043,9
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	1 220246	113 397,6	17 421,0	1 351 064,9
Луганський авіаційний ремонтний завод	1 242713	78 339,2	11 376,0	1 332 429,1
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	315 776	45 067,9	9 110,6	369 955,2
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1 236968	77 121,6	17 150,0	1 331 240,0
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	35 711,9	10 648,3	2 905,2	49 265,4
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	612046,8	66 943,3	14 863,0	693 853,1
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	301380,5	27 326,4	1 361,8	330 068,7
Севастопольське авіаремонтне підприємство	210671,3	16 075,1	1 378,4	228 124,8
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	98 290,4	5 994,5	375,3	104 660,2

*Примітка. Визначено автором відповідно до аналітичних досліджень.

Вартість інтелектуального капіталу визначена поелементним методом для Луцького АРЗ складе 673 043,9 тис. грн, Львівського АРЗ 1 351 064,9 тис. грн, Луганського АРЗ 1 332 429,1 тис. грн, Миколаївського АРЗ 369 955,2 тис. грн, Конотопського АРЗ 1 331 240,0 тис. грн, Чугуївського АРЗ, Одеського АРЗ 693 853,1 тис. грн, Запорізького АРЗ 330 068,7 тис. грн, Севастопольського АРЗ 228 124,8 тис. грн, Євпаторійського АРЗ 104 660,2 тис. грн. Отже, найвища вартість інтелектуального капіталу спостерігається на Львівському державному авіаційно-ремонтного заводі, Луганському авіаційному ремонтному заводі та Конотопському авіаремонтному заводі «Авікон», найнижча – на Чугуївському та Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі, що можна пояснити найнижчим інтелектуальним розвитком персоналу цих підприємств, одна з причин якого – низький рівень інтелектуальної культури. Також на цих підприємствах простежується низький рівень інтелектуальної власності та ділових зв'язків.

Таблиця 2.21

Аналізування величини інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств, визначеного різними методами у 2013 році, тис. грн*

Найменування АРЗ	Елементний підхід	Ринковий підхід	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
1	2	3	4	5
Луцький АРЗ	673 043,90	408 895,35	264 148,55	0,65
Львівський АРЗ	1 351 064,90	1 362955,3	-11 890,45	-0,01
Луганський АРЗ	1 332 429,10	1383 145,3	-50 716,20	-0,04
Миколаївський АРЗ	369 955,20	352 634,76	17 320,44	0,05
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1 331 240,00	1 127348,6	203 891,38	0,18
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	49 265,40	18 309,80	30 955,60	1,69
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	693 853,10	630 196,04	63 657,06	0,10
Запорізький ремонтний завод "Міг ремонт"	330 068,70	275 691,45	54 377,25	0,20
Севастопольське авіаремонтне підприємство	228 124,80	220 684,72	7 440,08	0,03
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	104 660,20	114 438,79	-9 778,59	-0,09

*Примітка. Визначено автором відповідно до аналітичних досліджень.

Порівняльна характеристика двох підходів до оцінювання інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств засвідчує, що вартість інтелектуального капіталу, визначена елементним підходом, вища, ніж вартість інтелектуального капіталу, визначена ринковим підходом.

Так, на Луцькому авіаремонтному підприємстві вартість інтелектуального капіталу визначена елементним підходом на 60 % вища, ніж вартість інтелектуального капіталу, визначена ринковим підходом, для Конотопського авіаремонтного підприємства на 18 %. Однак, є підприємства вартість

інтелектуального капіталу визначена ринковим підходом, вища, ніж вартість інтелектуального капіталу, визначена поелементним підходом. До таких підприємств належать Євпаторійський авіаційний ремонтний завод, Луганський та Львівський авіаремонтні заводи.

Загальну вартість інтелектуального капіталу визначимо як середнє арифметичне вартостей інтелектуального капіталу визначених елементним і ринковими підходами.

Таблиця 2.22

Середньозважена величина інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств, визначеного різними методами у 2013 році, тис грн*

Найменування АРЗ	Усього
Луцький ремонтний завод "Мотор"	540 969,6
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	1 357 010,1
Луганський авіаційний ремонтний завод	1 357 787,2
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	361 295,0
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	1 229 294,3
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	33 787,6
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	662 024,6
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	302 880,1
Севастопольське авіаремонтне підприємство	224 404,8
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	109 549,5

*Примітка. Визначено автором відповідно до аналітичних досліджень.

Таким чином, найвищу вартість інтелектуального капіталу відзначаємо на Луганському, Львівському, Конотопському авіаремонтних заводах, найнижчу на Чугуївському авіаційному ремонтному заводі та Євпаторійському авіаційному ремонтному заводі. Високий рівень інтелектуального капіталу підприємств засвідчу наявність висококваліфікованих кадрів на підприємстві, які виготовляють наукомістку продукцію, унаслідок чого отримують стабільні ділові зв'язки, та високу ринкову вартість підприємств.

Проаналізуємо стан інтелектуального капіталу цих підприємств відповідно до таких відносних показників: відношення балансової до ринкової вартості підприємства (I_7), частка балансової вартості нематеріальних активів в балансовій вартості підприємства (I_9), вартість ІК на одного працівника (I_{11}), мультиплікатор людського капіталу (I_{15}), рентабельність ІК (I_{19}) (див. додаток С2). Аналізування

стану ІК проведемо відповідно до середнього значення відсотка відхилення кожного підприємства від середньогалузевого рівня, за кожною групою показників.

Відповідно до аналізу стану інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств (Додаток О) можемо зробити такі висновки: зразковий стан інтелектуального капіталу характерний для Луцького ремонтного заводу «Мотор», Миколаївського авіаремонтного заводу "НАРП", ОАРП "Одесаавіарем-сервіс", оскільки відсоток відхилення від середньогалузевого значення – вищий від середнього; достатній – для Луганського авіаційного ремонтного заводу – відсоток відхилення від середньогалузевого значення незначний, і становить 0,57%; незадовільний – для Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу, Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон», Чугуївського авіаційного ремонтного заводу, Запорізького державного авіаційно-ремонтного заводу "Міг ремонт", Севастопольського авіаційного підприємства, Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу, оскільки відсоток відхилення нижчий, порівнянно з середньогалузевим значенням.

Отже, ми проаналізували різні підходи до оцінки величини інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств України. Згідно з першим (ринковим) – інтелектуальний капітал визначили як різницю ринкової вартості та наявних матеріальних активів підприємств. Ринкова вартість розрахована як сума теперішніх вартостей грошових потоків в прогностичній та пост прогностичній періоди.

Під час оцінювання інтелектуального капіталу поелементним методом визначено вартість людського капіталу, яку розраховували, відповідно до витрат, які підприємство несе для підвищення кваліфікації та навчання персоналу. Вартість структурного капіталу, яку розраховували, як вигоди, що отримує підприємство унаслідок використання об'єктів інтелектуальної власності (методом звільнення від роялті) та вартість його корпоративної культури. Вартість ринкового складника інтелектуального капіталу розраховували як вартість ділових зв'язків, які приносять значні переваги порівняно з разовими замовлення підприємства. Інтегральна вартість інтелектуального капіталу розрахована як суму складників інтелектуального капіталу (людського, структурного та ринкового).

Загальна вартість інтелектуального капіталу розрахована як середнє арифметичне двох методів. Досліджуваним підприємствам як суб'єктам господарювання оцінювання величини інтелектуального капіталу підприємства потрібне для управління інтелектуальним капіталом, в аспекті підвищення його вартості та отримання додаткових переваг, які забезпечать йому стійкі конкурентні позиції на ринку.

Найвищу вартість інтелектуального капіталу відзначаємо на Луганському, Львівському, Конотопському авіаремонтних заводах, найнижчу – на Чугуївському авіаційному ремонтному заводі та Євпаторійському авіаційному ремонтному

заводі. Високий рівень інтелектуального капіталу підприємств засвідчує наявність висококваліфікованих кадрів на підприємстві, які виготовляють наукомістку продукцію, унаслідок чого отримують стабільні ділові зв'язки та високу ринкову вартість підприємств.

Відповідно до аналізу стану інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств (Додаток О) можемо зробити такі висновки: зразковий стан інтелектуального капіталу характерний для Луцького ремонтного заводу «Мотор», Миколаївського авіаремонтного заводу "НАРП", ОАРП "Одесаавіарем-сервіс", оскільки відсоток відхилення від середньогалузевого значення – вищий від середнього; достатній – для Луганського авіаційного ремонтного заводу – відсоток відхилення від середньогалузевого значення незначний, і становить 0,57 %; незадовільний – для Львівського державного авіаційно-ремонтного заводу, Конотопського авіаремонтного заводу «Авікон», Чугуївського авіаційного ремонтного заводу, Запорізького державного авіаційно ремонтного заводу "Міг ремонт", Севастопольського авіаційного підприємства, Євпаторійського авіаційного ремонтного заводу оскільки відсоток відхилення є нижчим, в порівняно із середньогалузевим значенням.

Аналізування стану інтелектуального капіталу дає можливість виявити слабкі місця, що є наслідком низької вартості інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств; обґрунтувати склад системи показники для подальшого планування інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств; диференціювати підприємства за рівнем розвитку ІК та виокремити різні підходи до управління ними.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Реалізація функції управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств

Відповідно до процесу управління, дослідженого в першому розділі, першим його етапом є формування функцій менеджменту. Схарактеризуємо формування загальних функцій у процесі управління інтелектуальним капіталом підприємств, визначимо їх особливості та пріоритетні напрями (рис. 3.2).

Планування інтелектуального капіталу включає низку етапів, послідовність виконання яких допускає безліч інтерпретацій внаслідок складності, нетиповості багатофакторного впливу і на організацію, і безпосередньо на об'єкт управління (рис. 3.1).

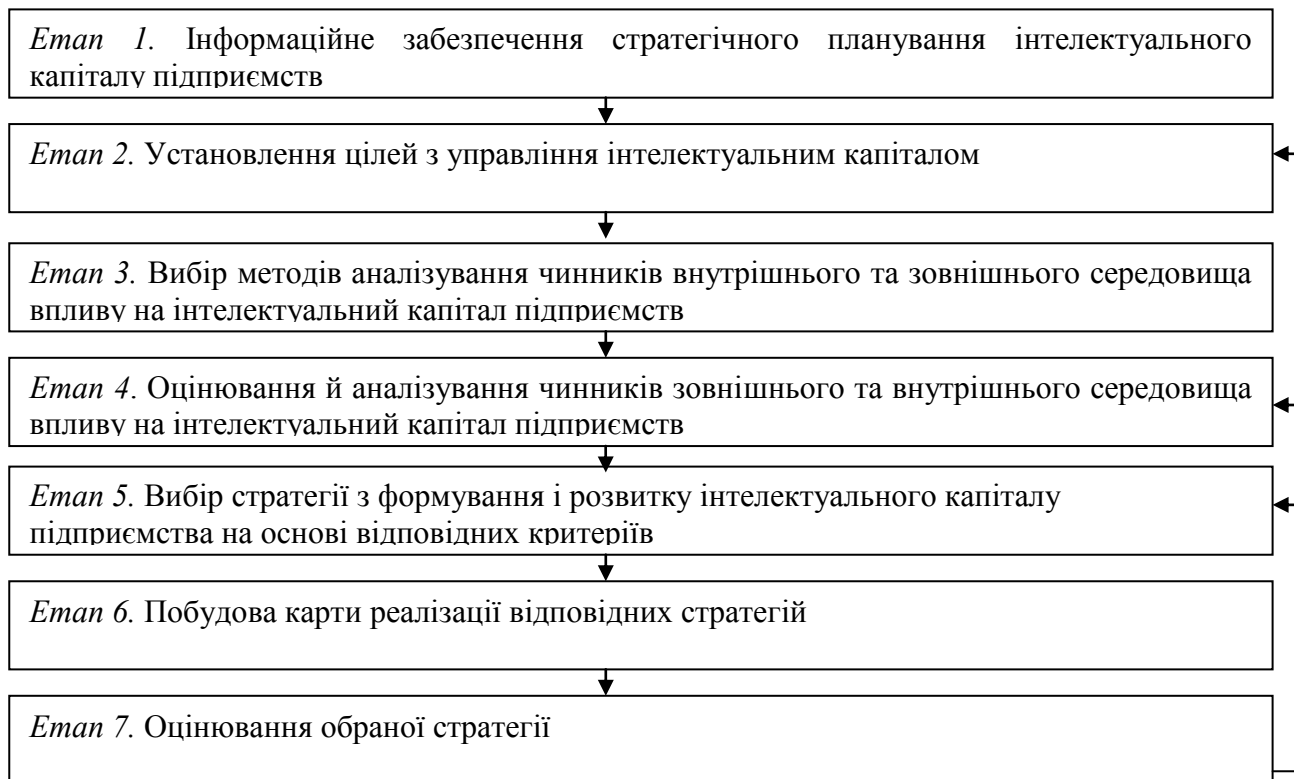

Рис. 3.1. Етапи стратегічного планування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств

**Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].*

Планування запропоновано здійснювати відповідно до консюціативного методу, який передбачає формування відповідної стратегії, набору планових показників, які дають можливість забезпечити її реалізацію, та заходів щодо досягнення цілей планування*.

1. КОНСОЦІАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ	<p>1. Інформаційне забезпечення стратегічного планування: опис структури даних про ІК; збір, сортування, обробка, перегляд і зберігання інформації про ІК тощо</p> <p>1.2. Встановлення цілей з управління ІК: створення інтелектуальної організації, що володіє високими конкурентними перевагами, заснованими на виробництві та використанні інтелектуальних продуктів; підвищення ринкової вартості підприємств</p> <p>1.3. Аналізування чинників внутрішнього та зовнішнього середовища: розраховується факторний вплив кожного чинника на стан ІК: $Y = f(x_1, x_2, x_3, x_n)$, де Y – стан інтелектуального капіталу, x_1, x_2, x_3, x_n – чинники впливу на ІК</p> <p>1.4. Вибір стратегії розвитку інтелектуального капіталу підприємств на основі відповідних критеріїв: стану ІК підприємств, наукомісткості галузі, масштабу діяльності підприємств, інвестиційних можливостей підприємств, досвіду інноваційної діяльності підприємств, рівня розвитку інтелектуальної інфраструктури, ціннісних орієнтацій керівників</p> <p>Стратегія корпоратизації: створення необхідних інститутів та єдиної системи управління інтелектуальною діяльністю. Самостійний розвиток навчальної наукової та інноваційної діяльності за профілем підприємства</p> <p>Стратегія інтеграції: передбачає правовідносини з науково-дослідними інститутами та суб'єктами ділового середовища, утворення інфраструктури інтелектуальної діяльності. Спільно формуються інтелектуальні ресурси та продукти</p> <p>Стратегія імітації: придбання та використання інформації, знань, інтелектуальних ресурсів та продуктів, адаптування їх до власних потреб</p> <p>1.5 Побудова стратегічної карти реалізації стратегії: здійснюється на підставі концепції збалансованої системи критеріїв діяльності підприємства (Balanced Score Card), котра розкривається через такі організаційні підсистеми: фінанси, ринок (маркетинг), виробництво, бізнес-процеси, наука і техніка, персонал</p> <p>1.6. Оцінювання обраної стратегії на предмет відповідності цілям, потенціалу і можливостям розвитку підприємств</p> <p>1.7. Вибір планових поточних показників реалізації стратегії. Сюди відносимо: чисельність навчених працівників, витрати на навчання персоналу, кількість друкованих праць для навчання персоналу, середньооблікова чисельність працівників підрозділів підприємства, витрати на проведення НДДКР, обсяг інновацій, дохід від реалізації інформаційних продуктів тощо</p> <p>1.8. Вибір напрямів та заходів досягнення планових поточних показників: складаються навчальні плани, ініціюється проведення науково-дослідних робіт, активізується впровадження їх результатів в діяльність</p>
2.ОРГАНІЗУВАННЯ	<p>2.1. Побудова матричної організаційної структури управління ІК. Виокремлюються підрозділи, що виконують завдання навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної напрямів діяльності підприємства.</p> <p>2.2. Створення центру розвитку інтелектуального капіталу. Центр складається з підрозділу розвитку навчальної діяльності, у який входять заклади, що готують фахівців для машинобудівних підприємств, наукової діяльності: структури, що займаються НДДКР. До центру розвитку інноваційної діяльності входять підприємства в особі, наприклад, заступників директорів підприємств з управління ІК</p>
3.МОТИВУВАННЯ	<p>3.1. Впровадження економічних стимулів: удосконалення системи оплати праці, її поділ на постійну та змінну складові, остання залежить від прибутку, який забезпечують продукти інтелектуальної діяльності; встановлення премії за вироблений інтелектуальний продукт з урахуванням ефективності його використання.</p> <p>3.2. Впровадження адміністративно-соціальних стимулів: встановлення внутрішньо організаційних наукових звань та ступені працівників, етичних стандартів, норм поведінки, цінностей і традицій</p> <p>3.3 Впровадження організаційних стимулів: організація гнучкого режиму дня, командної роботи тощо</p>
4. КОНТРОЛЮВАННЯ	<p>4.1. Оцінювання ефективності розвитку ІК. Сюди відносимо: частку навченого персоналу, продуктивність праці працівників, рентабельність навчальної, наукової інноваційної, інформаційної діяльності</p> <p>4.2. Оцінювання напрямів та заходів розвитку інтелектуальної діяльності: перевірка розроблених навчальних планів, контролювання процесу проведення науково-дослідних робіт, контролювання інноваційної діяльності, контролювання системи передавання інформації в межах організації, контролювання інформації щодо прийняття перспективних управлінських рішень, які стосуються формування, розподілу та перерозподілу інтелектуальних ресурсів</p>
5. РЕГУЛЮВАННЯ	<p>5.1. Регулювання планів: коректування навчальних програм, напрямів НДДКР підприємств, покращення захисту об'єктів права інтелектуальної власності; коректування вибору технологій, що впроваджуються у виробничий процес, усунення збоїв, недоліків та відхилень у використанні прогресивної техніки і новітнього устаткування; пошуку нових каналів отримання інформації, коректування інформаційних систем щодо зберігання, обробки, передавання інформації тощо</p> <p>5.2.Регулювання організаційної структури управління ІК: коректування повноважень і способу їх делегування, зміну організаційної структури тощо</p> <p>5.3. Регулювання мотиваційного комплексу ІК: збільшення зацікавленості персоналу у результатах своєї роботи, зміна процедури призначення премій та доплат за участь в інтелектуальній діяльності підприємства.</p> <p>5.4. Регулювання контролю: оцінювання внесених корективів у навчальну й наукову діяльність, визначення оптимальності управлінських рішень у регулюванні інноваційної та інформаційної діяльності</p>

Рис. 3.2. Реалізація функцій управління ІК машинобудівних підприємств

*Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].

Тактичне планування на машинобудівних підприємствах відбувається через формування комплексу показників інтелектуальної діяльності та вибору на альтернативних засадах напрямів і заходів їх досягнення, менеджери складають навчальні плани, ініціалізують проведення науково-дослідних робіт та активізують впровадження їх результатів в операційну діяльність підприємства.

Перший етап – інформаційне забезпечення стратегічного планування інтелектуального капіталу підприємств. Основні завдання інформаційного забезпечення, закріпленого за різними підрозділами підприємства: опис структури даних про інтелектуальний капітал; збір, сортування, обробка, перегляд і зберігання інформації про інтелектуальний капітал у базі даних підприємства; пошук ОПВ за багатьма атрибутами; формування таблиць, запитів і форм, які містять відомості про нього; виявлення інтелектуальних ресурсів, що охороняються законодавством; своєчасне врахуванням прав на об'єкти інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів підприємств; повідомлення про контрольні терміни сплати роялті, авторських винагород та інших періодичних платежів; формування звітності про створення та використання інтелектуального капіталу на різних рівнях управління; побудова діаграм, аналізування динаміки формування та використання інтелектуального капіталу, в тому числі динаміки патентування; здійснення моніторингу процесу створення інтелектуальних активів тощо.

Другий етап – установлення цілей з формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємств. Комплексні цілі охоплюють одночасно різні сфери функціонування підприємства. Комплексною ціллю підприємства є створення інтелектуальної організації, що володіє високими конкурентними перевагами, заснованими на виробництві та використанні інтелектуальних продуктів підприємства; підвищення ринкової вартості. Часткові цілі направлені на планування окремих елементів, сфер, видів діяльності, операцій інтелектуального капіталу підприємства. Частковими цілями є розвиток навчальної, наукової, інноваційної діяльності авіаремонтних підприємств. Елементні цілі спрямовані на вузько деталізоване планування окремих елементів діяльності підприємств: підвищення кваліфікації керівника функціонального відділу, навчання; створення робочої групи для проектування неруйнівного контролю в процесі ремонту авіадвигуна тощо

Третій етап – вибір методів аналізування чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Для аналізування чинників доцільно використовувати метод статистичного і соціологічного дослідження і порівняння. економічного аналізу та метод експертних оцінок.

Четвертий етап – аналізування чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Аналізування та оцінювання чинників зовнішнього середовища проводиться відповідно до їх поділу на чинники опосередкованого впливу на ІК та чинники безпосереднього впливу на ІК (підрозділ 1.3). Оцінювання чинників

опосередкованого впливу на ІК визначаємо як добуток оцінки вірогідності реалізації цього чинника та його якісного впливу, через зовнішні чинники прямого впливу на ІК підприємств. Оцінювання вірогідності реалізації даного чинника визначаємо відповідно до даних консенсусу-прогнозу Міністерства економічного розвитку та торгівлі, у діапазоні [0;5], чим вищий бал присвоєно явищу, тим більша ймовірність його настання. Вплив чинника на ІК підприємств оцінювала група експертів підприємства ДП ЛРЗ «Мотор» за шкалою [-5;5]. Якщо чиннику присвоєно значення нижче нуля, то він негативно впливає на діяльність підприємства, і навпаки, чим більше його значення, тим більш позитивний його вплив на підприємство.

Загальний аналіз чинників опосередкованого впливу зовнішнього середовища на ІК підприємств представлено в додатку Р1, результати аналізу свідчать про негативний їх вплив на ІК авіаремонтних підприємств в сумі - 45 балів.

Аналізування зовнішніх чинників безпосереднього впливу проводили аналогічно. Загальний аналіз чинників прямого впливу зовнішнього середовища на ІК підприємства представлено в додатку Р2, і свідчать про їх позитивний вплив на ІК авіаремонтних підприємств в сумі 47 балів.

Загальний вплив зовнішніх чинників на діяльність підприємства, визначаємо як суму чинників прямого на непрямого впливу, яка складе +2 бали, що засвідчують про їх позитивний вплив на ІК підприємств.

Оскільки внутрішні чинники по-різному впливають на різні авіаремонти підприємства, то аналіз їх здійснено для кожного підприємства окремо (додаток Р 3). Аналізування цих чинників свідчать про позитивний вплив на діяльність підприємства в діапазоні від 36 балів (для Євпаторійського авіаційного ремонтного підприємства) до 67 балів (для Луганського авіаційного ремонтного заводу).

П'ятий етап – вибір стратегії формування і розвитку інтелектуального капіталу підприємств відповідно до визначення відповідних критеріїв.

Критерії, які визначають вибір відповідної стратегії авіаремонтними підприємствами є: характер впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність підприємств, стан інтелектуального капіталу підприємств, науковість галузі, масштаб діяльності підприємств, інвестиційні можливості підприємств, досвід інтелектуальної діяльності підприємств, рівень розвитку інтелектуальної інфраструктури регіону, ціннісні орієнтації керівників.

Відповідно до цих критеріїв обираємо стратегію розвитку авіаремонтних підприємств. Стратегія «імітації» передбачає придбання та використання підприємством того, що створено, тобто придбання нової інформації, знань, інтелектуальних ресурсів та продуктів, адаптування їх до власних потреб. При цьому підприємство мінімізує витрати на інтелектуальну діяльність концентруючись на пошуку готових інтелектуальних продуктів. Управління

інтелектуальним капіталом направлене на раціональне використання інтелектуальних та інформаційних ресурсів, створенні загального організаційно-інформаційного середовища розвитку інформаційних технологій, що дає змогу максимально використовувати придбані інтелектуальні ресурси та продукти. Стратегія не дає можливість підприємству стати лідером у сфері інтелектуальної діяльності, але при раціональному управлінні забезпечує адаптацію до змін зовнішнього середовища, виживання та забезпечення ефективного функціонування.

Стратегія «корпоратизації» передбачає створення потрібних інститутів та єдиної системи управління для інтелектуальної діяльності. Вона передбачає освоєння підприємством всіх видів інтелектуальної діяльності і, як наслідок, вимагає значних інвестиційних вкладень. Забезпечує можливість створення умов конфіденційності та збереження в таємниці об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, ноу-хау, які важко захистити правовими засобами. Збільшується обсяг інтелектуального капіталу підприємства, зростає його конкурентоспроможність. При досягненні відповідних результатів інтелектуальної діяльності підприємство отримує можливість збільшення впливу на ринку інтелектуальних продуктів. Стратегія інтелектуального лідера реалізується при виявленні та системному розвитку творчих груп працівників, які відзначаються активністю і результативністю інтелектуальної діяльності. Кожна група має ядро: співробітник з креативним типом мислення, менеджер або група науковців. Ядро доповнюють висококваліфіковані співробітники. Управління інтелектуальною діяльністю здійснюється відповідно до аналізу життєвого циклу інтелектуальних продуктів, наукових розробок, результативності та ефективності, характеру і рівня впливу на соціально-економічне середовище підприємства і спрямовується на коригування та розвиток наявних груп; створення нових на тих ділянках, де вони відсутні, для забезпечення збалансованості інтелектуальної діяльності; налагодження взаємозв'язків між групами.

Стратегія «інтеграції». Підприємство вступає в договірні правовідносини з науково-дослідними інститутами та суб'єктами ділового середовища, з метою утворення інфраструктури інтелектуальної діяльності. Спільно формуються інтелектуальні ресурси та продукти. Стратегія передбачає варіанти за сферами та обсягом охоплення ділових партнерів. За сферами охоплення - це галузеві та регіональні партнери. Галузеве партнерство в інтелектуальній діяльності проявляється у вигляді вертикальної та / або горизонтальної інтеграції організацій і підприємств, які об'єднують господарську діяльність зі створення певного матеріального продукту, що належить до конкретної сфери діяльності. При вертикальній інтеграції паралельно «ланцюгу створення матеріальних цінностей», що включає логістичні та виробничі процеси, формується «ланцюг створення нематеріальних цінностей», що передбачає на кожному етапі процесу створення продукції відповідної інновації: сировинної, виробничої, маркетингової тощо.

При горизонтальній кооперації (інтеграції) організаціями та підприємствами-партнерами створюють спільні науково-дослідні, інжинірингові, правові, освітні та інші інститути інтелектуальної діяльності. Основною проблемою галузевої кооперації може стати територіальна віддаленість партнерів.

Регіональна інтеграція передбачає створення груп промислових підприємств, у межах регіону. Реалізація стратегії інтеграції можлива через аутсорсинг – залучення до спільної інтелектуальної діяльності незалежних організацій, які формують інфраструктуру інтелектуальної діяльності на принципах довгострокового співробітництва, повного врахування інтересів підприємства-замовника. Аутсорсинг забезпечує високу якість послуг інтелектуального характеру за рахунок спеціалізації та досвіду контрагентів, зниження витрат господарської діяльності, саме тому підприємство не створює відповідних внутрішніх інститутів. Регіональні промислові підприємства при цьому можуть кооперуватися для залучення контрагентів, що надають інтелектуальні послуги. Наприклад, єдиний спільний договір з підприємством, яке надає послуги впровадження інформаційних технологій, дає можливість знизити витрати на впровадження, створити «прозоре» інформаційне поле, організувати обмін досвідом освоєнням та експлуатації придбаного програмного забезпечення.

Відповідно до обраних критеріїв для авіаремонтних підприємств прийнятною є стратегія «інтеграції». Оскільки для кожного підприємства найбільша кількість критеріїв відповідає саме цій стратегії .(додаток Q1)

Залежно від обраної стратегії відбувається перерозподіл обсягу витрат на інтелектуальну діяльність, зростання конкурентних переваг, заснованих на знаннях, підвищення вимог до системи управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Шостий етап – побудова карт реалізації стратегії: стратегічні карти (strategy maps) - це інструмент, що дає змогу менеджменту підприємств формулювати і відображати відповідні цілі і засоби їх досягнення через структуру складників, які конкретизуються в основних показниках за видами діяльності, що дає змогу виявити резерви підвищення ефективності використання ІК. Стратегічна карта – це модель, що демонструє як стратегія об'єднує нематеріальні активи та процеси створення вартості.

Побудову стратегічної карти пропонуємо здійснювати на підставі концепції збалансованої системи критеріїв діяльності підприємства (BSC - Balanced Score Card), котра розкривається через такі організаційні підсистеми: фінанси, ринок (маркетинг), виробництво, бізнес-процеси, наука і техніка, персонал.

Фінансові результати можуть бути отримані тільки в тому разі, якщо задоволено цільову групу клієнтів. У збалансованій системі показників стратегічні цілі погоджуються між собою причинно-наслідковим ланцюгом у формі “стратегічних карт” (Strategy Maps). Терміном “стратегічна карта” Р. Каплан і Д. Нортон запропонували називати причинно-наслідкові зв'язки між окремими

елементами стратегії організації. У додатку Q2 представлено стратегічну карту інтеграційної стратегії за п'ятьма організаційними блоками. Стратегічна карта побудована за допомогою програмного забезпечення Business Studio3.0.

Сьомий етап – оцінювання обраної стратегії. Її реалізація дозволить створити інтелектуальну організацію, котра володіє високими конкурентними перевагами, заснованими на виробництві та використанні інтелектуальних продуктів підприємства; підвищить його ринкову вартість. В стратегії комплексно враховані чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. Стратегія відповідає потенціалу і можливостям розвитку авіаремонтних підприємств.

Після остаточного формування варіантів стратегії, у відповідності до процесу її реалізації здійснюють поточне планування інтелектуальної діяльності підприємств авіаремонтної промисловості.

Поточне планування реалізації стратегії «інтеграції» впроваджується через етапи представлені на рис. 3.2.

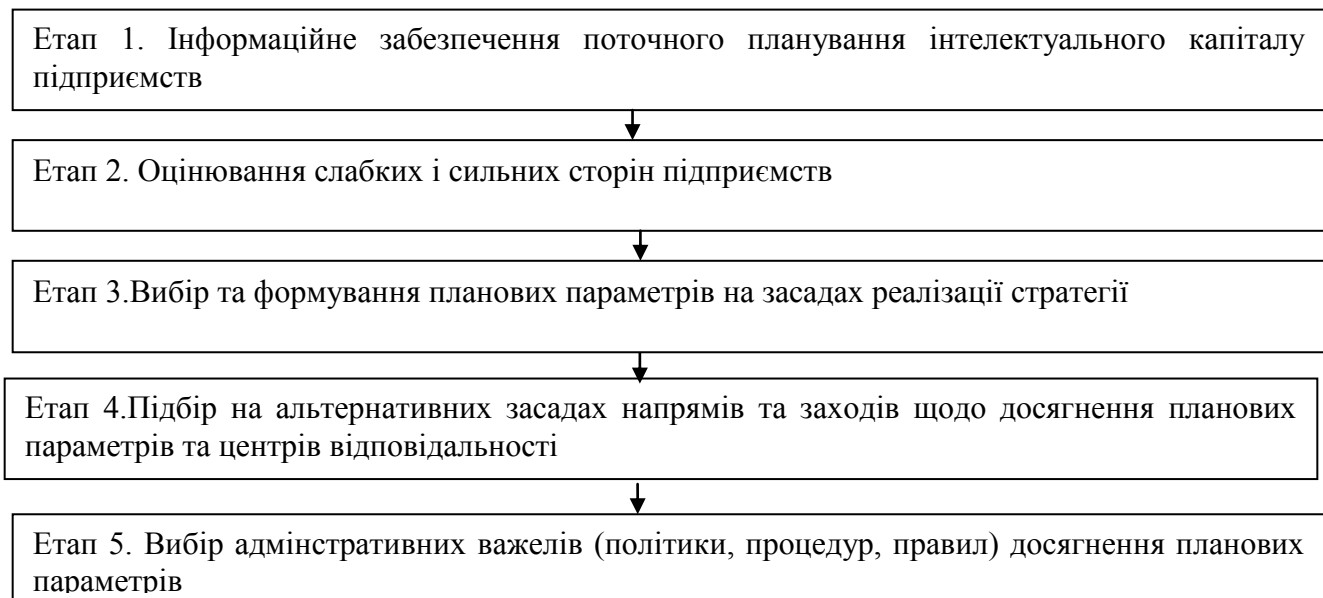

Рис. 3.3 Етапи поточного планування інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств у відповідності до стратегії «інтеграції».

**Примітка: сформовано автором відповідно до джерел [61,113,133,167,115,186,293,252].*

Перший етап поточного планування – його інформаційне забезпечення. Відповідно до стратегії «інтеграції» авіаремонтні підприємства мають володіти інформацією щодо навчальних, науково-дослідних інститутів та суб'єктів ділового середовища, які здійснюють авіаційний ремонт. Діяльність даних установ розглянута у розділі 2.2.

Другий етап – оцінювання слабких і сильних сторін відповідно до реалізації стратегії «інтеграції». Для реалізації стратегії «інтеграції» в межах поточного планування пропонуємо оцінити слабкі та сильні сторони за такими параметрами: якісний склад працівників, організаційна структура підприємства та

його корпоративна культура, фінансовий стан підприємства, ділові зв'язки з навчальними та науковими установами та участь у зовнішньоекономічній діяльності. Якщо параметр є сильною стороною підприємства, то йому присвоюємо значення «плюс», якщо слабкою, – «мінус» (додаток R).

Аналіз сильних та слабких сторін реалізації стратегії «інтеграції» авіаремонтними підприємствами дає можливість зробити такі висновки: якісний склад працівників є сильною стороною Львівського, Луцького, Луганського, Котопського, та Одеського і слабкою відповідно Миколаївського, Чугуївського, Запорізького, Севастопольського та Євпаторійського авіаремонтних підприємств.

Організаційна структура є сильною стороною Луганського, Миколаївського, Конотопського, Чугуївського Запорізького, Севастопольського та Євпаторійського і слабкою відповідно Луцького, Львівського та Одеського авіаремонтних підприємств.

Корпоративна культура є сильною стороною Львівського та Одеського авіаремонтних заводів, і слабкою – решти підприємств. Фінансовий стан є сильною стороною Чугуївського та Євпаторійського заводів, слабкою – решти авіаремонтних заводів.

Ділові зв'язки з навчальними закладами та науковими установами є сильною стороною Луцького, Львівського, Одеського та Запорізького авіаремонтних заводів та слабкою стороною решти авіаремонтних заводів. Участь у зовнішньоекономічній діяльності є сильною стороною всіх авіаремонтних заводів.

Третій етап – вибір та формування планових показників. Оскільки процес розвитку інтелектуального капіталу включає навчальну, наукову та інноваційну, інформаційну діяльність, то доцільним є формування абсолютних показників для кожного з перелічених процесів (додаток S1).

До абсолютних показників, які характеризують навчальну діяльність підприємства належать: вартість навчання, чисельність персоналу, який пройшов навчання, підвищив кваліфікацію чи перекваліфікувався і є основою планування навчального процесу. Абсолютні показники, що характеризують наукову та інноваційну включають витрати на створення інтелектуальних продуктів, чисельність працівників, задіяних в науковій діяльності тощо. Формування інтелектуального капіталу може відбуватися через використання і нагромадження інформаційних ресурсів. Основою ефективного інформаційного забезпечення на підприємстві є інформаційний процес, побудований з урахуванням усіх чинників, які впливають на його якість та на реалізацію управлінського рішення як завершального етапу. До показників, які характеризують інформаційний процес, належать чисельність працівників сфери інформаційних досліджень, а також вартість інформаційних повідомлень, технологій, комунікацій.

Таблиця 3.1

Показники планування інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств*

Показник	Код	Зміст показника	Джерело інформації
1	2	3	4
Навчальна діяльність	Ed ₁	Чисельність працівників, які пройшли курс навчання, осіб	№ 6 – ПВ
	Ed ₂	Витрати на навчання персоналу, тис. грн	№ 1 – РС
	Ed ₃	Кількість друкованих робіт, грн.	№ 3 – наука
Наукова діяльність	Sc ₁	Середньооблікова чисельність працівників НДДКР підрозділів підприємства, осіб	№ 3 – наука, Ф. № 1 іннов.
	Sc ₂	Витрати на проведення науково-технічних робіт, тис. грн	№ 3 – наука
	Sc ₃	Залишкова вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності, тис. грн	Пр. до річ. фін звітності (P.I)
Інноваційна діяльність	In ₁	Витрати на інноваційну діяльність, тис. грн	Ф. № 1 – іннов.
	In ₂	Обсяг технологічних інновацій, тис. грн	Ф. № 1 – іннов.
	In ₃	Обсяг нетехнологічних інновацій, тис. грн	Ф. № 1 – іннов.
Інформаційна діяльність	If ₁	Чисельність працівників сфери інформаційних досліджень, осіб	розрахунок
	If ₂	Залишкова вартість ЕОМ, ін. машин для автоматичного оброблення інформації, пов'язаних з ними засоби зчитування інформації тощо, тис. грн	Ф № 11 ОЗ
	If ₃	Дохід від реалізації формалізованих інформаційних продуктів, тис. грн	розрахунок
	If ₄	Витрати на отримання формалізованої інформації	розрахунок

*Примітка: сформовано автором.

Четвертий етап - вибір на альтернативних засадах напрямів та заходів щодо досягнення планових параметрів за чотирма сферами розвитку інтелектуального капіталу підприємства: навчальною, науковою, інноваційною та інформаційною діяльностями (додатки S3-S6).

П'ятий етап – вибір адміністративних важелів (політики, процедур, правил) досягнення планових параметрів. Політика – це загальне керівництво для дій і прийняття рішень, що полегшують досягнення цілей. Процедурами є дії, які слід здійснювати в конкретній ситуації. Правило вказує на те, що має бути здійснено в конкретній ситуації. Політикою підприємства щодо розвитку інтелектуального капіталу є сприяння безперервному навчанню персоналу, пошук шляхів активізації творчої діяльності працівників, отримання доступу до точної і своєчасної інформації, орієнтування на потреби клієнта. Процедурами

підприємств щодо розвитку інтелектуального капіталу є договори у сфері інтелектуальної діяльності. Об'єктом договірних відносин, що складаються у сфері інтелектуальної діяльності, можуть бути дії, спрямовані на створення об'єктів інтелектуальної власності або самі об'єкти цієї власності. Група договорів, які передбачають регулювання порядку і умов використання об'єкта інтелектуальної власності, своїм об'єктом матимуть результати інтелектуальної діяльності. Об'єктами таких договорів будуть об'єкти промислової власності, об'єкти, які складають засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші результати інтелектуальної діяльності. Але об'єктами договорів можуть бути і такі результати інтелектуальної діяльності, які ще мають бути створені. Це об'єкти договорів на виконання певних робіт. Об'єктами договорів у сфері інтелектуальної діяльності можуть бути дії обслуговувального характеру, наприклад, здійснення патентного пошуку, акумуляція певної науково-технічної та будь-якої іншої інформації, потрібної для успішної науково-технічної розроблення тощо. Особливістю договорів у сфері інтелектуальної діяльності є також і те, що об'єктом зазначених договорів, спрямованих на використання об'єктів інтелектуальної власності, можуть бути лише ті результати інтелектуальної діяльності, які стали об'єктом правової охорони.

Правилами підприємств щодо розвитку інтелектуального капіталу є форма договорів сфери інтелектуальної діяльності підприємств. Відповідно до п. 8 ст. 28 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” договори про передачу права власності на винахід (корисну модель) і ліцензійний договір набувають чинності за умови укладення у письмовій формі й підписання сторонами [87]. Зазначені договори набувають чинності стосовно будь-якої іншої особи лише після їхньої реєстрації в установі. При цьому строк реєстрації ліцензійного договору не повинен перевищувати двох місяців. Дії, пов'язані з реєстрацією договору, за дорученням власника патенту може здійснювати представник у справах інтелектуальної власності або інша довірена особа. Сучасні технічні засоби зв'язку дають можливість впроваджувати у практику ще одну форму укладання договорів – обмін документами засобами поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного та інших видів зв'язку. При цьому перелік засобів зв'язку не є вичерпним, можуть появлятися й нові.

Наступною функцією управління інтелектуальним капіталом є **організування** – вид управлінської діяльності, який відображає процес створення структури управління організацією. Воно має два аспекти: поділ організації на підрозділи відповідно до цілей і стратегії, департаменталізація; установлення взаємовідносин повноважень вищих та нижчих рівнів управління і забезпечення можливості розподілу й координації завдань [133].

Організаційну структуру підприємства трактуємо як схему ієрархічно впорядкованої сукупності підрозділів підприємства і їх адміністративних

взаємозв'язків підпорядкування, субординації, які забезпечують цілісність підприємства як соціально-економічної спеціалізованої системи (рис. 3.3).

Рис. 3.4 Структурна схема організації підсистеми інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств

**Примітка: сформовано автором.*

Організаційну структуру підсистеми інтелектуального капіталу складають підрозділи та працівники, відповідно до розвитку інтелектуального капіталу підприємства: за блоками навчальної, наукової, інноваційної, та інформаційної діяльності.

До групи навчальної діяльності належать аудиторії, навчальні майстерні, методичні кабінети тощо. До групи наукової діяльності – проектні конструкторсько-технологічні групи, випробувальні лабораторії (дільниці, цеху) тощо. Група інноваційної діяльності включає патентні фонди, а група інформаційного забезпечення – бібліотечні фонди, комунікаційні системи, бази даних, програмне забезпечення підприємства.

До органів управління інтелектуальним капіталом підприємства належать:

- дирекція підприємства, яка розв'язує завдання стратегічного управління у сфері інтелектуальної діяльності підприємства.
- заступник директора з управління ІК підприємства, який виконує завдання тактичного та оперативного рівня, будучи лінійним керівником управлінських і виробничо-господарських підрозділів інтелектуальної діяльності підприємства.
- керівники груп, які здійснюють фінансове та інвестиційне планування, управлінський облік інтелектуального капіталу, трансформацію створених знань (інтелектуальних продуктів) в інтелектуальний капітал.

Функції посадових осіб системи управління інтелектуальним капіталом підприємства наведено в додатку Т1.

Під час створення організаційної структури управління інтелектуальним капіталом підприємств між її елементами (управлінськими підрозділами і фахівцями з управління) та елементами виробничої структури утворюються лінійні зв'язки, безпосереднього підпорядкування та прямого управлінського впливу та функціональні – зв'язки зумовлені технологією робіт. За наявності центрів утворюються зв'язки рекомендаційного характеру, які забезпечують координацію діяльності підрозділів, їх узгоджену взаємодію.

Для авіаремонтних підприємств доцільна побудова матричної організаційної структури. Вона забезпечить, згідно з моделлю розвитку інтелектуальної діяльності, охоплення чотирьох ієрархічних рівнів управління інтелектуальним капіталом, поєднує переваги лінійно-функціональної і проектною структур. У організаційній структурі виокремлені функціональні підрозділи, які виконують завдання груп навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності. Співробітники лінійно підпорядковуються заступнику директора з управління інтелектуальним капіталом. Інтелектуальна діяльність організовується як постійна та / або проектна (програмно-цільова). У проектну команду входять наукові робітники і експерти, які безпосередньо підпорядковуються керівникам функціональних підрозділів і наукових лабораторій, в структурі яких вони знаходяться. Вона забезпечує інтелектуальну незалежність від зовнішнього середовища, безперервність, гнучкість і адаптивність інтелектуальної діяльності (додаток Т 3).

Використання такої організаційної структури сприяє масовій новаторській і раціоналізаторській роботі із залученням усіх категорій персоналу; виявленні та формалізації неявних знань висококваліфікованих фахівців; постійному навчанню та вдосконаленню кваліфікації персоналу; трансформації створених знань в інтелектуальний капітал підприємства.

Проектування організаційної структури завершується розробленням типових організаційних документів (положення про підрозділ, посадових інструкції тощо), які фіксують сформовану систему управління інтелектуальним капіталом у загальній системі управління для забезпечення її стійкого функціонування протягом певного періоду часу і є при цьому адміністративними стимулами.

При підході, зорієнтованому на інтеграцію інтелектуальної діяльності для її координації, авіаремонтним підприємствам пропонується створити центр розвитку інтелектуального капіталу. Цей центр складатиметься з підрозділу розвитку навчальної діяльності, у який уходитимуть заклади, які готують фахівців для авіаремонтних підприємств, наукової діяльності, зокрема, структури, що займаються НДДКР для авіаремонтних підприємств. До організації розвитку інноваційної діяльності входитимуть усі вітчизняні авіаремонтні підприємства в особі заступників директорів з управління ІК підприємств (додаток Т 4).

Наступною функцією управління інтелектуальним капіталом є **мотивування** – вид управлінської діяльності, що забезпечує спонукання себе та інших працівників до діяльності, що спрямована на досягнення особистих цілей та цілей організації [133].

Мотивування інтелектуальної діяльності відзначається низкою особливостей. Першочергове значення має самомотивація, яка реалізує потреби працівників інтелектуальної діяльності; новизна – мотивування створення нових знання, умов роботи, засобів виробництва тощо; розвиток особистості – мотивування розширення соціально-психологічних і інтелектуальних

можливостей; професійне зростання – придбання нових предметних, як теоретичних, так і практичних знань; творчість – отримання творчих результатів і відчуття емоційних підйомів, пов'язаного з самим процесом творчості (натхнення) і його кінцевими результатами (радість створення нового); визнання – відповідна оцінка працівника як творчої, висококваліфікованої особистості серед колег, керівників, партнерів; влада експерта, заснована на знаннях.

За своїм характером зовнішнє мотивування (стимулювання) проявляється через адміністративні стимули – владні посадові повноваження керівників, систему планування і контролювання; організаційні стимули – організацію операційних процесів, робочого місця, розпорядку дня, гнучкого режиму дня, командної роботи; економічні стимули – систему оплати роботи; соціально-культурні стимули – етичні стандарти, норми поведінки, принципи відносин, організаційні ритуали і традиції, психологічний клімат і загальноприйняті цінності.

В межах організаційного мотивування пропонуємо стимулювати командну роботу. Залучений у творче організаційне середовище персонал, працює на межі власних можливостей. Це стимулюється наявністю неформального лідера, залученням працівника до групових методів роботи – спільних обговорень, дискусій, мозкового штурму, програвання ситуацій (рольові та ділові ігри).

У межах соціально-культурного мотивування пропонується стимулювання прийняття персоналом корпоративних принципів, які трансформуються в індивідуальні ментальні моделі і визначають поведінку індивідуума. До таких цінностей належать: прагнення до постійного вдосконалення професійної діяльності; відкритість і бажання ділитися інформацією, знаннями і вміннями з колегами; націленість на досягнення результату; прийняття потрібних організаційних змін; чесність у взаємовідносинах з колегами, підлеглими, керівництвом тощо.

В межах адміністративного мотивування інтелектуальної діяльності пропонуємо систему внутрішньоорганізаційних наукових звань і ступенів працівників. Вона доповнить загальноприйнятую систему посадових категорій і розрядів і забезпечить підвищення рівня заробітної плати, свободу у використанні робочого часу (гнучкий режим дня), більш комфортабельні і техніко-оснащені умови роботи, визнання з боку колег, внутрішню задоволеність.

У межах економічного мотивування інтелектуальної діяльності пропонуємо постійний і змінний складники оплати роботи, що залежить від прибутку, що принесли продукти інтелектуальної діяльності та додаткову разову плату за вироблений інтелектуальний продукт з урахуванням ефективності його використання (додаток U).

Відповідно до розвитку інтелектуального капіталу систему мотивування будемо за сферами інтелектуальної діяльності підприємства. При здійсненні інформаційної діяльності мотивують комунікації між співробітниками організації;

їх участі як експертів у створенні корпоративних інформаційних систем, відкритість для всіх співробітників створених ними індивідуальних баз даних; при здійсненні навчальної діяльності мотивують неперервність навчання (самонавчання), підвищення кваліфікації співробітників; їх участь у внутрішніх і зовнішніх семінарах, конференціях; при здійсненні наукової діяльності - мотивують створення нових знань; участі в колективній творчій роботі, раціоналізаторському і новаторському рухах; формалізацію знань працівника та їх тиражування; при здійсненні інноваційної діяльності мотивують інноваційну активність персоналу, спрямовану на максимальне економічне використання наявних знань; створення нових способів трансформації інформації та знань в інтелектуальний капітал підприємства; скорочення тривалості інтелектуально-інноваційного циклу, підвищення його результативності та ефективності.

Наступною функцією управління інтелектуальним капіталом є **контролювання** – вид управлінської діяльності, який забезпечує процес, з допомогою якого керівництво організації визначає наскільки є правильними його управлінські рішення, а також потребу у здійсненні відповідних корективів [133].

Згідно з представленою концепцією розвитку інтелектуального капіталу система контролю повинна відповідати змісту блоків інтелектуальної діяльності підприємства (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Контролювання інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств

Сфера інтелектуальної діяльності	Характеристики контролю
Навчальна	Контролювання виконання аудиторного навантаження; самоконтроль навчального процесу; контроль знань, отриманих на конференціях, семінарах, тренінгах; контроль результатів навчання працівників, які беруть участь у роботі творчих груп
Наукова	Контролювання процесу та результату виявлення і формалізації особистісних знань експертів; контроль розроблення проектів НДДКР; контроль результатів роботи творчих груп із розв'язання поставлених проблем, вдосконаленню робочих процесів
Інноваційна	Контролювання інноваційної активності персоналу; способів трансформації інформації та знань в інтелектуальний капітал підприємства; інноваційного циклу створення інтелектуальних продуктів
Інформаційна	Контролювання інформаційного забезпечення діяльності підприємства для реагування на позитивні та негативні зміни у середовищі функціонування. Контролювання системи передавання інформації в межах організації. Контролювання інформації щодо прийняття перспективних управлінських рішень, які стосуються формування, розподілу та перерозподілу інтелектуальних ресурсів

Примітка. Розроблено автором.

Контролювання інтелектуальної діяльності має періодичний та вибірковий характер. Ірраціональною є тотальність контролю інтелектуальної діяльності, оскільки він «пригнічує» творчі процеси. Для цього встановлюють контрольні точки, наприклад, під час переходу від одного етапу робіт до іншого або через рівні проміжки часу процесу. Важливою характеристикою є відкритість і достовірність (правдивість) результатів контролю. При проведенні самоконтролю дослідник (аналітик, науковий співробітник) не повинен вводити в оману себе й керівників, завищувати отримані проміжні та підсумкові результати.

Отримання достовірних результатів контролю ускладнюється суб'єктивністю оцінювання. Є також небезпека заниження результатів наукової діяльності, чез складність визначення його практичного значення, результату впровадження.

Для перевірки розвитку інтелектуальної діяльності авіаремонтних підприємств здійснюємо попередній, поточний й завершальний контроль. Попередній контроль здійснюють на вході в систему організації та реалізують через залучення висококваліфікованого персоналу, достовірної, точної та повної інформації, інших якісних інтелектуальних ресурсів. Поточний контроль реалізують у самій системі – організації у процесі виробничо-господарської діяльності у формі систематичних перевірок працівників, які беруть участь в інтелектуальній діяльності підприємства, проміжних результатів їхньої роботи. Завершальний контроль проводять на виході із системи організації і використовують після виконання роботи. Перевіряються результати розвитку інтелектуальної діяльності підприємств відповідно до системи відносних показників, які характеризують розвиток інтелектуальної діяльності авіаремонтних підприємств (Додаток V 1).

Відповідно до оцінювання результатів розвитку інтелектуальної діяльності авіаремонтних підприємств можна зробити такі висновки: незадовільний розвиток навчальної діяльності характерний для Миколаївського та Євпаторійського авіаремонтних заводів, наукової діяльності – для Чугуївського та Запорізького авіаремонтних підприємств; інноваційної діяльності для Луцького, Львівського, Миколаївського, Конотопського, Чугуївського, Одеського, Севастопольського підприємств, Євпаторійського авіаремонтних підприємств, інформаційної діяльності для Львівського та Севастопольського авіаремонтних підприємств – відповідно.

Для усунення відхилень розвитку інтелектуальної діяльності здійснено регулювання її розвитку. **Регулювання** – вид управлінської діяльності спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків в керованій ситемі через розроблення і впровадження керувальною системою відповідних заходів. Регулювання планування здійснюється через коректування планів, організування – через перебудову організаційної структури управління, мотивування – через зміну в системі мотивування працівників [133].

Регулювання розвитку інтелектуального капіталу здійснено за сферами розвитку навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності. Характеристика процедур регулювання інтелектуального капіталу підприємств, виявлених у процесі контролювання наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Регулювання формування та розвитку інтелектуального капіталу
машинобудівних підприємств**

Загальна функція управління	Діяльність			
	навчальна	наукова	інноваційна	інформаційна
1	2	3	4	5
Планування	Коректування навчальних програм, усунення недоліків в методичному забезпеченні навчальної діяльності, індивідуальних програмах, самонавчання тощо	Коректування напрямків НДДКР підприємства, виправлення недоліків у методології наукових досліджень, покращення захисту ОПІВ тощо	Коректування вибору технології, які впроваджуються у виробничий процес, усунення збоїв, недоліків та відхилень у використанні прогресивної техніки і новітнього устаткування тощо	Пошук нових каналів отримання інформації, коректування інформаційних систем щодо зберігання, обробки, передачі інформації, тощо
Організування	Коректування повноважень, механізму їх делегування, відповідальності викладача та методиста	Зміна організаційної структури на програмно цільову; коректування посадових обов'язків, наукового співробітника та аналітика	Перегляд кандидатур заступника директора з управління ІК підприємства, експерта, економіста та юриста	Виправлення недоліків у роботі інженера з інформаційного забезпечення, бібліотекаря
Мотивування	Залучення до управління інтелектуальною діяльністю викладача та методиста	Підвищення зацікавленості у результатах своєї роботи наукового співробітника та аналітика	Зміна процедури призначення премій та доплат за участь в інтелектуальній діяльності підприємства експерта, економіста та юриста	Перегляд систем мотивування інженера з інформаційного забезпечення, бібліотекаря

1	2	3	4	5
Контролювання	Оцінювання запропонованих коректив із навчальної діяльності	Оцінювання заходів, які регулюють наукову діяльність	Визначення правильності управлінських рішень з регулювання інноваційної діяльності	Визначення якості управлінських рішень з інформаційної діяльності

*Примітка. Сформовано автором.

Отже, для реалізації загальних функцій управління ІК машинобудівних підприємств було сформовано стратегічні альтернативи, що передбачають розвиток повного циклу інтелектуальної діяльності в межах підприємства, формування інфраструктури інтелектуальної діяльності, або ж споживання інтелектуальних продуктів, запропоновано проєкцію матричної організаційної структури, що передбачає дуалістичне підпорядкування персоналу інструментарій контролювання інтелектуальної діяльності, що передбачає формування комплексу відносних показників, які визначають якість знань, продуктивність й рентабельність інтелектуальної діяльності та дозволяють менеджерам визначати і спрямовувати ресурси на ті його складові, що потребують першочергового розвитку чи зміни.

3.2. Розроблення механізму прийняття управлінських рішень з інтелектуального капіталу машинобудівних авіаремонтних підприємств

Відповідно до процесу менеджменту наступними етапами є формування методів управління, їх формалізація в управлінські рішення та забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва

Методом прийняття управлінського рішення є система науково обґрунтованих способів, які використовуються для прийняття конкретного управлінського рішення [133].

До економічних методів прийняття управлінських рішень з інтелектуального капіталу належать стратегічні і тактичні плани управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу підприємств та матеріальні стимули що ґрунтуються на підвищенні посадових окладів, доплат, надбавок премій працівникам зайнятим у формуванні та розвитку інтелектуального капіталу, а також працівникам, які здійснюють управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Технологічні методи менеджменту являють собою технологічні та конструкторські документи, що регулюють технологію здійснення навчальних,

наукових та інноваційних процесів. До них належить конструкторська документація виготовлення нового виробу, що являє собою графічні і текстові документи, які сукупно або окремо, визначають склад і будову виробу та містять потрібні дані для його розроблення, виготовлення, контролю, експлуатації, ремонту і утилізації.

До соціально-психологічних методів менеджменту належать соціальні плани: створення сприятливого клімату для розвитку інтелектуальної діяльності, страхування від нещасних випадків, розвиток корпоративної культури тощо. до моральних – просування по посаді, нагородження, присвоєння звань тощо.

До правових методів впливу належить законодавча база, що впливає на інтелектуальну діяльність підприємства через закони, що її регламентують, а також внутрішні нормативні положення встановлені підприємством: правила внутрішнього трудового розпорядку працівників зайнятих інтелектуальною діяльністю, а також працівників, що здійснюють управління інтелектуальним капіталом підприємства тощо (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

Методи управління інтелектуальним капіталом, сформовані в процесі реалізації конкретних функцій управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств

№ з/п	Вид методів за характером впливу	Реалізація методів прийняття управлінських рішень
1	2	3
1	Економічні	План розвитку інтелектуального капіталу підприємств; положення про преміювання працівників, зайнятих інтелектуальною діяльністю підприємства, тощо
2	Технологічні	Посадові інструкції працівників зайнятих інтелектуальною діяльністю; штатний розпис працівників зайнятих інтелектуальною діяльністю підприємства документи з впровадження передових технологій ремонту виробу, його модернізації тощо
3	Соціально-психологічні	План покращення умов роботи працівників зайнятих інтелектуальною діяльністю; положення про присудження та підтвердження наукових звань тощо.
4	Правові	Наказ про створення відділу з управління інтелектуальним капіталом підприємства; стандарти захисту ОПІВ і розв'язання спорів авторства тощо

Примітка: сформовано автором.

Прийняття управлінських рішень з управління інтелектуальним капіталом підприємства – механізм менеджменту, який забезпечує вибір способу досягнення його цілей. Класифікація управлінських рішень в управлінні інтелектуальним капіталом представлена в табл. 3.5.

**Класифікація управлінських рішень щодо інтелектуального капіталу
машинобудівних підприємств**

№ з/п	Ознака класифікації	Види рішень
1	За сферою охоплення	Загальні, часткові.
2	За тривалістю дії	Стратегічні, поточні, оперативні
3	За рівнем прийняття	Рішення вищого та нижчого рівнів управління
4	За характером розв'язуваних завдань	Організаційні запрограмовані рішення, організаційні незапрограмовані рішення, компромісні рішення
5	За способом обґрунтування	Інтуїтивні, ті що ґрунтуються на судженнях, раціональні
6	За способом прийняття	Одноособові, колегіальні, колективні
7	За характером	Економічні, технологічні, соціально-психологічні, правові
8	За новизною розв'язуваного завдання, що розв'язується	Нове (унікальне) завдання; типове завдання
9	За формою подання	Електронне, звукове, письмове, невербальне
10	За способом мотивування	Примусове, спонукальне
11	За рівнем визначеності ситуації	В умовах невизначеної ситуації; в умовах визначеної ситуації

**Примітка: сформовано автором відповідно доджерел [61,113,133,167,115,186,293,252].*

За сферою охоплення управлінські рішення щодо інтелектуального капіталу поділяють на загальні, ті які стосуються всієї підсистеми інтелектуального капіталу, наприклад затвердження заступником директора з управління інтелектуальним капіталом плану заходів щодо підвищення величини інтелектуального капіталу, і часткові: видача наказу щодо матеріального стимулювання працівників наукової групи.

За тривалістю дії управлінські рішення щодо інтелектуального капіталу поділяються на стратегічні, орієнтовані на довгострокову перспективу, наприклад, затвердження плану заступником директора з управління інтелектуальним капіталом щодо створення інтелектуальної організації, яка володіє високими конкурентними перевагами; поточні: видача вказівки інженера з інформаційного забезпечення про встановлення нового програмного забезпечення для покращення ідентифікації інтелектуальних активів; оперативні: видача розпорядження заступником директора з управління інтелектуальним капіталом про тимчасове формування робочої команди для проектування нового виробу.

За рівнем прийняття: рішення на вищому рівні – затвердження заступником директора з управління інтелектуальним капіталом плану заходів щодо

підвищення величини інтелектуального капіталу; на нижчому рівні: видача вказівки інженером з інформаційного забезпечення про встановлення нового програмного забезпечення для покращення ідентифікації інтелектуальних активів.

За способом обґрунтування – інтуїтивні: видача наказу директором авіаремонтного підприємства про прийняття на роботу на посаду методиста групи навчальної діяльності (при цьому визначальний вибір відбувся з двох претендентів, які є одного віку, мають однаковий стаж роботи, кваліфікацію та досвід); ті, що ґрунтуються на судженнях: заступник директора з інтелектуального капіталу видає розпорядження про вдосконалення технології ремонту авіадвигуна, на основі інформації про зниження замовлень клієнтів щодо ремонту даної моделі двигуна, раціональні: затвердження заступником директора з управління інтелектуальним капіталом плану підвищення величини інтелектуального капіталу, на основі проведення аналізування стану інтелектуального капіталу підприємства.

За способом прийняття одноосібні: видача наказу директором авіаремонтного підприємства про прийняття на роботу, на посаду методиста групи з навчальної діяльності; колегіальні: директор підприємства видає розпорядження про удосконалення технології ремонту авіадвигуна спроектованого групою з наукової діяльності, впроваджені у виробництво групою з інноваційної діяльності, затверджені заступником директора з інтелектуального капіталу.

За характером: економічні, затвердження директором підприємства положення про преміювання працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства; технологічні: затвердження заступником директора з управління інтелектуальним капіталом підприємства технологічних документів з впровадження передових технологій ремонту виробу; соціально-психологічні: затвердження директором підприємства положення про присудження та підтвердження наукових звань на підприємстві; правові: затвердження заступником директора з інтелектуального капіталу підприємства стандартів захисту ОПВ і розв'язання спорів авторства.

За новизною завдань, які розв'язуються: типові завдання: підписання угоди директором авіаремонтного підприємства з навчальним центром ТОВ Науково-технічний центр «Січ-серт» про щорічне навчання та підвищення кваліфікації працівників; нові (унікальні) завдання, завдання, для якого нерозроблені інструменти та технологія розв'язання, наприклад затвердження наказу директором підприємства про створення відділу з управління ІК.

За формою подання: невербальне – рішення, яке доводиться до виконавців у вигляді жестів, міміки тощо; звукове – рішення, яке доводиться до виконавців у вигляді мовної моделі того, що потрібно робити; письмове (рішення, яке доводиться до виконавців у вигляді письмових розпоряджень, вказівок, інструкцій тощо); електронне, рішення, яке доводиться до виконавців по каналах електронної комунікації, у вигляді мовної, письмовій чи іншій форми.

За способом мотивування: примусове рішення, невиконання якого спричинить для виконавця несприятливі наслідки – заступник директора з управління інтелектуальним капіталом підприємства видає розпорядження підлеглим визначити величину інтелектуального капіталу підприємства; спонукальне рішення, виконання якого спричинить для виконавця сприятливі наслідки – затвердження директором авіаремонтного підприємства положення про матеріальне стимулювання авторів ОПВ.

За рівнем визначеності інформації: в умовах визначеної ситуації детерміновані завдання, їх забезпечує наявність повної і достовірної інформації про проблемні ситуації; умови невизначеності ситуації – ситуація, коли ухвалення рішення залежить як від визначених, так і від невизначених факторів, не відомих або відомих з недостатньою точністю.

Процес формалізації раціонального рішення щодо управління інтелектуальним капіталом складається з таких етапів: виникнення ситуації, яка вимагає прийняття рішення, збір і оброблення інформації щодо розроблених методів управління інтелектуальним капіталом підприємств, виявлення та оцінювання альтернатив закладених у розроблених методах управління інтелектуальним капіталом підприємств, підготовка та оптимізація управлінського рішення, що приймається, прийняття управлінського рішення, реалізація управлінського рішення та оцінювання його результатів.

Дослідимо процес формалізації раціонального управлінського рішення, щодо розвитку інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств.

Етап 1. Виникнення ситуації, яка вимагає прийняття рішення:

- 1.1. Незадовільний стан та / або величина ІК підприємств;
- 1.2. Проблема може призвести до збитків, зниження конкурентоспроможності та ринкової вартості підприємства;
- 1.3. Інформація повинна бути своєчасною, об'єктивною, достовірною, комплексною, економічною маркетинговою.

Етап 2. Збір і оброблення інформації щодо розроблених методів управління інтелектуальним капіталом підприємств:

- 2.1. У зборі інформації бере участь спеціально створена група працівників, діяльністю якої керує експерт з розвитку ІК підприємств;
- 2.2. Відповідно до сформованих на першому етапі вимог до інформації проводиться оцінювання зібраних даних, виявлення недоліків розвитку навчальної, наукової та інноваційної та інформаційної діяльності, виявлення причин ситуації що склалася.
- 2.3. Рішення має бути раціональним, ефективним, чітко сформульованим, реальним для виконання.

Етап 3. Виявлення та оцінювання альтернатив, закладених у розроблених методах управління інтелектуальним капіталом підприємств:

- 3.1. Для розв'язання завдань пропонуються такі альтернативи:

- планування розвитку власного ІК через розвиток навчальної діяльності; наукової діяльності; інноваційної діяльності;
- планування напрямів залучення ІК із зовнішнього середовища через розвиток інформаційної діяльності;
- організування відділу розвитку ІК підприємств.

3.2. Оцінювання альтернатив: оптимальним є поєднання усіх альтернатив організування відділу розвитку ІК підприємств та відповідних структурних груп у ньому, котрі займатимуться розвитком власного ІК через розвиток навчальної, наукової та інноваційної діяльності, а також залученням ІК із зовнішнього середовища.

Етап 4. Підготовка та оптимізація управлінських рішень, які приймаються:

4.1. Оптимальним є поєднання усіх альтернатив, оскільки даний варіант передбачає гнучку реакцію на ситуацію і формування комплексного плану розвитку ІК підприємств;

4.2. Спеціально сформована група формує проект розвитку ІК.

Етап 5. Прийняття управлінського рішення:

5.1. Рішення обговорюють на зборах керівників (директора, заступника директора з економіки та фінансів, головного бухгалтера, заступника директора з кадрових питань, головного інженера;

5.2. Після обговорення всіх переваг і недоліків рішення колегіально схвалюється, уточнюється чи відхиляється;

5.3. Директор видає наказ щодо реалізації рішення.

Етап 6. Реалізація прийнятого управлінського рішення та оцінювання результатів:

6.1. Наказом директора створюється відділ формування та розвитку ІК та призначає його керівника;

6.2 Заступник директора з управління ІК підприємства здійснює загальне керівництво плануванням, організуванням, мотивуванням, контролюванням та регулюванням розвитку ІК підприємства, доповідає про результати роботи.

Узагальнивши сказане вище, сформуємо систему реалізації процесу менеджменту щодо управління інтелектуальним капіталом авіаремонтних підприємств.

У табл. 3.6 наведено приклад реалізації процесу менеджменту щодо управління ІК підприємства, який складається з таких етапів: реалізація функції управління інтелектуальним капіталом підприємства, формування методів менеджменту, створення механізмів трансформації методів менеджменту в управлінські рішення та забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва ІК підприємства.

**Процес управління інтелектуальним капіталом підприємства
машинобудівних авіаремонтних підприємств**

Реалізація функції менеджменту: управління інтелектуальним капіталом підприємства			
Планування	Організування	Мотивування	Контролювання
1	2	3	4
<p>Вибір стратегії «інтеграції»: підприємства вступають у договірні правовідносини з науково-дослідними інститутами та суб'єктами ділового середовища, з метою утворення інфраструктури інтелектуальної діяльності.</p> <p>Вибір показників, досягнення яких паралельно з реалізацією відповідних заходів реалізація яких сприятиме досягненню визначених цілей з навчальної наукової, інноваційної та інформаційної діяльності</p>	<p>Створення відділу формування та розвитку інтелектуального капіталу авіаремонтними підприємствами на засадах матричної організаційної структури.</p> <p>Визначення повноважень та завдань працівників даного відділу.</p> <p>Створення спільної інфраструктури з управління інтелектуальним капіталом авіаремонтних підприємств</p>	<p>Упровадження внутрішньоорганізаційних наукових звань і ступенів працівникам; гнучкого режиму роботи, командної роботи; цінностей і традицій, удосконалення системи оплати роботи: впровадження постійного та змінного складників оплати роботи, що залежить від прибутку, що принесли продукти інтелектуальної діяльності, а також премії за вироблений інтелектуальний продукт з урахуванням ефективності його використання</p>	<p>Оцінювання діяльності груп з формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємств відповідно до відносних показників, що характеризують стан навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності.</p> <p>Виявлення підприємств, які мають незадовільний розвиток цих сфер діяльності</p>
1	2	3	4
Регулювання			
<p>Регулювання навчальних програм, удосконалення методичного забезпечення навчальної діяльності, індивідуальних програмах самонавчання; коректування напрямків НДДКР підприємства, учунення недопрацювань в методології наукових досліджень, покращення захисту ОПВ; коректування вибору технології, що</p>	<p>Регулювання повноважень, механізму їх делегування, відповідальності викладача та методиста; зміну організаційної структури на програмно цільову; коректування посадових обов'язків,</p>	<p>Залучення до процесу управління інтелектуальною діяльністю викладача та методиста, підвищення зацікавленості у результатах своєї роботи наукового співробітника та аналітика, зміна процедури призначення премій та доплат за участь в</p>	<p>Регулювання введених коректив інтелектуальної діяльності, оцінювання заходів що їх регулюють</p>

Продовження табл. 3.6

1	2	3	4
впроваджуються у виробничий процес, усунення збоїв, недоліків та відхилень у використанні прогресивної техніки і новітнього устаткування; пошук нових каналів отримання інформації, коректування інформаційних систем щодо зберігання, обробки, передачі інформації тощо	наукового співробітника та аналітика; перегляд кандидатур заступника директора з управління ІК, експерта, економіста та юриста; виправлення недоліків в роботі інженера з інформаційного забезпечення, бібліотекаря	інтелектуальній діяльності підприємства експерта, економіста та юриста, перегляд систем мотивування інженера з інформаційного забезпечення, бібліотекаря.	
Формування методів менеджменту			
План розвитку інтелектуальної діяльності підприємств; навчальні програми розвитку персоналу; технологічні документи впровадження передових технологій ремонту виробу; стандарти захисту ОПВ	Наказ про створення відділу з управління інтелектуальним капіталом підприємства; посадові інструкції працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства; штатний розпис працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємств	Положення про преміювання працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства, план покращення умов роботи працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності; положення про присудження та підтвердження почесних звань на підприємстві	Звіт про результати розвитку інтелектуальної діяльності; журнали перативного контролю розвитку інтелектуального капіталу підприємства
Формалізація методів управління (механізм їх трансформації в управлінські рішення)			
Затвердження директором підприємства: 1) Положення щодо мети формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства;	Затвердження директором підприємства: 1) Наказу про створення групи з формування та розвитку ІК підприємства;	Затвердження директором підприємства: 1) Положення про матеріальне стимулювання працівників групи	Затвердження директором підприємства: 1) Звіту про результати розвитку інтелектуальної діяльності підприємства;

<p>2) Перспективного плану розвитку інтелектуальної діяльності підприємства; 3) Технологічних документів впровадження передових технологій ремонту виробу; 4) Стандартів захисту ОПВ. Затвердження заступником директора з управління ІК навчальних програм розвитку персоналу</p>	<p>2) Посадових інструкцій працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства; 3) Штатного розпису працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства</p>	<p>формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства; 2) Плану покращення умов роботи працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності; 3) Положення про присудження та підтвердження наукових звань працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства</p>	<p>2) Журналів оперативного контролю формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства.</p>
<p>Регулювання управлінських рішень</p>			
<p>Внесення змін до плану розвитку інтелектуальної діяльності підприємства; навчальних програм розвитку персоналу; технологічних документів впровадження передових технологій ремонту виробу; стандартів захисту ОПВ</p>	<p>Внесення змін до наказу про створення відділу з управління інтелектуальним капіталом підприємства; посадових інструкцій працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності.</p>	<p>Внесення змін до положення про преміювання працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності підприємства, плану покращення умов роботи працівників зайнятих в інтелектуальній діяльності; внесення змін до положення про присудження та підтвердження наукових звань на підприємстві</p>	<p>Внесення змін до звіту про результати розвитку інтелектуальної діяльності; журналів оперативного контролю формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства</p>
<p>Забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва</p>			
<p>Отримання підлеглими конкретних інструкцій, вказівок, графіків робіт, заохочень та покарань щодо розвитку їх інтелектуальної діяльності</p>			

Примітка: розроблено автором.

Отже, відповідно до процесу менеджменту сформовано методи управління, проведено їх формалізацію в управлінські рішення та забезпечено управлінський вплив на засадах керівництва.

3.3. Комплексний метод оцінювання ефективності процесу управління інтелектуальним капіталом машинобудівних авіаремонтних підприємств

Зростання ролі управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств в умовах ринкової економіки в результаті отримання організацією економічної свободи і повної відповідальності за свої результати веде до залучення в сферу управління додаткових ресурсів. Для менеджера важливо не тільки витрачання ресурсів на управління, а й те, наскільки управління надає стратегічні переваги підприємству на ринку, посилює його конкурентоспроможність, підтримує суспільну значущість.

Економічна ефективність управління інтелектуальним капіталом має спільні критерії з ефективністю формування та розвитку інтелектуального капіталу, де головним параметром результативності виступає рівень інтелектуального капіталу, проте ефективність управління інтелектуальним капіталом спрямована на оцінювання керувальної системи, у якій формуються функції методи та управлінські рішення.

Для оцінювання економічної ефективності управління інтелектуальним капіталом потрібно проаналізувати вплив управлінського потенціалу, тобто сукупності всіх ресурсів, якими володіє і які використовує система управління; витрат на управління, які визначають зміст, технологію та обсяг робіт з реалізації відповідних функцій управління; характеру управлінської роботи, тобто ефективність діяльності персоналу у процесі виконання поставлених завдань, реалізації інтересів, досягненні певних цілей на рентабельність діяльності підприємства.

Ефективність – це результативність функціонування системи і процесу управління як взаємодії керованої і керувальної систем, тобто інтегрований результат взаємодії компонентів управління. Ефективність показує, якою мірою керувальна система реалізує цілі, досягає запланованих результатів. Ефективність управління інтелектуальним капіталом, складає частину ефективності підприємства. Результати управлінської діяльності щодо інтелектуального капіталу, які співвідносяться з метою і витратами становлять зміст ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємств.

На ефективність управлінської діяльності впливає низка факторів: потенціал співробітника, його здатність виконувати певну роботу; засоби виробництва; соціальні аспекти діяльності персоналу і колективу загалом; культура організації.

Оцінити ефективність управління інтелектуальним капіталом підприємства можна через порівняння отриманого прибутку і витрат на здійснення формування та розвитку інтелектуального капіталу. Однак, таке спрощене оцінювання не завжди коректне, оскільки результат управління незавжди визначається

прибутком. Результат управління може бути не лише економічним, а й соціальним, не завжди можна кількісно оцінити витрати на управління.

Аналізування категорії ефективності управління інтелектуальним капіталом, чинників, які її визначають, змісту та результатів управлінської роботи дає можливість зробити висновок, що адекватною до змісту формою прояву ефективності управління інтелектуальним капіталом є визначення групи показників, які можуть виступати в вимірником критерію ефективності формування розвитку інтелектуального капіталу з однієї сторони та результативність діяльності підприємства з іншої.

Як критерій ефективності управління інтелектуальним капіталом використовуємо узагальнюючий показник, що характеризує кінцевий результат: рентабельність діяльності підприємства й відносні показники економічної ефективності рівня розвитку інтелектуальної діяльності.

Оскільки показник рентабельності діяльності комплексно характеризує кінцеві результати діяльності, то він і найповніше характеризує ефективність управління інтелектуальним капіталом підприємств. При цьому потрібно виключити вплив на рентабельність факторів, що непов'язаних з інтелектуальною діяльністю. На узагальнювальні показники, що відображають результат господарської діяльності та управління загалом, впливають показники розвитку інтелектуальної діяльності.

Отже, для оцінювання економічної ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємств необхідним є комплексне застосування всієї системи показників, які характеризують загальні результати діяльності підприємства та групи показників, що характеризують формування та розвиток інтелектуальної діяльності підприємства.

Попередній аналіз вхідної інформації дає підставу зробити висновок, що між рівнем якості знань, рентабельністю навчальної, наукової та інформаційної діяльності і загальною рентабельністю діяльності існує лінійний зв'язок, який можна представити у вигляді:

$$\tilde{Y} = a_0 + a_1x_{1j} + a_2x_{2j} + a_3x_{3j} + \dots + a_nx_n, \quad (3.1)$$

де \tilde{Y} – рентабельність діяльності машинобудівного підприємства; x_{1j} – коефіцієнт якості знань; x_{2j} – рентабельність наукової діяльності; x_{3j} – рентабельність інноваційної діяльності; x_{4j} – рентабельність інформаційної діяльності і машинобудівного підприємства.

$$\tilde{Y} = \begin{pmatrix} 0.44 \\ 0.16 \\ 1.69 \\ 1.56 \\ 3.2 \\ 0.001 \\ 0.35 \\ 0.39 \\ 0.43 \\ 0.001 \end{pmatrix} [x] = \begin{pmatrix} 1 & 0.83 & 0.07 & 1.02 & 0.13 \\ 1 & 0.8 & 0.02 & 1.33 & 0.02 \\ 1 & 0.75 & 0.02 & 0.68 & 0.68 \\ 1 & 0.77 & 0.02 & 0.22 & 0.04 \\ 1 & 0.68 & 0.01 & 0.58 & 0.41 \\ 1 & 0.77 & 0.02 & 0.21 & 0.14 \\ 1 & 0.74 & 0.01 & 0.38 & 0.08 \\ 1 & 0.78 & 0.08 & 2.92 & 0.03 \\ 1 & 0.92 & 0.04 & 0.4 & 0.17 \\ 1 & 0.93 & 0.07 & 0.64 & 0.56 \end{pmatrix} a = \begin{pmatrix} a_0 \\ a_1 \\ a_2 \\ a_3 \\ a_4 \end{pmatrix}, \quad (3.2)$$

Перевіримо модель на мультиколінеарність, яка проявляється у строгій чи нестрогій залежності між двома незалежними факторами. Для дослідження загальної мультиколінеарності використаємо метод Фаррара – Глаубера. Для цього нормалізуємо змінні. Нехай x_{1j} x_{2j} x_{3j} x_{4j} вектори незалежних змінних. Обчислимо нормалізовані значення векторів (3.3):

$$X^*_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_{ij}}{\sigma_{xj} \cdot \sqrt{n}}, i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}, \quad (3.3)$$

де X^*_{ij} - нормалізоване значення вектора.

Середнє значення вектора x_j обчислюємо за формулою (3.4):

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n}, \quad (3.4)$$

де \bar{x}_j – середнє значення вектора.

Середнє квадратичне відхилення незалежної змінної обчислимо за формулою (3.5):

$$\sigma_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}}{\sqrt{n}}, \quad (3.5)$$

де σ_j – середнє квадратичне відхилення незалежної змінної. Отже, середньоквадратичне відхилення склало для $x_1 - 0,117$, $x_2 - 0,04$, $x_3 - 1,22$, $x_4 - 0,36$.

У результаті виконання процедури нормалізації отримаємо матрицю, побудовану з нормалізованих векторів $[X]^*_j$ (3.6):

$$[X^*] = \begin{pmatrix} 0,141 & 0,417 & 0,075 & -0,135 \\ 0,013 & -0,196 & 0,202 & -0,289 \\ -0,201 & -0,196 & -0,065 & 0,637 \\ -0,115 & -0,196 & -0,254 & -0,261 \\ -0,500 & -0,319 & -0,106 & 0,258 \\ -0,115 & -0,196 & -0,258 & -0,121 \\ -0,243 & -0,319 & -0,188 & -0,205 \\ -0,073 & 0,540 & 0,856 & -0,275 \\ 0,525 & 0,049 & -0,180 & -0,079 \\ 0,568 & 0,417 & -0,081 & 0,469 \end{pmatrix} \quad (3.6)$$

де $[X^*]$ – нормалізована матриця. Транспонована матриця матиме вигляд (3.7):

$$[X^*]^T = \begin{pmatrix} 0,14 & 0,01 & -0,201 & -0,115 & -0,500 & -0,12 & -0,243 & -0,073 & 0,525 & 0,568 \\ 0,42 & -0,2 & -0,196 & -0,196 & -0,319 & -0,2 & -0,319 & 0,540 & 0,049 & 0,417 \\ -0,07 & 0,20 & -0,065 & -0,254 & -0,106 & -0,6 & -0,188 & 0,856 & -0,180 & -0,08 \\ -0,13 & -0,29 & 0,637 & -0,261 & 0,258 & -0,12 & -0,205 & -0,275 & -0,079 & 0,47 \end{pmatrix} \quad (3.7)$$

де $[X^*]^T$ – транспонована матриця.

Кореляційна матриця матиме вигляд (3.8):

$$[R_s] = [X^*]^T \cdot [X^*] = \begin{pmatrix} 1,00 & 0,960 & -0,02 & 0,906 \\ 0,960 & 1,00 & 0,62 & -0,902 \\ -0,902 & 0,962 & 1,00 & -0,926 \\ 0,906 & -0,902 & -0,926 & 1,00 \end{pmatrix} \quad (3.8)$$

де $[R_s]$ – кореляційна матриця.

Обчислимо розрахункове значення критерію Фаррара-Глаубера за формулою (3.9):

$$x^2_{\text{розрах}} = -(n-1-(2m+5)/6) \text{Ln}(\det[R_s]), \quad (3.9)$$

де $x^2_{\text{розрах}}$ – розрахункове значення критерію Фаррара-Глаубера, $\det [R_s]$ – детермінант взаємної кореляційної матриці моделі. Розрахункове значення критерію Фаррара-Глаубера у відповідності до поставленої умови становить 10,5.

Табличне значення критерію $\chi^2_{таб}$ знаходимо за заданою ймовірністю $p=0,95$ і числом ступенів вільності (3.10):

$$k = \frac{1}{2} m * (m - 1) = 6, \quad (3.10)$$

де k – число ступенів вільності.

Табличне значення критерію Фаррара-Глаубера для шостого ступеня вільності складає 12,59. Оскільки умова: $\chi^2_{розн} \leq \chi^2_{таб}$ виконується, то з ймовірністю $p=0,95$ стверджуємо що між факторами існує немає мультиколінеарності.

Визначимо параметри моделі множинної лінійної регресії, її відхилення та перевіряємо суттєвість впливу фактора на показник. Для цього використаємо інструмент аналізу даних «регресія» програми *Excel*.

Коефіцієнт детермінації оцінює частку дисперсії результату за рахунок представлених рівнянні факторів загальній варіації результату. Дана частка становить 94,7% і вказує на високий рівень варіації результату та факторів між собою, що засвідчує тісний зв'язок між ними. Скорегований коефіцієнт детермінації визначає тісноту зв'язку з урахуванням ступеня вільності загальної та залишкової дисперсій. Він дає таку оцінку щільності зв'язку, яка не залежить від кількості факторів і тому може порівнюватися з різними моделями та різною кількістю факторів. Обидва коефіцієнта вказують на досить високу (понад 94%) детермінованість результату.

Таблиця 3.7

Регресійна статистика азаємозв'язку рентабельності активів та рентабельностей наукової, інноваційної, інформаційної діяльності машинобудівних авіаремонтних підприємств

№п/п	Показники регресійної статистики	Коди показників	Сума
1	Множинний коефіцієнт детерміації	R_m^2	0,9766201
2	Коефіцієнт детерміації	R^2	0,9587064
3	Коефіцієнт кореляції	r^2	0,9256716
4	Стандартна похибка	s	0,883349
5	Кількість спостережень	n	10

Примітка: розроблено автором.

Для знаходження значень параметрів множинної регресії використовуємо метод найменших квадратів. Оцінку вектора параметрів знаходимо за формулою:

$$\bar{a} = [[X]^T \cdot [X]]^{-1} \cdot [X]^T \cdot \check{Y} = \begin{bmatrix} 7,82 \\ -9,18 \\ 2,63 \\ -0,19 \\ 1,67 \end{bmatrix}. \quad (3.11)$$

Здійснимо перевірку моделі множинної регресії на адекватність експериментальним даним за допомогою критерію Фішера, розрахункове значення якого знаходимо за формулою:

$$F_{\text{роз}} = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{n-m}{m-1}. \quad (3.12)$$

Розрахункове значення критерію Фішера ($F_{\text{розрах}}$) становить 83,5. Табличне значення критерію Фішера ($F_{\text{табл}}$) становить 10,13, його знаходимо за величиною ймовірності $p=0,95$ і ступенями вільності $k1=n-m=6$, $k2=m-1=3$. Перевіряємо умову: $F_{\text{розрах}} \geq F_{\text{табл}}$, $83,5 > 10,13$. Отже, з ймовірністю $p=0,95$ стверджуємо, що ця модель відповідає експериментальним даним і придатна для економічного аналізу і прогнозування.

Оцінимо статистичну значущість параметрів регресії за допомогою t -критерію Стюдента. Розрахуємо стандартні похибки коефіцієнтів регресії за формулою

$$m_{ai} = \frac{\sigma_y \cdot \sqrt{1-R^2}}{\sigma_{xi} \cdot \sqrt{1-r^2}} = \begin{bmatrix} 0,11 \\ 0,31 \\ 0,01 \\ 0,03 \end{bmatrix}. \quad (3.13)$$

Фактичне значення t -критерію Стюдента обчислимо за формулою:

$$t_{bi} = \frac{a_i}{m_{ai}} = \begin{bmatrix} -0,01 \\ 0,12 \\ -0,05 \\ 0,02 \end{bmatrix}. \quad (3.14)$$

Табличне значення критерію прирівні значущості $\alpha=0,05$ і кількості ступенів вільності $k=6$ становитиме ($t_{\text{табл}} \alpha=0,05; k=6$)=2.22. Оскільки $t_{bi} > t_{\text{таб}}$ визнається статистична значущість параметрів: a_1, a_2, a_3, a_4 . Визначимо довірчі інтервали для параметрів регресії (3.16):

$$a_i - m_{ai} \cdot t_{\text{таб}} \leq a_i \leq a_i + m_{ai} \cdot t_{\text{таб}}, \quad (3.15)$$

Тоді довірчий інтервал параметра a_i матиме такий вигляд:

$$\begin{bmatrix} -0,25 \\ -0,56 \\ -0,08 \\ -0,06 \end{bmatrix} \leq \begin{bmatrix} -0,01 \\ 0,12 \\ -0,05 \\ 0,02 \end{bmatrix} \leq \begin{bmatrix} 0,08 \\ 0,56 \\ -0,11 \\ 0,08 \end{bmatrix} \quad (3.16)$$

Отже, множинна регресія матиме такий вигляд:

$$\check{Y} = 0,82 - 0,18x_1 + 0,63x_2 - 0,19x_3 + 1,67x_4. \quad (3.17)$$

В результаті регресійного дослідження виявлено стохастичну лінійну взаємозалежність відносних показників управління інтелектуальним капіталом підприємств та рентабельності діяльності підприємства. Коефіцієнти кореляції та детермінації засвідчують тісний прямий взаємозв'язок прибутковості діяльності та рентабельності інтелектуального капіталу. Цю модель було перевірено на мультиколінеарність, адекватність експериментальним даним, знайдено довірчі інтервали параметрів та розрахункові значення показників. Отже, результати моделі засвідчують економічну ефективність розвитку управління інтелектуальним капіталом підприємств.

В умовах розвитку постіндустріального суспільства вагомим значення набувають соціальні ефекти розвитку управління інтелектуальним капіталом підприємств, специфікою яких є управління відповідно до врахування потреб та інтересів персоналу, зайнятого у цій сфері. Такі соціальні стимули, як задоволення потреби в самоствердженні, підвищення суспільного становища працівників, наділення співробітників повноваженнями відіграють важливу роль в утриманні та залученні кваліфікованих фахівців до управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Незадоволеність співробітників і часта зміна кадрового складу не лише негативно позначається на фінансовій стороні підприємства. Більшість сучасних методів оцінювання роботи системи управління інтелектуальним капіталом підприємств дають можливість здійснити оцінку лише економічної ефективності роботи працівників, яка не враховує такі аспекти, як реалізація і розвиток індивідуальних здібностей працівників, рівень свободи і самостійності співробітників, соціально-психологічний клімат в організації і т.д.

Витоками ефективності із соціального погляду є роботи Ф. Тейлора, який стверджував у праці «Принципи наукового менеджменту», що рівень підвищення ефективності діяльності підприємства зумовлений гармонійною діяльністю організації, що включає групову роботу всіх співробітників, спрямовану на формування групової ефективності загалом. Тейлор вголошував, що на групову ефективність впливають такі фактори, як умови роботи, форми його оплати, особливості робочого середовища та управління в цілому. Іншими словами, Тейлор акцентував на соціальній складовій у підвищенні ефективності, тобто на працівників. Більш того, Тейлор підкреслював важливість саме групових, колективних зусиль працівників організації, при цьому не виділяючи роботи кожного окремого співробітника.

На значущість активності працівників підприємства наголошував і Е. Мейо, засновник школи людських відносин, який трактував групу робітників як соціальну систему з власними формами контролю. На думку Мейо, через оптимізацію такої соціальної системи можна покращити загальні результати роботи на підприємстві. Вирішальний вплив на зростання продуктивності роботи працівника надають не матеріальні, а соціальні і психологічні чинники. Згідно з концепцією людських відносин, на першому місці стоїть турбота про людей, що зумовить потребу прояву уваги до кожного працівника, підвищить його ефективність і, як наслідок, загальну ефективність компанії. Тут варто зазначити таке: по-перше, основний акцент в управлінні персоналом Мейо робить на нематеріальне стимулювання (під нематеріальним стимулюванням слід розуміти турботу про співробітника).

М. Вебер розробив концепцію управління працівниками організації відповідно до формування раціональної бюрократії, що є, на його думку, найефективнішою формою людської організації. М. Вебер стверджував, що відступ від формальної структури знижує ефективність управління. Згідно з М. Вебером, ефективність діяльності підприємства досягається шляхом впровадження принципів «безособової неупередженості» і «корпоративного духу». Однак у цьому разі доцільно погодитися з Гвишианом Д., який вважає принципи М. Вебера практично несумісними один з одним, оскільки неупередженість виключає виникнення корпоративного духу [134].

Ж. Т. Тощенко зазначає, що до кінця XIX - початку XX століття об'єктивно визріла ідея – звернутися до тих резервів, які криються в самому працівникові, пробудити його зацікавленість в ефективній і результативній діяльності. Відкриття (наукове і практичне) ролі свідомості і поведінки людей дозволило зрозуміти, засвоїти, а потім і використовувати особисті можливості працівника для підвищення ефективності виробництва. Схожої позиції дотримується і Пітер Друкер, який стверджує, що не треба керувати людьми. Завдання – направляти людей. Мета – зробити максимально продуктивними навички і знання кожного окремого співробітника.

Для визначення ефективності управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств не достатньо оцінити, рівень його економічної ефективності. В результаті управління інтелектуальним капіталом додатково виникають синергетичний та соціальний ефекти. Соціальний ефект виявляється в реалізації та розвитку індивідуальних здібностей працівників, рівні свободи і самостійності співробітників, соціально-психологічному кліматі в організації. При оцінці соціальної ефективності управління її результати співналежать або з цілями, або з потребами, і найбільш ефективною при інших рівних умовах виявиться діяльність, в якій мета максимально відображає потребу людей. Тобто досягнення соціальної ефективності управління можливе за рахунок пов'язання потреб працівників з цілями організації. Синергетичний ефект формується на засадах взаємного впливу керувальної системи інтелектуального капіталу та керованої системи формування інтелектуальних ресурсів та продуктів один на одного і передбачає підтримуючий тип взаємодії.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове розв'язання наукового завдання щодо управління інтелектуальним капіталом підприємств. Це сприятиме підвищенню ефективності діяльності й розширюватиме інструментарій, за допомогою якого досягається збільшення ринкової вартості підприємств. За результатами роботи можна зробити такі висновки теоретичного та прикладного характеру:

1. Уточнено категоріальний апарат за проблематикою: «інтелект персоналу», «інтелектуальні ресурси», «продукти інтелектуальної діяльності», «інтелектуальний капітал». Це дає змогу вирішити низку наукових завдань, а також створює підґрунтя менеджерам підприємств ефективно управляти їх інтелектуальним капіталом.

2. Здійснено систематизацію та доповнено класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу, виокремлено напрями, які його формують та розвивають. (навчальна, наукова, інноваційна та інформаційна діяльність). У результаті розвитку цих сфер продукти інтелектуальної діяльності приносять високий дохід підприємству, оскільки його величина залежать не лише від потенціалу продукту, але й від готовності менеджерів ефективно його використовувати в інноваційній діяльності.

3. Розвинуто положення з аналізування стану інтелектуального капіталу підприємств, що дає змогу визначити величину інтелектуальних активів та на її основі, через систему відносних показників, ефективність їх функціонування. Застосування цього методу істотно спрощує керівникам вибір стратегії подальшого розвитку та суттєво знижує витрати на збір та оброблення інформації.

4. Сформовано критерії варіативного вибору стратегій розвитку інтелектуального капіталу, набір показників стратегічного і поточного характеру та планування заходів їх досягнення. Стратегічні альтернативи передбачають розвиток повного циклу інтелектуальної діяльності в межах підприємства, формування інфраструктури інтелектуальної діяльності, або ж споживання інтелектуальних продуктів. Показники об'єднано в групи та проранжовано у їх взаємному співвідношенні. Ідентифікація групи дає змогу менеджерам-аналітикам визначити можливості розвитку навчальної, наукової, інноваційної та інформаційної діяльності, забезпечує гармонізацію розвитку інтелектуального капіталу, максимізує додаткові вигоди від його використання.

5. Запропоновано проекцію матричної організаційної структури, що передбачає дуалістичне підпорядкування персоналу керівникові підприємства з інтелектуального капіталу й керівникові підрозділу відповідно до виконуваних функцій працівника. Необхідним є створення інфраструктури інтелектуальної діяльності, яка об'єднує навчальні заклади, науково-дослідні інститути та безпосередньо машинобудівні підприємства як осередок здійснення та розвитку інтелектуальної, зокрема інноваційної діяльності.

6. Запропоновано інструментарій контролювання інтелектуальної діяльності, що передбачає формування комплексу відносних показників, які визначають якість знань, продуктивність й рентабельність інтелектуальної діяльності та дають можливість менеджерам визначати і спрямовувати ресурси на ті його складові, що потребують першочергового розвитку чи зміни.

7. Виявлено, що основними параметрами, оцінювання ефективності процесу управління є рівень економічної ефективності, а також соціальні та синергетичні ефекти. Розроблена лінійна регресійна модель дає змогу оцінити рівень економічної ефективності процесу управління інтелектуальним капіталом через визначення його впливу на рентабельність діяльності підприємств, наявність синергетичного та соціального ефектів дає можливість менеджерам підтвердити висновки про доцільність розвитку інтелектуального капіталу машинобудівних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчиков О. О. Онтологічна модель інтелектуального капіталу / О. О. Андрейчиков // Восточный-Европейский журнал передовых технологий. – 2011. – № 5/2. – С. 8–11.
2. Амоша О. І. Концепція інноваційного розвитку регіону / О. І. Амоша ; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк : [б. в.], 2002. – 172 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление : пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
4. Антипина О. Н. Загадка «Новой экономики знаний» («Парадокс Солоу») / О. Н. Антипина // Вестник Моск. ун-та. Сер. : Экономика. – 2000. – № 6. – С. 3–16.
5. Антонюк В. П. Человеческий капитал предприятия и стратегия его развития / В. П. Антонюк, Лащенко И. Н., Ю. Б. Скаженик // Економіка промисловості. – 2004. – № 4 (26). – С. 175–181.
6. Апатова Н. Методические основы исследования информационной экономики / Н. Апатова // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 58–64.
7. Аринушкина А. А. Концепция разработки информационной системы мониторинга качества интеллектуально-профессиональной подготовки специалистов / А. А. Аринушкина // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 75–78.
8. Атоян В. Р. Критические инфраструктуры как объект инноваций / В. Р. Атоян, Н. В. Казакова, Д. Гольдштейн // Инновации. – 2001. – № 9–10. – С. 32–34.
9. Афанасьев В. Г. Научно-техническая революция, управление, образование / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1972. – 431 с.
10. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку : монографія / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2008. – 687 с.
11. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / О. Ф. Балацкий. – Сумы : Университет. кн., 2006. – 972 с.
12. Бауліна Т. В. Інтелектуальний капітал: стратегічний ресурс трансформації національного господарства : монографія / Т. В. Бауліна ; НАН України, Рада по вивч. продуктивних сил України, Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. Ю. Бугая. – К., 2009. – 274 с.
13. Бауліна Т. В. Сучасний підхід до визначення сутності економічної категорії «інтелектуальний капітал» / Т. В. Бауліна // Проблеми науки . – 2010. – № 4. – С. 2–8.
14. Бацалай Т. М. Інтелектуальний капітал як специфічна характеристика інноваційно-активного підприємства / Т. М. Бацалай // Екон. вісник Донбасу. – 2012. – № 2. – С. 82–88.

15. Балтачеева Н. А. Метод оценки эффективности инвестиций в систему обучения управленческого персонала предприятия / Н. А. Балтачеева // Вісник Донецького ун-ту. Сер. : Екон. науки. – 2000. – Вип. 2. – С. 33–37.
16. Бекетов Н. В. Роль информации и знаний в современном экономическом развитии общества / Н. В. Бекетов // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 45–48.
17. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 786 с.
18. Бендиков М. А. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения / М. А. Бендиков, Е. В. Джамай // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 3–24.
19. Бендиков М. А., Хрусталева Е. Экономическая безопасность наукоемких производств / М. А. Бендиков, Е. Хрусталева // Вопр. экономики. – 1999. – № 9. – С. 119–125.
20. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. А. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – № 2. – С. 7–13.
21. Берсуцький Я. Г. Багатоцільовий підхід до управління інтелектуальним капіталом підприємства / Я. Г. Берсуцький, О. В. Кендюхов // Економічна кібернетика. – 2004. – № 1–2. – С. 63–70.
22. Божок Г. Оцінка об'єктів інтелектуальної власності як фактор регулювання ринку / Г. Божок // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 9–10. – С. 35–38.
23. Бойко И. Технологические инновации и инновационная политика // Вопр. Экономики / И. Бойко. – 2003. – № 2. – С. 141–144.
24. Брежнева-Єрмоленко О. В. Інтелектуальна складова в структурі елементів нової економіки / О. В. Брежнева-Єрмоленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 4–12.
25. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: пер. с англ. / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
26. Брунер Дж. Исследование развития познавательной деятельности / под ред. Дж. Брунера, Р. Олвер и П. Гринфилд; перевод с английского М. И. Лисиной; [вступ. ст. В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1971. – 389 с.
27. Будкин В. Зоны высоких технологий: мировой опыт и реалии Украины / В. Будкин, З. Петренко, Тхи Хань Нгуен // Экономика Украины. – 2005. – № 10. – С. 68–75.
28. Букович У. Управление знаниями: руководство к действию / У. Букович. – М. : Инфра-М, 2002. – 503с.
29. Булеев И. П. Трансформация общества и экономика: опыт и перспективы / И. П. Булеев; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк : [б. и.], 2006. – 336 с.
30. Бутник-Сиверский А. Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А. Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. – № 1. – С. 20–24.

31. Бутник-Сиверский А. Теоретические принципы интеллектуальной инновационной деятельности на предприятии / А. Бутник-Сиверский, А. Красовская // Экономика Украины. – 2004. – № 12. – С. 31–37.
32. Бухаров А. В. Варианты оценки стоимости объектов интеллектуальной собственности / А. В. Бухаров, В. И. Кирко // Инновации. – 2002. – № 7. – С. 73–75.
33. Василик О. Д. Від теорії до інноваційної політики / О. Д. Василик, Г. О. Лютий // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 125–131.
34. Василик А. В. Интеллектуальный капитал предприятия как основной фактор производства в постиндустриальной экономике / Василик А. В. // Формування ринкової економіки. Спец. вип. «Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики». – Т. 2 : Управління персоналом в організаціях. – К. : КНЕУ, 2005. – 383 с.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
36. Величко В. Н. Интеллектуальное развитие личности / В. Н. Величко // Прометей. – Донецк : СП ТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ, 2003. – № 3. – С. 420–427.
37. Винарик Л. С. Информационная экономика: становление, развитие, проблемы / Л. С. Винарик, А. Н. Щедрин, Н. Ф. Васильева ; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2002. – 312 с.
38. Вифлеемский А. Роль образовательного комплекса в постиндустриальном обществе / А. Вифлеемский // Вопр. экономики. – 2002. – № 8. – С. 115–121.
39. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономист, 2003. – 296 с.
40. Вовканич С. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / С. Вовканич, Л. Семів // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С. 13–23.
41. Воронкова А. Е. Построение модели управления знаниями предприятия / А. Е. Воронкова, Р. Вечерковски // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 147–154.
42. Гаврилов А. Кадровое обеспечение инновационного механизма управления экономикой / А. Гаврилов // Экономист. – 2004. – № 4. – С. 76–80.
43. Георгиев Р. Интеллектуальные ножницы и глобализация / Р. Георгиев // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 6. – С. 44–47.
44. Геєць В. Економіка знань та перспективи її розвитку для України / Геєць В. ; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К. : [б. в.], 2005. – 425 с.
45. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 4–14; № 5. – С. 4–13.
46. Гмюр М. Набор руководящих кадров на наукоемких предприятиях / М. Гмюр, Р. Климецки, Ш. Литц // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 1. – С. 85–90.

47. Голікова-Тінтулова Н. В. Інтелектуальний капітал як фактор конкурентоспроможності економіки України / Н. В. Голікова-Тінтулова // Економіка і прогнозування . – 2005. – № 3. – С. 67–77.
48. Головінов О. М. Функції людського капіталу, їхній взаємозв'язок і ієрархія / О. М. Головінов // Торгівля і ринок України. – Донецьк : Дон ДУЕТ, 2003. – Вип. 15, т. 1. – С. 26–34.
49. Городянська Л. В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємств інтелектуальними ресурсами / Л. В. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 127–132.
50. Грейсон Дж. Американський менеджмент на порозі 21 століття / Дж. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 1991. – 190 с.
51. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
52. Гузь Н. Г. Моделирование потребительской ценности в коммуникативном маркетинге / Н. Г. Гузь // Экономическая кибернетика. – 2001. – № 1–2. – С. 90–100.
53. Гуськова О. В. Особенности организации управления знаниями в деятельности предприятий с участием иностранного капитала / О. В. Гуськова // Прометей. – Донецк : СПТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ. – 2004. – Вып. 2 (14). – С. 92–96.
54. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1969. – 480 с.
55. Давидюк Т. В. Екологічний, інтелектуальний і людський капітал в теорії бухгалтерського обліку: монографія / Т. В. Давидюк, І. В. Замула, С. Ф. Легенчук ; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир : [б. в.], 2009. – 480 с.
56. Дагаев А. Оценка эффективности НИОКР в экономике знаний / А. Дагаев // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 5. – С. 120–126.
57. Данилишин Б. Интеллектуальные ресурсы в экономическом росте: пути улучшения их использования / Б. Данилишин, В. Куценко // Экономика Украины. – 2006. – № 1. – С. 71–79.
58. Діденко О. М. Управління науково-технічним прогресом відповідно до удосконалення системи ризик-менеджменту інновацій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.02 / О. М. Діденко; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2005. – 20 с.
59. Долга В. Оцінка вартості прав на фірмові найменування і знаки для товарів та послуг / В. Долга, Є. Стогній // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 4. – С. 29–33.
60. Дорогунцов С. Научно-технический прогресс как основа развития производства и снижения его потенциальной опасности / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Экономика Украины. – 1998. – № 3. – С. 4–12.
61. Дресвянников В. А. Интеллектуальная деятельность как основа формирования интеллектуального капитала промышленного предприятия : монография / В. А. Дресвянников. – Пенза : ИИЦ ПГУ, 2007. – 164 с.

62. Дробчак С. З. Особливості управління капіталом підприємства у процесі інтеграції України в глобальну економіку знань / Дробчак С. З. // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 44–49.

63. Дряхлов Н., Куприянов Е. Системы мотивации персонала в Западной Европе и США / Н. Дряхлов, Е. Куприянов // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 2. – С. 83–88.

64. Дынина Н. В. Интеллектуальная собственность как фактор развития промышленного производства. Методика ее предварительной оценки / Н. В. Дынина // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 61–64.

65. Дяків Т. Оцінка нематеріальних активів – чий це клопіт? / Т. Дяків, М. Чуєв // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 3. – С. 16–18.

66. Евдокимов Ф. И. Экономические аспекты мотивации наукоемкого труда / Ф. И. Евдокимов, М. В. Губская // Економіка промисловості. – 2006. – № 2. – С. 162–168.

67. Еленева Ю. Стоимостной подход как основа современного управления бизнесом / Ю. Еленева // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 3. – С. 110–115.

68. Економіко-правові проблеми в сфері інтелектуальної власності : монографія / О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, С. Ф. Ревуцький [та ін.] ; кер. авт. колективу, наук. ред., д-р екон. наук проф. О. Б. Бутнік-Сіверський. – К. : НДІ інтелектуальної власності АПРН України, 2006. – 364 с.

69. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1 / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.

70. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.

71. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 3 / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.

72. Еськов А. Л. Мотивационный механизм в системе производственного менеджмента: проблемы и решения / А. Л. Еськов; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк : [б. и.], 2005. – 390 с.

73. Жаворонкова Г. В. Інтелектуальний капітал підприємств АПК в регіональній інноваційній системі: монографія / Г. В. Жаворонкова, В. О. Жаворонков, Д. М. Соковніна [та ін.]; ред. : Г. В. Жаворонкова. – Умань : Сочінський, 2012. – 550 с.

74. Жаворонкова Г. В. Інтелектуальний капітал: науково-теоретичні аспекти / Г. В. Жаворонкова, Д. М. Соковніна // Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право. – 2008. – № 1/2. – С. 351–358.

75. Жарінова А. Г. Методологія управління інтелектуальним капіталом в умовах становлення інформаційної економіки : монографія / Алла Георгіївна Жарінова. – К. : Нічлава, 2013. – 323 с.

76. Жарінова А. Г. Організаційно-економічні засади формування інтелектуального капіталу в економіці знань / А. Г. Жарінова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 8–13.

77. Жиц Г. И. Оценка потребности в специалистах для управления инновационной деятельностью / Г. И. Жиц, В. Г. Зинов // Инновации. – 2004. – № 8. – С. 66–70.

78. Журавльова І. В. Науково-методологічний підхід до формування стратегій управління інтелектуальним капіталом / І. В. Журавльова // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2006. – № 18. – С. 146–148 с.

79. Журавльова І. В. Теоретичні засади стратегічного моніторингу формування інтелектуального капіталу підприємства / І. В. Журавльова // Проблеми науки. – 2007. – № 7. – С. 33–39.

80. Журавльова І. В. Фінансовий аспект оцінки інтелектуального капіталу / І. В. Журавльова // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 103–109.

81. Заборовская О. В. Человеческий капитал и роль системы образования в его формировании / О. В. Заборовская // Инновации. – 2005. – № 4. – С. 68–71.

82. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 15.12.93 р. № 3686–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

83. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.

84. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 12. – Ст. 165.

85. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 4. – Ст. 23.

86. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.

87. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 47. – Ст. 251.

88. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.93 р. № 3687–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 32.

89. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» № 3689–ХІІ від 15.12.93 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 36.

90. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 52. – Ст. 312.

91. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.93 р. № 3688–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13.

92. Закон України «Про розвиток літакобудівної промисловості» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 50. – Ст. 261.

93. Захожай А. Ринок науково-технічного потенціалу промисловості / А. Захожай, В. Луговський, В. Гулеватий // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 77–79.

94. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 3–6. – С. 23–35.
95. Зинов В. Г. Управление интеллектуальной собственностью / В. Г. Зинов. – М. : Монолит, 2002. – 552 с.
96. Зинов В. Г. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25.
97. Знания на службе развития: отчет о мировом развитии (1998/1999). – М. : Мировой банк реконструкции и развития, 1999. – 353 с.
98. Иванов А. Деловая репутация как фактор повышения конкурентоспособности компании / А. Иванов // Журн. для акционеров. – 2005. – № 5–6. – С. 15–19.
99. Иноземцев В. Л. Парадоксы постиндустриальной экономики (инвестиции, производительность и хозяйственный рост в 90-е годы) / В. Л. Иноземцев // Международная экономика и международные отношения. – 2000. – № 3. – С. 12–19.
100. Иноземцев В. Л. Творческие начала современной корпорации / В. Л. Иноземцев // Международная экономика и международные отношения. – 1997. – № 11. – С. 18–25.
101. Информационные технологии в бизнесе / под ред. М. Железны. – СПб. : Питер, 2002. – 1120 с.
102. Иродова Е. Дихотомия современной корпорации. Экономические возможности и угрозы / Е. Иродова // Журнал для акционеров. – 2002. – № 7. – С. 19–25.
103. Интеллектуальний капітал підприємства як об'єкт оцінки: монографія / К. Г. Сердюков, Н. Л. Гавкалова [та ін.]. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 323 с.
104. Интеллектуальный капитал как чинник економічного і соціального прогресу / ред. : Ю. М. Мальчин, Ю. В. Ніколенко. – К. : [б. в.], 2005. – 235 с.
105. Ілляшенко С. М. Інтеллектуальний капітал ВНЗ як запорука його інноваційного розвитку: сутність, структура, підходи до оцінки / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 145–154.
106. Кабанов А. О систематизации методических подходов к оценке экономической эффективности инноваций в промышленном производстве / А. Кабанов, В. Нейенбург, Ю. Драчук // Экономика Украины. – 2005. – № 9. – С. 70–74.
107. Казакова Н. В. Некоторые подходы к управлению знаниями и интеллектуальным капиталом в современной экономике / Н. В. Казакова // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 54–60.
108. Калюжний І. Л. Оцінка інтелектуального капіталу і управління ним у процесі створення інноваційного продукту / І. Л. Калюжний, Т. В. Калюжна, Д. І. Забарін // Економіка промисловості. – 2004. – № 2. – С. 122–130.

109. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 50 с.
110. Катков В. В. Двухединный процесс повышения конкурентоспособности организации / В. В. Катков // Инновации. – 2002. – № 7. – С. 66–69.
111. Квятковский С. Интеллектуальное предпринимательство и стабильное экономическое развитие в постсоциалистических странах Европы / С. Квятковский // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 3. – С. 21–26.
112. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов / Дж. Келли. – СПб. : Речь, 2000. – 249 с.
113. Кендюхов О. В. Интеллектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : НАН України. Ін-т економіки промисловості; ДонУЕП, 2006. – 307 с.
114. Кинторяк Е. Н. Аналіз процесу розвитку системи вищої освіти як бази, що виробляє інтелектуальний капітал / Е. Н. Кинторяк // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2010. – Вип. 4. – С. 76–84.
115. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества : монография / С. М. Климов. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2002. – 199 с.
116. Ковалевська В. В. Людський капітал як чинник інтеграції України до Європейського Союзу / В. В. Ковалевська // Формування ринкової економіки. Спецвип. «Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики». Сучасні технології управління ресурсами. – К. : КНЕУ. – 2005. – Т. 1 – С. 244–249.
117. Когнитивная психология / Р. Солсо. – 6 – е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 589 с.
118. Козаченко А. В. Принципиальные подходы к организации управления знаниями в современных предприятиях / А. В. Козаченко, О. В. Гуськова // Прометей. – Донецьк : СПТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ, 2003. – Вип. 3 (12). – С. 95–105.
119. Козаченко А. В. Механизм стратегического управления крупными производственно-финансовыми системами промышленности / А. В. Козаченко. – Донецьк : ІЕП НАН України, 1998. – 348 с.
120. Козырев А. Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / А. Н. Козырев. – М. : РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. – 368 с.
121. Колот А. М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань / А. М. Колот // Стратегія розв. України: соціологія, економіка, право. – 2008. – № 1/2. – С. 502–507.
122. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. – 2000. – №5. – С. 54–62.
123. Комісова М. М. Особливості інноваційної діяльності в Україні / М. М. Комісова, О. Г. Черноіванова // Вісник Донецького ун-ту. Сер. В : Економіка і право. – 2006. – № 29. – Т. 1. – С. 198–203.
124. Конинина С. Н. Интеллектуальная собственность: понятие, специфика и необходимость оценки / С. Н. Конинина // Проблемы развития предприятий и

новых экономических структур в современных условиях : тез. докл. и сообщ. Всеукр. науч.-практ. конф. / НАН Украины ; Ин-т экономики промышленности. – Донецк : [б. и.], 2004. – С. 333–335.

125. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент : пер. с англ. / Ф. Котлер ; под ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 1999. – 896 с.

126. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурин. – М. : Олимп-Бизнес, 2002. – 565 с.

127. Кошелева О. Ю. Активізація інноваційної діяльності і підвищення конкурентоспроможності продукції малих підприємств / О. Ю. Кошелева // Торгівля і ринок України. – Донецьк : ДонДУЕТ. – 2000. – Вип. 11, т. 1. – С. 98–103.

128. Краснова В. В. Управление промышленным комплексом в условиях транзитивной экономики / В. В. Краснова. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 255 с.

129. Крайнев П. Интеллектуальна економіка. Управління промисловою власністю / П. Крайнев. – К. : Концерн «Видавничий дім “Ін Юре”», 2004. – 348 с.

130. Кривенко Л. В. Интеллектуализация и информатизация – ключевые направления современного этапа научно-технического прогресса / Л. В. Кривенко // Регіональні перспективи. – 2002. – № 5. – С. 3–4.

131. Кужель Е. В. Интеллектуальна власність як складова інноваційного середовища в регіонах / Е. В. Кужель, В. І. Матюшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 185–190.

132. Кузьмін О. Є. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. Є. Кузьмін, О. А. Ліпич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11(125). – С. 137–144.

133. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2003. – 352 с.

134. Кузьмінський В. О. Теоретичні основи інтеграції капіталів / В. О. Кузьмінський // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 124–132.

135. Кузнецов С. Технологии управления, основанного на знаниях / С. Кузнецов // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 6. – С. 85–89.

136. Куперман В. Г. Рынок интеллектуальной собственности и особенности его стоимостной оценки / В. Г. Куперман // Инновации. – 2005. – № 3. – С. 77–83.

137. Курило Л. І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки : монографія / Л. І. Курило. – К. : ННЦ «Ін-т аграр. Економіки», 2012. – 317 с.

138. Лазоренко О. Менеджмент людських ресурсів у загальній системі управління / О. Лазоренко // Економічний часопис. – 1997. – № 4. – С. 34–37.

139. Ландик В. И. Инновационная стратегия предприятия: проблемы и опыт их решения / В. И. Ландик. – Киев : Наук. думка, 2003. – 364 с.

140. Лапко О. О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 3. – С. 55–62.

141. Ларіна О. Г. Інтелектуальний капітал у системі конкурентоспроможності регіонів / О. Г. Ларіна // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2011. – Вип. 2. – С. 74–80.

142. Лебедева И. Тенденции научно-технического развития малого бизнеса Японии / И. Лебедева // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 3. – С. 74–79.

143. Леонтьев Б. Комплексное управление интеллектуальными активами в акционерных обществах / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 2005. – № 9. – С. 8–16.

144. Леонтьев Б. Оценка нематериальных активов / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 2005. – № 4. – С. 25–31.

145. Леонтьев Б. Стратегии высокотехнологического бизнеса / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 2002. – № 12. – С. 33–37.

146. Лепа Н. Н. Совершенствование структуры управления предприятием в рыночных условиях / Н. Н. Лепа // Економіка промисловості. – 2003. – № 4 (22). – С. 88–96.

147. Лисина Е. Влияние организационно-правовых норм на инновационную деятельность промышленных предприятий и научно-технической организации / Е. Лисина // Инновации. – 2002. – № 8. – С. 31–37.

148. Лиходедов Н. Интеллектуальный бизнес в открытом информационном пространстве / Н. Лиходедов // Инновации. – 2002. – № 2–3. – С. 79–83.

149. Лицишин М. О. Економічна класифікація інтелектуальних ресурсів / М. О. Лицишин // Економіка, фінанси, право. – 2003. – № 5. – С. 8–11.

150. Ліпич О. А. Аналізування інтелектуального капіталу підприємств / О. А. Ліпич // Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». – 2013. – № 20(3). – С. 30–35.

151. Ліпич О. А. Відтворення інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Капіталізація підприємств та фінансових організацій: теорія і практика: тези доп. і повідом. Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 трав. 2011 р.) / НАН України, Ін-т економіки промисловості ; редкол. : І. П. Булеєв (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2011. – С. 131–132.

152. Ліпич О. А. Дохідний підхід до оцінювання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності авіаремонтних підприємств / О. А. Ліпич // Гармонізація законодавства України з питань інтелектуальної власності щодо законодавства Європейського Союзу : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студ. з проблем інтелектуальної власності (Маріуполь, 13–14 вересня 2013 року). – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – С. 75–77.

153. Ліпич О. А. Ідентифікація інтелектуального капіталу підприємства та виокремлення його складових / О. А. Ліпич // Моделювання регіональної економіки : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ : Вид. Віктор Дяків, 2011. – № 1(17) – С. 271–279.

154. Ліпич О. А. Інформаційна система управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. А. Ліпич // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 4 (181) – С. 240–243.

155. Ліпич О. А. Методологічні засади стратегічного планування інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 722. – С. 140–145.

156. Ліпич О. А. Методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Екон. науки. – №1 (59). – Ч. 2. – 2012. – С. 147–150.

157. Ліпич О. А. Місце стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства в загальній ієрархії стратегій / О. А. Ліпич, О. Є. Кузьмін // Перспективи розвитку економіки України : теорія, методологія, практика : матеріали XVI Міжнар. наук-практ. конф. (24–25 трав. 2011 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Волин. мист. агенція «Терен», 2011. – С. 92–93.

158. Ліпич О. А. Особливості оцінки інтелектуальних активів / О. А. Ліпич // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України : матер. II наук-практ. конф. молодих науковців, асп., здобувачів і студ. (19–20 лист. 2009 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 81–82.

159. Ліпич О. А. Особливості управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. пр. – Вип. 623–626 : економіка. – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т., 2012. – С.178–182.

160. Ліпич О. А. Підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. пр. / редкол. : відп ред. д-р екон. наук, проф. З. В. Герасимчук . – Луцький держ. техн. ун-т. – Вип. 7(26). – Ч. 2. – Луцьк, 2010. – С. 198–202.

161. Ліпич О. А. Планування показників інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Економіст. – 2012. – № 12. – С. 64–67.

162. Ліпич О. А. Синергетика взаємодії циклів розвитку інтелектуального капіталу підприємства / О. А. Ліпич // Тези доповідей науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства». – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2012. – С. 175–176.

163. Ліпич О. А. Сутність та закономірності розвитку економічної системи / О. А. Ліпич // Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні питання теорії та практики менеджменту» (16–18 берез. 2011 р.). – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – С. 61–62.

164. Ліпич О. А. Управління інтелектуальним капіталом як складова інноваційної діяльності підприємства / О. Є. Кузьмін, О. А. Ліпич // Моніторинг стану інноваційного розвитку суб'єктів господарювання та

визначення пріоритетів інвестиційно-інноваційної політики в умовах обмежених фінансових ресурсів: [монографія] / під ред. д-р екон. наук проф. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : ПФ «Смарагд», 2012. – С. 241–257.

165. Ліпич О. А. Управління інтелектуальним капіталом авіаремонтних підприємств на засадах відтворювального підходу / О. А. Ліпич // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 травня 2013 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – С. 103–106.

166. Ліпич Л. Г. Маркетингове прогнозування товарного ринку : [монографія] / Л. Г. Ліпич. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 376 с.

167. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом. Серия : Высш. Шк. Менеджмента / Л. И. Лукичева. – Л. : Изд. Омега, 2007. – 560 с.

168. Макаров В. Контуры экономики знаний / В. Макаров // Экономист. – 2003. – № 3. – С. 3–15.

169. Манжура О. В. Интеллектуальная собственность, як чинник формування економіки знань : [монографія] / О. В. Манжура. – Полтава : Укрпромторгсервіс, 2011. – 179 с.

170. Мамонтова Н. А. Максимізація вартості інтелектуального капіталу / Н. А. Мамонтова // Проблеми науки. – 2009. – № 11. – С. 27–33.

171. Мамонтова Н. А. Тенденції та особливості формування і використання інтелектуального капіталу в Україні / Н. А. Мамонтова // Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 30–39.

172. Малахова В. Е. Объекты интеллектуальной собственности и система показателей их использования / В. Е. Малахова, Л. Е. Черный // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 11. – С. 18–19.

173. Мариничева М. К. Управления знаниями на 100 %. Путеводитель для практиков / М. К. Мариничева. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 230 с.

174. Масютин С. Формирование корпоративной культуры // Журнал для акционеров / С. Масютин. – 2001. – № 11. – С. 22–27.

175. Мельник Л. Г. Информационная экономика / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 288 с.

176. Мельник Л. Г. Экономика информации и информационные системы предприятия / Л. Г. Мельник, С. Н. Ильяшенко. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2004. – 400 с.

177. Мельник О. Г. Система діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій : [монографія] / О. Г. Мельник. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. – 344 с.

178. Мескон М. Основы менеджмента: пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

179. Мильнер Б. З. Теория организаций / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 336 с.

180. Минченкова О. Ю. Управление персоналом организации / О. Ю. Минченкова. – М. : КНОРУС, 2007. – 416 с.

181. Минцберг Г. Школы стратегий : пер. с англ. / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Лэмпел Дж. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.

182. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал / С. Г. Михнева // Инновации. – 2003. – № 1. – С. 49–54.

183. Мних О. Б. Интеллектуальний капітал і його роль у формуванні вартості машинобудівного підприємства та інноваційній діяльності / О. Б. Мних // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. – 2008. – № 623. – С. 154–168.

184. Мова Н. Методичні рекомендації по виплаті винагороди авторам об'єктів промислової власності / Н. Мова // Інтеллектуальна власність. – 2000. – № 5. – С. 38–44.

185. Мойсеєнко І. П. Інтеллектуальний капітал в інноваційній економіці / І. П. Мойсеєнко, О. Б. Стефанишин // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2007. – № 579. – С. 182–188.

186. Мойсеєнко І. П. Управління інтеллектуальним потенціалом : монографія / І. П. Мойсеєнко. – Львів : Аверс, 2007. – 304 с.

187. Момот Т. В. Інтеллектуальні активи як компонент вартості підприємства / Т. В. Момот, Ю. О. Тараруєв // Матеріали Всеукр. наук. конф. студ. і молодих науковців «Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств». – Донецьк : ДонУЕП. – 2005. – Ч. 1. – С. 104–106.

188. Морозов О. Ф. Ціна думки – інтеллектуальний капітал: монографія / О. Ф. Морозов. – Донецьк : Юго-Восток, 2005. – 352 с.

189. Мочерний С. До питання про постіндустріальне суспільство / С. Мочерний // Економіка України. – 2002. – № 9. – С. 52–58.

190. Наказ «Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі 12.10.2010 N 1202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10>

191. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтеллектуальної власності». Постанова Кабміну від 3 жовтня 2007 р. № 1185 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>

192. Нашкерська Г. В. Проблеми ідентифікації та оцінки вартості інтеллектуального капіталу / Г. В. Нашкерська // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2007. – Вип. 3. – С. 63–70.

193. Нейенбург В. Е. О формировании договорных цен на новую научно-техническую продукцию и организации системы возвратного финансирования / В. Е. Нейенбург // Управление экономикой переходного периода. – Донецк : ИЕП НАН Украины, 2001. – С. 111–130.

194. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер. – М. : ЗАО «Финстатинформ». 2000. – 474 с.

195. Немцов В. Д. Стратегічний менеджмент / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – К. : УВПК «ЕксОб», 2001. – 557 с.

196. Нестеренко А. Интеллектуальный потенциал украинского общества / А. Нестеренко // Экономика Украины. – 2003. – № 10. – С. 65–71.
197. Нестеров Л. Национальное богатство и человеческий капитал / Л. Нестеров, Г. Аширова // Вопр. экономики. – 2003. – № 2. – С. 103–110.
198. Никифоров А. Є. Інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал: критерії розмежування / А. Є. Никифоров // Проблеми науки. – 2011. – № 7. – С. 2–9
199. Николаева Т. П. Инновационный характер экономической структуры в постиндустриальном обществе / Т. П. Николаева // Инновации. – 2001. – № 9–10. – С. 34–40.
200. Норман Д. Память и научение / Д. Норман. – М. : Мир, 1985. – 342 с.
201. Опацька С. Нова економіка та фактор людського капіталу / С. Опацька // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 161–166.
202. Панков В. А. Управление стоимостью наукоемкого машиностроительного предприятия: теория и практика / В. А. Панков. – К. : Наук. думка, 2003. – 424 с.
203. Панцуркина Т. К. Организационная культура / Т. К. Панцуркина // ЭКО. – 1998. – № 10. – С. 179–191.
204. Панченко Е. Интеллектуальный потенциал компаний: опыт эмпирического исследования / Е. Панченко // Экономика Украины. – 2005. – № 10. – С. 14–24.
205. Пархоменко О. В. Интеллектуальный капитал як інтегрований чинник інноваційного розвитку : монографія / О. В. Пархоменко, А. О. Пархоменко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Хмельницький : ХмЦНП, 2012. – 163 с.
206. Пасенко Н. С. Формування дієвої системи мотивації роботи на сучасному етапі / Н. С. Пасенко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2002. – Вип. 162. – С. 19–29.
207. Патон Б. Е. Наука. Техника. Прогресс / Б. Е. Патон. – М. : Наука, 1987. – 414 с.
208. Пестрецова О. І. Добрий чарівник Гудвіл / О. І. Пестрецова, С. О. Блоцький // Маркетинг в Україні. – 2003. – № 3. – С. 23–25.
209. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах : монографія / В. П. Петренко ; Івано-Франківський нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 352 с.
210. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : монографія / В. П. Петренко ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Львів : ПП Курилюк В. Д., 2009. – 196 с.
211. Петрова Н. П. Комплексная система мотивации инновационной команды / Н. П. Петрова // Инновации. – 2005. – № 6. – С. 119–121.
212. Підпригора О. Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / О. Підпригора // Інтелектуальна власність. – 2000. – № 3. – С. 3–14.

213. Пікуза О. С. Інформаційне забезпечення оцінки якості управління підприємством / О. С. Пікуза // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 10. – С. 179–183.
214. Полякова Г. Управління знаннями як фактор розвитку інтелектуального капіталу вищого навчального закладу / Г. Полякова // Нова пед. думка. – 2008. – № 4. – С. 131–134.
215. Поплавська Ж. Інтелектуальний капітал економіки знань / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник НАН України. – 2007. – № 2. – С. 52–62.
216. Попов Г. Х. Новая экономика: миф и реальность / Г. Х. Попов // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 6. – С. 19–24.
217. Порохня В. М. Диференціал інтелектуального левериджу – головний засіб регулювання економіки / В. М. Порохня // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2012. – Вип. 3. – С. 148–153
218. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 270 с.
219. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком : монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ТОВ «Друкарський дім “Папірус”», 2011. – 644 с.
220. Прокопенко Н. Д. Методические особенности формирования стратегии и организационно-технической структуры промышленного объединения / Н. Д. Прокопенко, Г. А. Агужен // Совершенствование организационно-технической структуры промышленного комплекса региона. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1996. – С. 6–18.
221. Прусак Д. Рабочее знание: Как организации управляют тем, что они знают / Д. Прусак. – М. : «Манн, Иванов и Фербер», 1998. – 560 с.
222. Пустовалов В. К. Анализ состояния и тенденции развития инновационного потенциала и инновационной инфраструктуры предприятий и научных организаций Беларуси / В. К. Пустовалов // Инновации. – 2002. – № 7. – С. 35–41.
223. Пушкарь А. Подготовка персонала промышленных предприятий / А. Пушкарь, Л. В. Шон // Бизнес. информ. – 1997. – № 19. – С. 48–51.
224. Радіонова І. Ф Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал економіки: розмежування понять і явищ / І. Ф. Радіонова, В. І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 56–66.
225. Радченко Ю. А. Предметна, конвергентна та інтелектуальна власність: введення до проблеми та спроба класифікації / Ю. А. Радченко // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 21–36.
226. Райсс М. Оптимальная сложность управленческих структур / М. Райсс // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – № 5. – С. 74–79.
227. Ревуцький С. Теоретичні та практичні проблеми використання інтелектуального капіталу / С. Ревуцький // Інтелектуальний капітал, 2002. – № 2. – С. 10–13.

228. Роберт И. Нолан. Нормирование труда / И. Роберт // Производительность труда «белых воротничков» : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – С. 96–130.
229. Россоха В. В. Методика оцінювання потенціалу інновацій / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 68–75.
230. Рубінчик О. В. Методи вимірювання інтелектуального капіталу / О. В. Рубінчик // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2010. – Вип. 5. – С. 99–105.
231. Савчук А. В. Организационно-экономический механизм инновационного развития крупной компании : монография / А. В. Савчук. – Донецк : ИЭП НАН Украины. – Донецк : [б. в.], 2004. – 404 с.
232. Садовничев В. Наука как фактор экономического подъема / В. Садовничев // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 3. – С. 33–36.
233. Санто Б. Инновация как средство экономического развития : пер. с венгр. / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
234. Селиванов С. Г. Моделирование технологической подготовки производства в машиностроении / С. Г. Селиванов, М. А. Анферов. – Уфа : «Гилем», 1999. – 271с.
235. Словник психологічних термінів (з глибинної психології) / пер. з рос. Г. В. Гладуш ; уклад. Б. Г. Херсонський, С. Г. Уварова ; ред. С. І. Рясенко ; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді, Укр. асоц. психоаналізу, Міжнар. ін-т глибинної психології. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 260 с.
236. Современный экономический словарь / сост. Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М. : [б. и.], 2003. – 479 с.
237. Сталинская Е. В. Развитие инновационной деятельности как фактор повышения национальной конкурентоспособности / Е. В. Сталинская // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвесторов: региональный аспект. – Донецк : ДонНУ, 2005. – С. 167–174.
238. Статистичний щорічник України за 2011 р. / Держкомстат України. – К. : Консультант, 2005. – 591 с.
239. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технологическая волна на Западе. – М. : Прогресс. – 1986. – С. 142–197.
240. Стрижак О. О. Інтелектуальний капітал як категорія постіндустріального суспільства: основні підходи до визначення суті та змісту / О. О. Стрижак // Проблеми науки. – 2004. – № 3. – С. 28–35.
241. Ступницкий А. Информационные технологии и корпоративное управление в XXI веке / А. Ступницкий // Экономика Украины. – 2005. – № 2. – С. 38–46.
242. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 372–401.

243. Сухорукова М. Ценности как ключевой элемент корпоративной культуры / М. Сухорукова // Управление персоналом. – 2000. – № 12. – С. 39–44.
244. Сьюэлл К., Браун П. Клиенты на всю жизнь / К. Сьюэлл, П. Браун ; Пер. с англ. М. Иванова и М. Фербера. – М. : «Манн, Иванов и Фербер», 2005. – 224 с.
245. Табахарнюк М. До оцінки стану і досвіду використання сучасних мотиваційних технологій керівниками українських підприємств та організацій / М. Табахарнюк, В. Петренко // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 100–107.
246. Тава Ю. В. Интеллектуальный капитал – шлях до економічного зростання України / Ю. В. Тава // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 129–134.
247. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями : сокр. пер. с англ. / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
248. Титова М. Н. Организационный потенциал как фактор реализации корпоративной стратегии / Титова М. Н., Мазур Е. П., Смирнов Я. В. // Инновации. – 2001. – № 9–10. – С. 52–56.
249. Том Н. Мотивация и закрепление перспективных кадров предприятия / Н. Том, В. Фридли // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 4. – С. 119–122.
250. Турило А. М. Интеллектуальный капитал – основа інноватизації, ефективності і корпоративної стратегії підприємства : монографія / А. М. Турило, О. В. Корнух ; ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг : Вид. дім, 2012. – 227 с.
251. Турило А. М. Потребу розмежування категорій "інтеллектуальный капитал" та «інтеллектуальный капитал підприємства» / А. М. Турило, О. В. Корнух // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8. – С. 60–66.
252. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2002. – 400 с.
253. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент : учеб. Пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Бизнес-школа “Интел-Синтез”», 1997. – 304 с.
254. Федулова Л. І. Проблеми розвитку економіки знань в контексті вступу України до ЄС / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 4. – С. 104–117.
255. Федулова Л. Развитие национальной инновационной системы Украины / Л. Федулова, Н. Пашута // Экономика Украины. – 2005. – № 4. – С. 35–42.
256. Фірсов Д. Людський капітал як привабливий об'єкт для інвестування / Д. Фірсов // Торгівля і ринок України. – Донецьк : ДонДУЕТ. – 2002. – Вип. 14, т. 2. – С. 291–296.
257. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

258. Чармэссон Г. Торговельная марка: как создать имя, которое принесет миллионы : пер. с англ. Л. Корпан / Г. Чармэссон. – СПб. : Питер, 1999. – 224 с.
259. Чеботарьов В., Цибульов П. Про методику оцінки прав на об'єкт інтелектуальної власності, що не поставлені на бухгалтерський облік / В. Чеботарьов, П. Цибульов // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 1. – С. 29–32.
260. Черкасов Г. Н. Основы концепции взаимосвязи научной организации труда и технического прогресса промышленного производства / Г. Н. Черкасов. // Организация труда в автоматизированном производстве: новые социально-экономические процессы. – Л. : ЛФЭИ. – 1990. – С. 9–23.
261. Чумаченко Н. Г. Роль инноваций в экономическом развитии Украины / Н. Г. Чумаченко, Л. Н. Саломатина // Економіка промисловості. – 2003. – № 1. – С. 102–108.
262. Чумаченко Н. Г. Принятие решений в управлении производством / Н. Г. Чумаченко, А. П. Савченко, В. Г. Корнеев. – К. : Техніка, 1978. – 192 с.
263. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48–55; – № 12. – С. 61–67.
264. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 632 с.
265. Шарко М. В. Модель формування національної інноваційної системи України / М. В. Шарко // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 25–30.
266. Шарко М. В. Нові організаційні форми інноваційних підприємств та можливості використання цих форм в Україні / М. В. Шарко // Проблеми науки. – 2005. – № 8. – С. 13–19.
267. Шваб О. В. Інтелектуальний капітал – стратегічний ресурс ефективної діяльності сучасних промислових підприємств / О. В. Шваб // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2009. – № 31. – С. 105–108.
268. Швайка Л. А. Планування діяльності підприємства: [навч. посіб.] / Л. А. Швайка. – Львів : «Новий світ–2000», 2003. – 268 с.
269. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал в трансформаційній економіці: монографія / О. В. Шкурупій ; Укоопспілка, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Полтав. ун-т спожив. кооп. України. – Полтава : [б. в.], 2008. – 268 с.
270. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал в умовах становлення постіндустріального суспільства: імперативи глобального економічного розвитку та орієнтири для України : монографія / О. В. Шкурупій ; Полтав. ун-т економіки і торгівлі. – Полтава : [б. в.], 2010. – 303 с.
271. Шпак Н. О. Основы коммуникационного менеджменту промислових підприємств : монографія / Н. О. Шпак. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 328 с.
272. Щелокова Л. Об управлении интеллектуальной собственностью / Л. Щелокова // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 3. – С. 97–98.

273. Яхонтова Е. С. Управление ценностями как элемент управления человеческими ресурсами / Е. С. Яхонтова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 4. – С. 73–81.

274. Ярема І. І. Інтелектуальний капітал підприємства: структурний підхід / І. І. Ярема, А. О. Босак // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку – 2009. – № 657. – С. 138–144.

275. Becker, Gary S. Human Capital / Gary S. Becker. – N.Y. : Columbia University Press, 1964.

276. Butler, Eamonn (2011). Milton Friedman. Harriman Economic Essentials.

277. Bontis, Nick; Choo, Chun Wei (2002). The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge. – New York : Oxford University Press, 2002.

278. Drucker P. Management's New Paradigms / P. Drucker // Forbes. – 1998. – № 5. – P. 152–178.

279. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – New York : Harper Business, 1997.

280. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and its Importance for Survival / G. Hofstede. – Maidenhead : McGraw-Hill, 1998. – 389 p.

281. Lipycz, O. (2013) Valuation of human capital on the example of the aircraft repair company in Ukraine / O. Lipycz // Zeszyty Naukowe WSEI seria : Ekonomia. – № 7 (2/2013). – P. 141–153.

282. Lloyd. C. (2000) 'High Involvement Work Systems: The Onl Option for UK High High Skill Sectors?' / C. Lloyd. // SKOPE Research Paper. – No. 11. – University of Warwick.

283. Maier, R. (2007). Knowledge Management Systems: Information And Communication Technologies for Knowledge Management (3rd edition) / R. Maier. – Berlin : Springer, 2007.

284. Maksymowicz Z. Uwagi o zarządzaniu kapitałem intelektualnym w przedsiębiorstwie / Z. Maksymowicz // (W:) Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym / pod red. J. Duraja. –, Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2002.

285. Mięka B. Kapitał intelektualny jako podmiot zarządzania Problemy Jakości 2002. – № 4.

286. Mouritsen, J. Designing and interpreting intellectual capital statements / J. Mouritsen // Presentation at IC-congress «Interpretation and communication of intellectual capital», Hanken Business School, 2–3 September 2004. – Helsinki Finland, 2004.

287. Maier R. (2007). Knowledge Management Systems / R. Maier // Information And Communication Technologies for Knowledge Management (3rd edition).

288. Niemczyk L. Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego, nowy dział rachunkowości / L. Niemczyk. – Rzeszów : Pacioli Institute, 2013.
289. Nonaka I. The Knowledge-Creating Company / I. Nonaka, H. Takeuchi. – N.Y. : Oxford, 1995.
290. Pyis, L. (2011) «Intellectual Capital Accounting – How to Measure the Unmeasurable» / L. Pyis // Proceedings of the 3rd European Conference on Intellectual Capital (Turner, G. and Minnone C. ed.). – Reading : Academic Publishing International, 2011. – P. 13–14.
291. Senge, Peter M. (1990). The Fifth Discipline: The art and practice of the learning organization / M. Peter Senge. – New York : Doubleday, 1990.
292. Shultz T. Investment in Human Capital / T. Shultz. – N.Y., London, 1971. – P. 26–28;
293. Sveiby K.-E. The Intangible Assets Monitor // K.-E. Sveiby. – 1996, 1997, 2001 – [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.html>.
294. Tobin J. On the Efficiency of the Financial System. Hirsch Memorial Lecture / J. Tobin. – New York, NY (May15), 1984, Lloyds Bank Review (July 1984) 153: 1–15; also in: Christopher Johnson, ed., Lloyds Bank Annual Review The Market on Trial. – Vol. 2, Pinter Publishers Limited, Great Britain, 1989. – P.125–138.
295. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
296. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.nbu.gov.ua/>
297. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.ukroboronprom.com.ua/>
298. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
299. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://smida.gov.ua/>
300. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://nau.edu.ua/>
301. [Electronic recourse]. – Mode of access : www.ksamc.com
302. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.ac-rada.gov.ua>
303. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.antonov.com/>
304. [Electronic recourse]. – Mode of access : <http://www.motorsich.com>

ДОДАТКИ

Анкета

Для відповіді на запитання слід поставити відмітку напроти репліки, що відповідає Вашій думці. Анкета анонімна. Просимо не залишати без відповіді жодне з питань. Вдячні за співпрацю

№ з/п	Питання	Так	Швидче так	Швидче ні	Ні
1	Підприємство безперервно забезпечує підвищення кваліфікації працівників				
2	При прийомі на роботу переваги мають особи з високою кваліфікацією				
3	На підприємстві рідко виникають проблеми, тому що персонал має потрібні знання та навички				
4	Працівники різних організаційних підрозділів поділяють спільні погляди на перспективу				
5	Працювати з працівниками з іншого підрозділу комфортніше, ніж з персоналом з іншого підприємства				
6	На підприємстві не виникає дискусій щодо досягнення згоди з питань розвитку підприємства				
7	Більшість працівників підприємства активно приймають участь в управлінні підприємством				
8	Рішення на підприємстві приймаються згідно з повноваженнями підрозділів				
9	Стиль керівництва нас задовольняє				
10	Співробітники підтримують хороші взаємини один з одним				
11	Конфліктні ситуації на підприємстві вирішуються з з урахуванням інтересів працівників				
12	На підприємстві панує взаємоповага між працівниками.				
13	Система заробітної плати не викликає нарікань співробітників				
14	На підприємстві оцінюється діяльності працівників				
15	В організації налагоджена система висування на нові посади.				
16	Наша організація має місію, яка надає значення і напрям нашій роботі				
17	Мені зрозуміла перспектива розвитку підприємства				
18	Існує взаєморозуміння щодо цілей організації між роботодавцями та працівниками.				
19	У нашій організації оплачуються відпустки і лікарняні листи				
20	Співробітники користуються рядом соціальних- пільг				
21	У нас існує можливість безкоштовного відвідування спортивного залу тощо.				
22	Мені відома історія створення мого підприємства				
23	У нас існує традиція відзначення спільних свят				
24	У нас проводяться культурні та спортивні заходи, конкурси тощо.				

*Примітка: сформовано автором.

Умови використання витратного підходу до оцінювання ОПІВ*

Метод	Умови використання методу	Чинники вартості	Формула
За вартістю заміщення	Вартість ОПІВ визначається мінімальною ціною, яку слід заплатити при купівлі активу аналогічної корисності. Ця вартість називається вартістю нового активу, еквівалентного за функціональними можливостями і варіантами його використання, але не обов'язково аналогічного на вигляд і складовими	Потрібно враховувати такі види витрат: - на набуття майнових прав; - на освоєння у виробництві товарів з використанням нематеріального активу; - на маркетингові дослідження, оцінювання і відбір інформації для визначення аналогів передбачуваних об'єктів промислової власності.	$V_{ip} = C \cdot k_1 \cdot k_2 \cdot k_3$ (1) де С - сума усіх витрат; k ₁ - коефіцієнт техніко-економічної значущості; k ₂ - коефіцієнт морального старіння; k ₃ - індекс цін на дату аналізування.
За відновною вартістю	Вартість ОПІВ визначається як сума витрат, потрібних для створення нової точної копії оцінюваного активу. Ці витрати мають ґрунтуватися на сучасних цінах на сировину, матеріали, енергоносії, що використовують для створення виробів, інформацію і на середньогалузеву вартість робочої сили відповідної кваліфікації.	Потрібно враховувати такі витрати: - на пошукові роботи і розробку теми; - на створення експериментальних зразків; - на послуги сторонніх організацій (наприклад, на виявлення ОПІВ, на видачу охоронних документів); - на сплату патентів; - на створення конструкторсько-технічної, технологічної, проектної документації; - на складання і затвердження звіту.	
Метод «виграшу в собівартості»	Вартість нематеріального активу вимірюється через визначення економії на витратах в результаті його використання, наприклад при застосуванні ноу-хау	.	$V_{ip1} = \sum_{i=1}^T \frac{\Delta Ct}{(1+r)^i}$ (1) ΔCt економія на витратах в результаті використання ОПІВ

*Примітка: сформовано автором.

Методи дохідного підходу до оцінювання ОПВ*

Метод	Умови використання методу	Чинники вартості	Формула
Звільнення від роялті	Наявність потрібної інформації про угоди з подібними активами або про величину ставок роялті галузі.	Технічна цінність об'єкту ліцензування. Економічна ефективність. Готовність до промислового використання. Наявний обсяг патентного захисту. Обсяг переданих прав за ліцензією Обсяг переданої документації і ноу-хау. Інжиніринговий супровід. Кон'юнктура ринку Конкурентні пропозиції та ін. ціноутворюючі чинники.	$V_{ip3} = \sum_{i=1}^T V_i \cdot R_i \cdot Z_i \cdot K_d,$ (2) де V – вартість ОПВ; V_i - обсяг визначеного випуску продукції за ліцензією в і-му році, од; R_i - розмір роялті в і-му році, %; P_i – ціна продажу продукції за ліцензією ві-муроці, грн; i - порядковий номер року дії ліцензійного договору; K_d - коефіцієнт дисконтування.
Переваги в прибутку	Можливість точно підрахувати додатковий дохід, що отримується в результаті використання конкретного ОПВ.		$V_{ip4} = \sum_{i=1}^t \frac{\Delta Pt}{(1+r)^t},$ (3) де ΔPt - перевага в прибутку (різниця між прибутком, отриманим при використанні, і прибутком, отриманим від реалізації продукції без використання ОПВ; r - ставка дисконту; T - передбачуваний період отримання переваги в прибутку.
Надприбутків		Ставка капіталізації (як величина, зворотна кількості років, що приносять прибуток)	$V_{ip5} = \sum_{i=1}^t \frac{P\Phi - P_0}{r},$ (4) де V_{ip5} - вартість об'єкту ОПВ; $P\Phi$ - фактичний чистий прибуток оцінюваного підприємства; P_0 - очікуваний чистий прибуток підприємства; r – коефіцієнт капіталізації (розраховується як величина, зворотна кількості років, що приносять надприбутки).

Примітка: сформовано автором.

Перелік абсолютних показників, що призначенні для аналізування інтелектуального капіталу підприємств

№ з/п	Показник	Код
1	Балансова вартість підприємства, тис. грн	V_b
2	Ринкова вартість підприємства, тис. грн	V_r
3	Вартість ІК підприємства, тис. грн	V_{ic}
4	Вартість ІК підприємства невідображеного в балансі підприємства, тис. грн	V_{ic}'
5	Балансова вартість НМА, що належать до ОПІВ тис. грн	V_{ita}
6	Ринкова вартість НМА що належать до ОПІВ, тис. грн	V_{ita}_r
7	Чистий прибуток підприємства за і-тий рік, тис. грн	P_i
8	Средньоспискова чисельність працівників, осіб	L
9	Вартість людського капіталу, тис. грн .	V_{mc}
10	Вартість структурного капіталу, тис. грн .	V_{hc}
11	Вартість ринкового капіталу, тис. грн	V_{sc}

*Примітка: сформовано автором.

Система показників оцінювання стану і ефективності використання елементів інтелектуального капіталу підприємств

№ з/п	Показник	Код	Формула	№ф-ли	Змістове наповнення та інтерпретація
1	2	3	4	5	6
Частка ІК та його складових елементів в ринковій та балансовій вартостях підприємства					
1	Відношення вартості ІК до ринкової вартості підприємства	I_1	$\frac{V_{ic}}{V_r}$	5	Відображає питому вагу ІК в ринковій вартості підприємства
2	Відношення вартості невідображеного в балансі ІК до ринкової вартості підприємства	I_2	$\frac{V_{ic}'}{V_r}$	6	Відображає питому вагу невідображеного в балансі ІК в ринковій вартості підприємства
3	Частка людського капіталу в ринковій вартості підприємства	I_4	$\frac{V_{hc}}{V_r}$	7	Відображає питому вагу людського капіталу в ринковій вартості підприємства
4	Частка структурного капіталу в ринковій вартості підприємства	I_5	$\frac{V_{sc}}{V_r}$	8	Відображає питому вагу структурного капіталу в ринковій вартості підприємства
5	Частка ринкового капіталу в ринковій вартості підприємства	I_3	$\frac{V_{mc}}{V_r}$	9	Відображає питому вагу ринкового капіталу в ринковій вартості підприємства

1	2	3	4	5	6
6	Частка ринкової вартості нематеріальних активів в ринковій вартості підприємства	I_6	$\frac{Vita_r}{Vr}$	10	Відображає питому вагу ринкової вартості нематеріальних активів в ринковій вартості підприємства
7	Відношення балансової вартості до ринкової вартості підприємства	I_7	$\frac{Vb}{Vr}$	11	Відображає питому вагу балансової вартості в ринковій вартості підприємства
9	Частка балансової вартості нематеріальних активів в балансовій вартості підприємства	I_9	$\frac{Vita_b}{Vb}$	12	Відображає питому вагу балансової вартості нематеріальних активів в балансовій вартості підприємства
10	Вартість людського капіталу на 1-го працівника (грн./осіб)	I_{10}	$\frac{Vhc}{L}$	13	Відображає вартість людського капіталу, що приходить на одного працівника
11	Вартість ІК на 1-го працівника (грн./осіб)	I_{11}	$\frac{Vic}{L}$	14	Відображає вартість ІК, що приходить на одного працівника
Частки складових елементів інтелектуального капіталу у його загальній вартості					
12	Частка ринкового капіталу у вартості ІК	I_{12}	$\frac{Vmc}{Vic}$	15	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість усього ринкового капіталу
13	Частка людського капіталу у вартості ІК	I_{13}	$\frac{Vhc}{Vic}$	16	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість людського капіталу
14	Частка структурного капіталу у вартості ІК	I_{14}	$\frac{Vsc}{Vic}$	17	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість структурного капіталу підприємства
15	Мультиплікатор людського капіталу	I_{15}	$\frac{Vhc}{Vmc + Vsc}$	18	Відображає ефект від вкладених коштів у людські активи
16	Частка балансової вартості нематеріальних активів в ринковій вартості нематеріальних активів	I_{16}	$\frac{Vita_b}{Vita_r}$	19	Відображає питому вагу балансової вартості нематеріальних активів в їх ринковій вартості
17	Частка невідображеного в балансі підприємства ІК у вартості ІК	I_{17}	$\frac{Vic'}{Vic}$	20	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість неврахованих у балансі елементів
18	Частка відображеного в балансі підприємства ІК	I_{18}	$\frac{Vic - Vic'}{Vic}$	21	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість тих його елементів, які отримали відображення в балансі підприємства.

1	2	3	4	5	6
18	Частка відображеного в балансі підприємства ІК	I_{18}	$\frac{Vic - Vic'}{Vic}$	22	Відображає, яку частку у вартості ІК займає вартість тих його елементів, які отримали відображення в балансі підприємства.
Прибутковість ІК та його складових елементів					
19	Рентабельність ІК	I_{19}	$\frac{P_i}{Vic}$	23	Відображає суму чистого прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні його інтелектуального капіталу
20	Рентабельність ІК, що не отримали відображення у балансі	I_{20}	$\frac{P_i}{Vic'}$	24	Відображає суму чистого прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні ІК, не відображеного у балансі підприємства
21	Рентабельність ринкового капіталу	I_{21}	$\frac{P_i}{Vmc}$	25	Відображає суму чистого прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні
22	Рентабельність людського капіталу	I_{22}	$\frac{P_i}{Vhc}$	26	Відображає суму чистого прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні людського капіталу підприємства
23	Рентабельність структурного капіталу	I_{23}	$\frac{P_i}{Vsc}$	27	Відображає суму чистого прибутку, яку отримує підприємство з кожної гривні структурного капіталу підприємства

*Примітка: сформовано автором.

Виробництво літаків в Україні у (2002- 2011) рр.

Рік постачання	Тип літака	Кількість	Виробник	Замовник
2002	Ан-140	2	ХДАВП	Авіакомпанія "Одеські авіалінії"
	Ан- 140	1	ХДАВП	Авіакомпанія "Аероміст-Харків" Лівія
	Ан- 124	1	ГП "КАЗ "Авіант"	
2003	Ан- 140	2	ХДАВП	Авіакомпанія "Аероміст-Харків"
	Ан- 140-100	1	ХДАВП	Авіакомпанія "Мотор-січ"
	Ан- 124	1	ДП "КАЗ"Авіант"	ОАЕ
2004	Ан- 140-100	2	ХДАВП	"Ілліч-Авіа" (Україна) AZAL
	Ан- 140-100	1	ХДАВП	(Азербайджан)
2005	Ан-74-Т-200А	1	ХДАВП	Єгипет
	Ан- 140-100	2	ХДАВП	AZAL (Азербайджан) Лівія
	Ан-32П	2	ДП "КАЗ"Авіант"	
2006	Ан-32Б	1	ДП "КАЗ"Авіант"	Спочатку судно призначалося для Судану, передано Екваторіальній Гвінеї в 2008 році
2008	Ан-32П	4	ДП "КАЗ"Авіант"	МНС України
2009	Ан- 148	1	ДП "КАЗ "Авіант", ХДАВП	
	Ан- 74	3	ХДАВП	-
2010	Ан- 148	1	ДП"Антонов"	-
	Ан- 32	3	ДП"Антонов"	
2011	Ан- 32	2	ДП"Антонов"	Ірак
	Ан- 74	1	ДП"Антонов" (ХДАВП)	Туркменістан
	Ан- 148-100	1	ДП"Антонов"	МАУ (Україна)
Всього в т.ч.		33		
	Ан- 32	12		
	Ан- 74	5		
	Ан- 124	2		
	Ан- 140	11		
	Ан- 148	3		

*Примітка: проаналізовано автором на підставі джерела [178]

Основні показники розвитку провідних підприємств авіабудівної промисловості

Найменування авіабудівного підприємства	Роки	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	Чисельність працівників, осіб	Коефіцієнти				Рентабельність активів
				Придатність основних засобів	Платоспроможність	Покриття	Оборотність активів	
ПАТ «Мотор Січ»	2009	1 800 852	21 660	0,43	1,60	1,72	0,62	0,074
	2010	2 122 462	21 236	0,43	1,60	1,72	0,73	0,001
	2011	3 843 213	20 832	0,43	1,04	1,43	1,09	0,213
	2012	5 106 758	21 860	0,47	1,61	2,04	0,83	0,203
	2013	5 891 225	25 074	0,55	2,02	2,29	0,72	0,164
ДП «Антонов»	2009	1 592 641	7 829	0,58	2,04	2,31	0,29	0,035
	2010	1 625 144	8 275	0,59	2,48	1,47	0,32	0,039
	2011	2 357 682	12 005	0,50	1,95	2,37	0,39	0,053
	2012	2 282 267	12 557	0,43	1,24	2,49	0,37	0,013
	2013	3 173 026	12 761	0,39	1,38	2,75	0,50	0,031
ХДВАП	2009	101 516	5109	0,34	0,15	0,73	0,03	-0,137
	2010	106 859	5118	0,36	0,13	0,85	0,05	-0,139
	2011	303 354	5124	0,38	0,08	1,94	0,14	-0,131
	2012	162 441	5226	0,45	-0,10	1,98	0,07	-0,187
	2013	292 649	4732	0,46	-0,05	2,15	0,13	-0,141

*Примітка: 1) проаналізовано автором на підставі джерел [282-298].

2) Коефіцієнт придатності ОЗ = $\frac{\text{Залишкова вартість ОЗ}}{\text{Первісна вартість ОЗ}}$, зменшення;

Коефіцієнт платоспроможності = $\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}}$, > 0,5;

Коефіцієнт покриття = $\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$, > 1;

Коефіцієнт оборотності активів = $\frac{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}{\text{Середньорічна вартість активів}}$, <;

Коефіцієнт рентабельності активів = $\frac{\text{Чистий прибуток (збиток)}}{\text{Середньорічна вартість активів}}$, > 0, збільшення;

Додаток Е

Основні показники розвитку підприємств авіаремонтної промисловості

Найменування авіаремонтного підприємства	Роки	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	Чисельність працівників, осіб	Коефіцієнти				Рентабельність активів
				Придатності ОЗ	Платоспроможність	Покриття	Оборотність активів	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луцький ремонтний завод "Мотор"	2009	90 020	843	0,49	4,28	4,28	0,46	0,079
	2010	102 538	776	0,40	3,8	3,22	0,39	0,075
	2011	161 104	853	0,38	4,45	4,45	0,53	0,059
	2012	188 396	892	0,37	4,7	4,70	0,52	0,14
	2013	149 339	904	0,36	6	6,00	0,47	0,13
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2009	275 932	1 039	0,7	2	2,00	2,13	0,122
	2010	51 616	998	4,2	2,9	2,90	0,35	0,008
	2011	261 429	1 008	1,68	1,87	1,87	1,32	0,084
	2012	288 215	1 015	2,38	1,6	1,60	1,09	0,132
	2013	302 626	1 009	3,22	1,9	1,90	0,94	0,133
Луганський авіаційний ремонтний завод	2009	28 416	508	0,7	2,2	2,2	0,31	0
	2010	50 080	494	2,4	2,1	2,10	0,56	0,005
	2011	162 631	545	1,62	2,19	2,19	1,21	0,199
	2012	247 010	582	2,4	1,9	1,90	1,88	0,303
	2013	259 361	598	0,30	0,8	0,5	1,92	0,324
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	2009	8 716	597	0,29	1,9	1,3	0,19	-0,059
	2010	3 468	539	0,27	0,35	1,12	0,03	-0,049
	2011	85 875	559	0,27	0,7	1,2	0,67	0,001
	2012	128 074	630	0,27	1,02	1,4	0,97	0,016
	2013	134 478	675	0,28	0,7	2	1,02	0,029
Конотопський авіаремонтний завод "Авікон"	2009	82 416	961	0,46	1,2	1,4	0,52	0,008
	2010	195 640	901	0,47	0,76	1,3	0,78	0,028
	2011	307 632	930	0,45	0,9	1,5	0,78	0,158
	2012	308 680	916	0,49	1,1	1,5	0,78	0,127
	2013	324 114	901	0,58	0,5	1,4	0,82	0,1
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	2009	51 604	578	0,25	1,5	1,7	1,93	0,012
	2010	41 776	539	0,25	0,58	1,3	1,08	0,001
	2011	75 930	539	0,24	1,3	1,61	1,45	0,024
	2012	51 239	531	0,23	5,43	6,09	1,09	0,021
	2013	56 014	510	0,24	0,48	1,3	1,08	0,033

Продовження дод. F

Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	2009	90 564	1 132	0,52	0,86	1,53	0,57	0,017
	2010	161 008	971	0,47	1,04	1,43	1,02	0,014
	2011	134 193	896	0,64	1,95	2,37	0,64	0,017
	2012	136 579	899	0,64	0,08	1,94	0,64	0,017
	2013	142 042	863	0,61	-0,1	1,98	0,67	0,019
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	2009	80 892	613	0,29	-0,05	2,15	0,80	0,065
	2010	132 404	655	0,28	0,8	0,5	0,98	0,163
	2011	120 752	702	0,25	1,9	1,3	0,98	0,089
	2012	98 215	665	0,25	0,35	1,12	0,83	0,143
	2013	117 354	647	0,26	0,7	1,2	0,97	0,179
Севастопольське авіаремонтне підприємство	2009	13 100	427	0,16	1,02	1,4	0,44	0
	2010	21 528	402	0,14	0,7	2	0,87	0,008
	2011	33 725	356	0,14	1,2	1,4	0,81	0,001
	2012	84 670	371	0,17	0,76	1,3	1,33	0,009
	2013	87 854	397	0,15	0,9	1,5	1,26	0,013
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	2009	2 392	135	0,22	1,1	1,5	0,19	-0,027
	2010	5 228	151	0,20	0,5	1,4	0,35	0,133
	2011	27 681	147	0,19	0,86	1,53	1,09	0,048
	2012	56 086	147	0,18	1,90	1,62	0,15	0,009
	2013	58 655	148	0,17	2,20	2,10	0,15	0,011

*Примітка: сформовано автором на підставі джерела [297].

Додаток Б

Прогнозні загальні доходи авіаремонтних підприємств, тис.грн*

Найменування	Рік	Дохід	Найменування	Рік	Дохід
Луцький ремонтний завод "Мотор"	2014	330 797,0	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	2014	111 900,00
	2015	348 710,0		2015	112 819,00
	2016	368 195,0		2016	113 759,00
	2017	389 401,0		2017	114 720,00
	2018	412 490,0		2018	115 701,00
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2014	544 125,0	Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	2014	302 745,0
	2015	618 311,0		2015	315 599,0
	2016	702 625,0		2016	329 300,0
	2017	798 449,0		2017	343 907,0
	2018	907 359,0		2018	359 487,0
Луганський авіаційний ремонтний завод	2014	429 692,0	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	2014	177 816,0
	2015	503 327,0		2015	189 457,0
	2016	589 659,0		2016	201 864,0
	2017	690 893,0		2017	215 089,0
	2018	809 612,0		2018	229 186,0
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	2014	255 229,0	Севастопольське авіаремонтне підприємство	2014	125 480
	2015	257 933,0		2015	126 735
	2016	260 676,0		2016	128 002
	2017	263 457,0		2017	129 282
	2018	266 278,0		2018	130 575
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	2014	388332	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	2014	98 992
	2015	445280,5		2015	99 982
	2016	510589,1		2016	100 982
	2017	585486,3		2017	101 992
	2018	671383,3		2018	103 011

*Примітка. Розраховано автором, на основі фінансової звітності підприємств.

Прогнозні загальні витрати авіаремонтних підприємств, тис. грн *

Найменування	Ро- ки	Мате- ріальні вitra-ти	Витра- ти на оплату роботи	Відраху- вання на соціальні заходи	Амор- тиза- ція	Інші витрати	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8
ДП Луцький ремонтний завод «Мотор»	2014	70375,8	43692,0	17476,6	2539,8	29242,5	163326
	2015	71079,5	44129,0	17651,4	2717,5	29535,0	165112
	2016	71790,3	44570,0	17827,9	2907,8	29830,3	166926
	2017	72508,2	45016,0	18006,2	3111,3	30128,6	168770
	2018	73233,3	45466,0	18186,2	3329,1	30429,9	170644
Львівський державний авіаційно- ремонтний завод	2014	111823	57662,0	23064,8	1433,4	34391,2	228374
	2015	126360	65158,0	26063,2	1619,7	38862,0	258062
	2016	142787	73628,0	29451,4	1830,3	43914,1	291610
	2017	161349	83200,0	33280,0	2068,2	49622,9	329520
	2018	182324	94016,0	37606,4	2337,1	56073,9	372357
Луганський авіаційний ремонтний завод	2014	75023,4	34779,0	13911,6	4403,1	13166,4	141283
	2015	86276,9	39996,0	15998,4	5063,6	15141,3	162476
	2016	99218,5	45995,0	18398,1	5823,1	17412,5	186847
	2017	114101	52895,0	21157,8	6696,6	20024,4	214874
	2018	131216	60829,0	24331,5	7701,1	23028,1	247105
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	2014	82624,5	34478,0	13791,3	2539,8	4802,3	138235
	2015	83450,7	34823,0	13929,2	2717,5	4850,3	139770
	2016	84285,2	35171,0	14068,5	2907,8	4898,8	141331
	2017	85128,1	35523,0	14209,2	3111,3	4947,8	142919
	2018	85979	35878	14351	3329	4997	144534

Продовження дод. Н

1	2	3	4	5	6	7	8
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	2014	28804	26017	10407	4855	37166	107 248
	2015	29092	26277	10511	4564	37538	107 981
	2016	29383	26539	10616	4290	37913	108 740
	2017	29677	26804	10722	4032	38292	109 527
	2018	29973	27073	10829	3791	38675	110 340
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	2014	52039	25600	11947	3989	4114	97 689
	2015	52559	25856	12066	4189	4155	98 825
	2016	53085	26115	12187	4398	4197	99 981
	2017	53615	26376	12309	4618	4239	101 156
	2018	54152	26639	12432	4849	4281	102 353
ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	2014	43670	23291	9316	376	15389	92 041,6
	2015	46290	24688	9875	394	16312	97 559,9
	2016	49068	26170	10468	414	17291	103 410
	2017	52012	27740	11096	435	18328	109 610
	2018	55133	29404	11762	456	19428	116 182
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	2014	51424	21081	8433	2169	2033	85 139,3
	2015	53995	22135	8854	2451	2135	89 569,8
	2016	56694	23242	9297	2770	2241	94 244,6
	2017	59529	24404	9762	3130	2353	99 178,3
	2018	62506	25625	10250	3537	2471	104 388
Севастопольське авіаремонтне підприємство	2014	9062	8458	3383	781	12385	34 068,3
	2015	10240	9557	3823	898	13995	38 512,9
	2016	11571	10800	4320	1033	15814	43 537,6
	2017	13076	12204	4882	1187	17870	49 218,2
	2018	14775	13790	5516	1366	20193	55 639,8
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	2014	16943	15304	6122	2856	21863	63 087,2
	2015	17113	15457	6183	2684	22081	63 518,0
	2016	17284	15611	6245	2523	22302	63 964,8
	2017	17457	15767	6307	2372	22525	64 427,7
	2018	17631	15925	6370	2230	22750	64 906,3

*Примітка. Розраховано автором, на основі фінансової звітності підприємств.

Прогнозний грошовий потік авіаремонтних підприємств тис. грн *

Найменування	Роки	Амортизація	Чистий прибуток	Чистий грошовий потік	Найменування	Амортизація	Чистий прибуток	Чистий грошовий потік
ДП Луцький ремонтний завод «Мотор»	2014	2539,8	167 470,3	170 010,1	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	4189	13993,2	18 182,0
	2015	2717,5	183 597,6	186 315,1		4398	13777,4	18 175,6
	2016	2907,8	201 268,7	204 176,5		4618	13563,1	18 181,3
	2017	3111,3	220 630,7	223 742,0		4849	13347,8	18 196,9
	2018	3329,1	241 845,5	245 174,6		376	210703	211 078,9
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2014	1433,4	315 750,6	317 184,0	ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	394	218039	218 433,4
	2015	1619,7	360 248,1	361 867,8		414	225889	226 303,7
	2016	1830,3	411 014,2	412 844,5		435	234296	234 731,2
	2017	2068,2	468 928,9	470 997,1		456	243304	243 761,0
	2018	2337,1	535 001,6	537 338,7		2169	92676	94 846,1
Луганський авіаційний ремонтний завод	2014	4403,1	288 408,5	292 811,6	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	2451	99887,2	102 338,6
	2015	5063,6	340 850,8	345 914,4		2770	107619	110 389,5
	2016	5823,1	402 811,8	408 634,9		3130	115910	119 040,9
	2017	6696,6	476 018,2	482 714,8		3537	124797	128 334,7
	2018	7701,1	562 506,3	570 207,4		781	91411,7	92 192,4
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	2014	2539,8	116 993,1	119 532,9	Севастопольське авіаремонтне підприємство	898	88221,9	89 119,7
	2015	2717,5	118 162,3	120 879,8		1033	84464,5	85 497,0
	2016	2907,8	119 344,7	122 252,5		1187	80064,0	81 251,4
	2017	3111,3	120 537,6	123 648,9		1366	74935,2	76 300,7
	2018	3329	121 743,1	125 072,2		2856	35904,8	38 760,6
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	2014	4855	281083,10	285 938,0	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	2684	36463,9	39 148,3
	2015	4564	337299,00	341 862,5		2523	37016,9	39 540,3
	2016	4290	401848,30	406 138,1		2372	37563,9	39 935,9
	2017	4032	475958,90	479 991,3		2230	38105,2	40 334,9
	2018	3791	561042,80	564 833,3		4189	13993,2	18 182,0

*Примітка. Розраховано автором на основі фінансової звітності підприємств

Ринкова вартість авіаремонтних підприємств, тис. грн *

Найменування	Роки	Чистий грошовий потік	Коефіцієнт капіталізації	Теперішня вартість грошових потоків	Найменування	Чистий грошовий потік	Коефіцієнт капіталізації	Теперішня вартість грошових потоків
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ДП Луцький ремонтний завод «Мотор»	2014	170 010,1	1,25	170 010,1	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	18 200,2	1,25	14 560,2
	2015	186 315,1	1,56	186 315,1		18 182,0	1,56	11 655,1
	2016	204 176,5	1,95	204 176,5		18 175,6	1,95	9 320,8
	2017	223 742,0	2,44	223 742,0		18 181,3	2,44	7 451,3
	2018	245 174,6	3,05	245 174,6		18 196,9	3,05	5 966,2
	Постпрогнозна період	817 249	3,81	214 501,0		60 656	3,81	15 920,3
	Всього	х	х	746 730,4		х	х	64 874,0
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	2014	317 184,0	1,25	317 184,0	ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	211 078,9	1,25	168 863,1
	2015	361 867,8	1,56	361 867,8		218 433,4	1,56	140 021,4
	2016	412 844,5	1,95	412 844,5		226 303,7	1,95	116 053,2
	2017	470 997,1	2,44	470 997,1		234 731,2	2,44	96 201,3
	2018	537 338,7	3,05	537 338,7		243 761,0	3,05	79 921,6
	Постпрогнозна період	1 791 129	3,81	470 112,6		812 537	3,81	213 264,2
	Всього	х	х	1 536 749,7		х	х	814 324,9

Продовження дод. J

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганський авіаційний ремонтний завод	2014	292 811,6	1,25	234 249,3	Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	94 846,1	1,25	75 876,9
	2015	345 914,4	1,56	221 740,0		102 338,6	1,56	65 601,7
	2016	408 634,9	1,95	209 556,4		110 389,5	1,95	56 610,0
	2017	482 714,8	2,44	197 833,9		119 040,9	2,44	48 787,3
	2018	570 207,4	3,05	186 953,2		128 334,7	3,05	42 077,0
	Постпрогнозний період	1 900 691	3,81	498 869,1		427 782	3,81	112 278,8
	Всього	х	х	1 549 201,9		х	х	401 231,6
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	2014	119 532,9	1,25	95 626,3	Севастопольське авіаремонтне підприємство	92 192,4	1,25	73 753,9
	2015	120 879,8	1,56	77 487,1		89 119,7	1,56	57 128,0
	2016	122 252,5	1,95	62 693,6		85 497,0	1,95	43 844,6
	2017	123 648,9	2,44	50 675,8		81 251,4	2,44	33 299,7
	2018	125 072,2	3,05	41 007,3		76 300,7	3,05	25 016,6
	Постпрогнозний період	416 907	3,81	109 424,5		254 336	3,81	66 754,8
	Всього	х	х	436 914,5		х	х	299 797,7
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	2014	285 938,0	1,25	228 750,4	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	38 760,6	1,25	31 008,5
	2015	341 862,5	1,56	219 142,6		39 148,3	1,56	25 095,1
	2016	406 138,1	1,95	208 275,9		39 540,3	1,95	20 277,1
	2017	479 991,3	2,44	196 717,7		39 935,9	2,44	16 367,2
	2018	564 833,3	3,05	185 191,2		40 334,9	3,05	13 224,5
	Постпрогнозний період	1 882 778	3,81	494 167,4		134 450	3,81	35 288,6
	Всього	х	х	1 532 245,3		х	х	141 261,0

166

*Примітка. Розраховано автором на основі фінансової звітності підприємств.

Склад персоналу авіаремонтних підприємств за 2013 рік*

Найменування підприємства	ДП ЛРЗ «Мотор»		Львівський державний авіаційно-ремонтний завод		Луганський авіаційний ремонтний завод		Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"		Конопський авіаремонтний завод «Авікон»		Чугуївський авіаційний ремонтний завод		ОАРП "Одеса-авіарем-сервіс"		Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"		Севастопольське авіаційне підприємство		Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Середньоблікова кількість працівників	924	100	1009	100	598	100	675	100	901	100	510	100	863	100	647	100	397	100	148	100
Кількість промислово-виробничого персоналу	865	93	859	85,1	567	94,8	648	96,0	874	97,0	483	94,7	863	100	626	96,8	392	98,7	147	99,3

Продовження дод. К

168

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Робітники: в т.ч.	577	63	634	62,8	379	63,4	402	59,6	632	70,1	277	54,3	556	64,4	365	56,4	260	65,5	92	62,2
основні	365	40,0	381	37,8	231	38,7	239	35,4	391	43,4	163	32,0	357	41,4	234	36,2	173	43,6	61	41,4
допоміжні	212	23,0	253	25,0	148	24,7	163	24,2	241	26,7	114	22,3	199	23,0	131	20,2	87	21,9	31	20,8
Керівники	117	13	61	6	40	7,0	84	13,0	61	7,0	72	15	104	12,0	75	12,0	43	11,0	18	12,0
Фахівці	149	16	129	15	113	20,0	104	16,0	114	13,0	63	13	74	8,6	96	15,3	28	7,2	18	12,2
Технічні службовці	22	2	36	1	35	4	58	7	67	7	71	12	129	15,0	90	13,0	60	15,0	19	13,0
Кількість невиробничого персоналу	59	7	150	14,9	31	5,2	27	4,0	27	3,0	27	5,29	0	0,0	21	3,2	5	1,3	1	0,7

*Примітка. Розроблено автором на основі звітів з праці.

Якісний склад та професійне навчання персоналу авіаремонтних підприємств за 2013 рік*

Найменування підприємства	Середньо-облікова кількість працівників		Кількість працівників, які мають освіту за освітніми рівнями:						Навчено новим професіям	Підвищено кваліфікацію у тому числі:		Безносе-редньо на виробни-цтві		у навчальних закладах різних типів за договорами		
			загальна середня освіта		неповна та базова вища освіта		повна вища освіта									
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
ДП ЛРЗ «Мотор»	924	100	553	59,8	144	15,6	227	24,6	9	1,0	27	2,9	16	1,7	11	1,2
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	1009	100	506	50,1	190	18,8	314	31,1	14	1,4	36	3,6	15	1,5	21	2,1
Луганський авіаційний ремонтний завод	598	100	323	54,0	103	17,3	172	28,7	7	1,1	19	3,2	10	1,7	9	1,5
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	675	100	413	61,2	98	14,5	164	24,3	6	0,9	11	1,7	3	0,5	8	1,2

Продовження дод. К1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	901	100	562	62,4	137	15,2	202	22,4	6	0,7	18	2,0	6	0,7	12	1,3
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	510	100	340	66,7	69	13,5	101	19,8	5	0,9	8	1,6	3	0,5	6	1,1
ОАРП "Одесаавіа-ремсервіс"	863	100	447	51,8	154	17,8	262	30,4	8	1,0	22	2,5	9	1,0	13	1,5
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	647	100	363	56,1	107	16,6	177	27,3	8	1,2	14	2,2	2	0,3	12	1,9
Севастополь-ське авіаремонтне підприємство	397	100	245	61,7	52	13,2	100	25,1	3	0,8	6	1,5	3	0,8	3	0,7
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	148	100	95	64,4	21	14,4	31	21,2	1	0,7	3	1,7	2	1,1	1	0,6

*Примітка. Розроблено автором на основі звітності підприємств.

**Розрахунок вартості патенту на винахід методом звільнення від роялті
(модифікація з капіталізацією прибутку до оподаткування авіаремонтних підприємств*)**

Найменування	ДП ЛРЗ «Мотор»	Львівський авіаційно-ремонтний завод	Луганський авіаційний ремонтний завод	Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	Чугуївський авіаційний ремонтний завод	ОАРП "Одесаавіарем-сервіс"	Запорізький авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	Севастопольське авіаремонтне підприємство	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Об'єкт правової охорони	Конструкторська документація на технологію нанесення покриттів на робочі лопатки турбіни вакуумно-конденсаційним методом	Конструкторська документація технології відновлення герметичності паливних баків та баків - кесонів крила літака	Конструкторська документація технології заміру вібрації, процесу випробувань авіаційної техніки	Конструкторська документація технології усунення корозії планера літаків типу Іл-76, нанесення захисного покриття	Конструкторська документація технології дослідження технічного стану вертольотів у місцях їхньої експлуатації	Конструкторська документація технології системи автоматичної реєстрації параметрів польоту	Конструкторська документація технології ремонт агрегатів радіоелектронного, оснащення, озброєння літаків МіГ-29, Ан-24, Як-40	Конструкторська документація технології модернізації ремонту авіаційної техніки, ремонт літаків МіГ-25, СУ-25 усіх модифікацій, їхніх агрегатів і систем.	Конструкторська документація технології модернізації та переустаткування літаків Ан-24, Ан-26 і Ан-32	Конструкторська документація технології модернізації та переустаткування літаків Ан-24, Ан-26 і Ан-32

Продовження дод. Л

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вартість технології, тис. грн	47715,8	45498,3	29027,5	22513,4	49117,5	6842,7	45617,4	411,0	2773,3	412,5
Ставка роялті, % (від ціни виробу)	6,7	7,4	7,2	6,8	7,1	6,7	6,9	6,7	6,6	7,1
Ставка капіталізації, %	21	22	21	20	23	20	24	20	23	23
Ліцензійні платежі (роялті) за рік, тис. грн	3197	3367	2090	1531	3487	458	3148	28	183	29
Мультиплікатор	5	5	5	5	4	5	4	5	4	4
Ринкова вартість об'єктів інтелектуальної власності, тис.грн	15 224	15 304	9 952	7 655	15 162	2 292	13 115	138	796	127

*Примітка. Оцінено автором.

Рівень корпоративної культури підприємств в 2013 році*

Найменування	Рівень турботи та контролю професіоналізму працівників	Координація та узгодженість дій співробітників	Ефективність стилю керівництва	Атмосфера в колективі	Рівень мотивації співробітників:	Усвідомлення місії організації:	Наявність соціального пакету:	Існування корпоративних традицій і дозвілля	Середнє арифметичне
Луцький ремонтний завод "Мотор"	1,12	0,96	0,88	0,78	1,02	0,83	1,01	0,85	0,94
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	1,06	1,18	0,82	0,73	0,96	1,3	1,16	1,05	1,03
Луганський авіаційний ремонтний завод	1,2	0,79	1,06	0,94	1,09	1,52	1,23	0,7	1,12
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	1,24	0,96	1,15	1,02	1,13	1,44	1,28	0,85	1,17
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	0,53	1,02	0,88	1,41	0,89	1,32	1,35	0,91	1,06
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	1,13	0,95	1,19	1,06	1,03	1,1	1,09	0,85	1,08
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	0,74	1,39	1,09	0,97	1,58	0,65	1,47	1,24	1,13
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	1,05	1,13	1,18	1,05	0,95	1,58	1,41	1,01	1,19
Севастопольське авіаремонтне підприємство	0,86	0,73	0,76	0,68	0,96	0,7	0,62	0,65	0,76
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	0,8	0,83	0,78	0,69	0,73	0,98	0,87	0,74	0,81

Примітка.. Сформовано автором відповідно до результатів анкетування.

Додаток М

Вартість ділових зв'язків авіаремонтних підприємств у 2013 році, тис грн.*

Найменування	Роки	Чистий прибуток.	Середній прибуток при		Переваги отримані при постійних замовленнях	Теперішня вартість
			постійних замовленнях (60%).	разових замовленнях.		
1	2	3	4	5	6	7
ДП Луцький ремонтний завод «Мотор»	2014	167 470,3	117 229,2	50 241,1	66 988,1	
	2015	183 597,6	128 518,3	55 079,3	73 439,0	
	2016	201 268,7	140 888,1	60 380,6	80 507,5	
	2017	220 630,7	154 441,5	66 189,2	88 252,3	
	2018	241 845,5	169 291,9	72 553,7	96 738,2	
	Постпрогноз	806 151,7	564 306,2	241 845,5	322 460,7	
	Всього	1820964,5	1274675,1	546 289,3	728 385,8	
Львівський державний авіаційний ремонтний завод	2014	315 750,6	221 025,4	94 725,2	126 300,2	
	2015	360 248,1	252 173,7	108 074,4	144 099,2	
	2016	411 014,2	287709	123 304,3	164 405,7	
	2017	468 928,9	328250	140 678,7	187 571,6	
	2018	535 001,6	374501	160 500,5	214 000,6	
	Постпрогноз	1783338	1248337	535 001,6	713 335,5	
	Всього	3 874282	2711997	1 162284	1 549 712	
Луганський авіаційний ремонтний завод	2014	288 408,5	201886,0	86 522,6	115 363,4	
	2015	340 850,8	238595,6	102 255,2	136 340,3	
	2016	402 811,8	281968,3	120 843,5	161 124,7	
	2017	476 018,2	333212,7	142 805,5	190 407,3	
	2018	562 506,3	393754,4	168 751,9	225 002,5	
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	Постпрогноз	1 875 021	1 312514	562 506,3	750 008,4	1 242713
	Всього	3 945616	2 761931	1 183 685	1 578 246	
	2014	116 993,1	81 895,2	35 097,9	46 797,2	
	2015	118 162,3	82 713,6	35 448,7	47 264,9	
	2016	119 344,7	83 541,3	35 803,4	47 737,9	
	2017	120 537,6	84 376,3	36 161,3	48 215,0	
	2018	121 743,1	85 220,2	36 522,9	48 697,2	
	Постпрогноз	405 810,3	284067,2	121 743,1	162 324,1	
	Всього	1 002591	701813	300 777,3	401 036,5	
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	2014	281 083,1	196758,2	84 324,9	112 433,2	
	2015	337 299,0	236109	101 189,7	134 919,6	
	2016	401 848,3	281293	120 554,5	160 739,3	
	2017	475 958,9	333171,2	142 787,7	190 383,6	
	2018	561 042,8	392730,0	168 312,8	224 417,1	
	Постпрогноз	1 870 142	1 309099	561 042,8	748 057,1	
	Всього	3 927 374	2 749162	1 178 212	1 570 949	

Чугуївський авіаційний ремонтний завод	2014	14 210,9	9 947,7	4 263,3	5 684,4	
	2015	13 993,2	9 795,3	4 198,0	5 597,3	
	2016	13 777,4	9 644,2	4 133,2	5 511,0	
	2017	13 563,2	9 494,2	4 069,0	5 425,3	
	2018	13 347,8	9 343,5	4 004,3	5 339,1	
	Постпрогноз	44 492,7	31 144,9	13 347,8	17 797,1	
	Всього	113 385,3	79 369,7	34 015,6	45 354,1	
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство «Одесавіа-ремсервіс»	2014	210 703,4	147492,4	63 211,0	84 281,4	
	2015	218 039,1	152627,4	65 411,7	87 215,6	
	2016	225 889,7	158122,8	67 766,9	90 355,9	
	2017	234 296,5	164007,6	70 289,0	93 718,6	
	2018	243 304,6	170313,2	72 991,4	97 321,8	
	Постпрогноз	811 015,3	567710,7	243 304,6	324 406,1	
	Всього	1943248,6	1 360274	582 974,6	777 299,5	
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	2014	92 676,7	64 873	27 803,0	37 070,7	
	2015	99 887,2	69 921	29 966,2	39 954,9	
	2016	107 619,4	75 333	32 285,8	43 047,8	
	2017	115 910,7	81 137	34 773,2	46 364,3	
	2018	124 797,5	87 358	37 439,3	49 919,0	
	Постпрогноз	415 991,7	291194	124 797,5	166 396,7	
	Всього	956 883,2	669818	287 065,0	382 753,3	
Севастопольське авіаремонтне підприємство	2014	91 411,7	63 988	27 423,5	36 564,7	
	2015	88 221,9	61 755	26 466,6	35 288,8	
	2016	84 464,5	59 125	25 339,4	33 785,8	
	2017	80 064,0	56 044	24 019,2	32 025,6	
	2018	74 935,2	52 454	22 480,6	29 974,1	
	Постпрогноз	249 784,0	174848	74 935,2	99 913,6	
	Всього	668 881,3	468216	200 664,4	267 552,5	
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	2014	35 904,8	25 133	10 771,4	14 361,9	
	2015	36 463,9	25 524	10 939,2	14 585,6	
	2016	37 016,9	25 911	11 105,1	14 806,8	
	2017	37 563,9	26 294	11 269,2	15 025,6	
	2018	38 105,2	26 673	11 431,6	15 242,1	
	Постпрогноз	127 017,3	88 912	38 105,2	50 806,9	
	Всього	312 072,0	218450	93 621,6	124 828,8	

*Примітка. Визначено автором на основі аналітичних досліджень.

Аналіз стану ІК авіаремонтних підприємств у 2013 році

Найменування підприємств	Значення					% відхилення від середнього значення						Стан ІК
	I ₇	I ₉	I ₁₁	I ₁₅	I ₁₉	I ₇	I ₉	I ₁₁	I ₁₅	I ₁₉	середнє значення	
Луцький ремонтний завод "Мотор"	0,51	0,04	585,5	0,14	0,08	83,5	8,1	-46,4	57,3	105,1	41,5	зразковий
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	0,18	0,05	1344,9	0,09	0,02	-35,3	35,1	23,3	1,1	-48,7	-4,9	незадовільний
Луганський авіаційний ремонтний завод	0,11	0,06	2270,6	0,06	0,01	-60,4	62,2	108,1	-32,5	-74,4	0,6	достатній
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	0,43	0,04	535,3	0,14	0,06	54,7	8,1	-51,0	57,3	53,9	24,6	зразковий
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	0,16	0,06	1364,4	0,06	0,02	-42,5	62,2	25,0	-32,5	-48,7	-7,3	незадовільний
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	0,19	0,04	66,3	0,13	0,05	-33,9	14,3	-92,4	33,6	12,2	-13,3	незадовільний
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	0,29	0,05	767,1	0,11	0,04	4,3	35,1	-29,7	23,6	2,6	7,2	достатній
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	0,33	0,00	468,1	0,09	0,05	18,7	-100,0	-57,1	1,1	28,2	-21,8	незадовільний
Севастопольське авіаремонтне підприємство	0,37	0,01	565,3	0,08	0,06	33,1	-73,0	-48,2	-10,1	53,9	-8,9	незадовільний
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	0,29	0,00	740,2	0,06	0,04	4,3	-100,0	-32,2	-32,5	2,6	-31,6	незадовільний
Середньогалузеве значення	0,28	0,04	1091,2	0,09	0,04	x	x	x	x	x	x	x

*Примітка. Визначено автором на основі аналітичних досліджень.

**Аналіз чинників непрямого впливу на інтелектуальний капітал
авіаремонтних підприємств України**

Перелік чинників	Оцінка вірогідності реалізації явища [0;5]	Оцінка впливу явища на ІК підприємства [-5;5]	Інтегральна оцінка [-25;25]
Неотримання запланованого фінансування від МВФ	4	-3	-12
Дефіцит зовнішнього фінансування та звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу	3	-3	-9
Згорання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення термінів їх реалізації на майбутній період	3	-3	-9
Погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури: чергове падіння цін на світових сировинних ринках	3	-4	-12
Посилення боргової кризи в Євразії	3	-3	-9
Збереження низької кредитної активності комерційних банків	4	-3	-12
Значне зростання дефіциту державного бюджету та касових розривів у Пенсійному фонді, інших Фондах державного соціального страхування та НАК «Нафтогаз України»	3	-3	-9
Посилення девальваційних тенденцій на валютному ринку	3	-3	-9
Масовий відтік капіталу з країни, викликаний порушенням стабільності на зовнішніх фінансових та сировинних ринках та нестабільність в Україні	3	-3	-9
Суттєве підвищення цін на природний газ для промислових підприємств.	3	-3	-9
Поширення неплатоспроможності реального сектору економіки	3	-3	-9
Нарощування негативних інфляційних очікувань населення	2	-3	-6
Посилення ревальваційних тенденцій на валютному ринку	1	-3	-3
Стабілізація цін на світових енергетичних ринках	3	4	12
Стабільне зростання економіки США	2	3	6
Ревальвація євро та підвищення попиту у ЄС	3	3	9
Посилення військового конфлікту на Близькому Сході	3	3	9
Економічні переваги, як країни Євразії	3	3	9
Стабілізація емісії для фінансування дефіциту бюджету	3	3	9
Стабілізації у банківському секторі	2	3	6
Покращення ситуації на ринку роботи: збільшення кількості зайнятих та скорочення чисельності безробітних	2	3	6
Скорочення заборгованості з відшкодування ПДВ	2	3	6
Загальна сума	x	x	-45

*Примітка. Визначено автором на основі аналітичних досліджень.

Аналіз зовнішніх чинників прямого впливу на інтелектуальний капітал авіаремонтних підприємств України

Перелік чинників	Характеристика чинників	Оцінка впливу явища на ІК підприємства [-5;5]	Вагомість чинника [0;5]	Інтегральна оцінка впливу, [-25;25]
Споживачі	Міністерство оборони України, Аїзербайжан, Туркменістан, Шрі-Ланка, Болгарія, Китай, Єгипт, Індії, В'єтнам, Ірак, Лівія, Сирія, Алжир, Куба.	4	5	20
Постачальники	ДП Харківський машинобудівний завод, Вовчанський агрегатний завод («ВАЗ»), Первомайський механічний завод («ПМЗ») та інші підприємства, що входять до складу корпорації «ФЕД».	4	5	20
Конкуренти	АТ «Авіаремонт» (Росія) ДП «Мінський авіаремонтний завод», (Білорусія) АТ «Оршанський авіаремонтний завод» (Білорусія)	-2	5	-10
Нормативно-правові акти	ЗУ «Про розвиток літакобудівної промисловості» постанови КМУ «Про утворення Державного концерну "Укроборонпром"», «Про затвердження переліку суб'єктів літакобудування,	2	3	6
	щодо яких запроваджуються тимчасові заходи державної підтримки», «Питання ввезення на митну територію України товарів суб'єктами літакобудування» Повітряний кодекс України. Де передбачено створення потрібних умов для розвитку авіаремонтної промисловості України.			
Інфраструктура	Підприємства мають під'їзні залізничні колії та / або знаходяться неподалік доріг державного значення; обладнані телефонним зв'язком, високошвидкісним інтернетом.	2	3	6
Профспілки, партії та інші громадські організації	Профспілка авіабудівників України, основним завданням якої є захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів членів трудового колективу авіаремонтних підприємств; ДК «Укрспецекспорт» - державна компанія, яка має монополіне право здійснювати експорт та імпорту продукції, послуг військового призначення.	1	3	3
Загальна сума	x	x	x	47

*Примітка. Визначено автором на основі аналітичних досліджень.

Аналіз внутрішніх чинників впливу на інтелектуальний капітал авіаремонтних підприємств України

Перелік чинників внутрішнього середовища підприємств	Ціль		Завдання		Структура		Технологія		Працівники		Ресурси		Всього
	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	вплив на ІК [-5;5]	Вагомість [0;5]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Луцький ремонтний завод "Мотор"	5	5	5	5	2	4	-3	4	2	5	2	3	62
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	5	5	4	5	-3	4	-1	4	3	5	3	3	53
Луганський авіаційний ремонтний завод	4	5	5	5	1	4	-2	4	4	5	2	3	67
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	5	5	4	5	2	4	-3	4	2	5	4	3	63
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	4	5	5	5	2	4	-2	4	2	5	3	3	64
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	3	5	4	5	2	4	-5	4	2	5	2	3	39
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	4	5	4	5	-1	4	-2	4	4	5	2	3	54
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	3	5	4	5	1	4	1	4	2	2	2	3	53
Севастопольське авіаремонтне підприємство	3	5	4	5	-2	4	1	4	2	5	3	3	50
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	3	5	4	5	-2	4	-1	4	2	5	1	3	36

*Примітка: Розроблено автором.

Вибір стратегії авіаремонтних підприємств

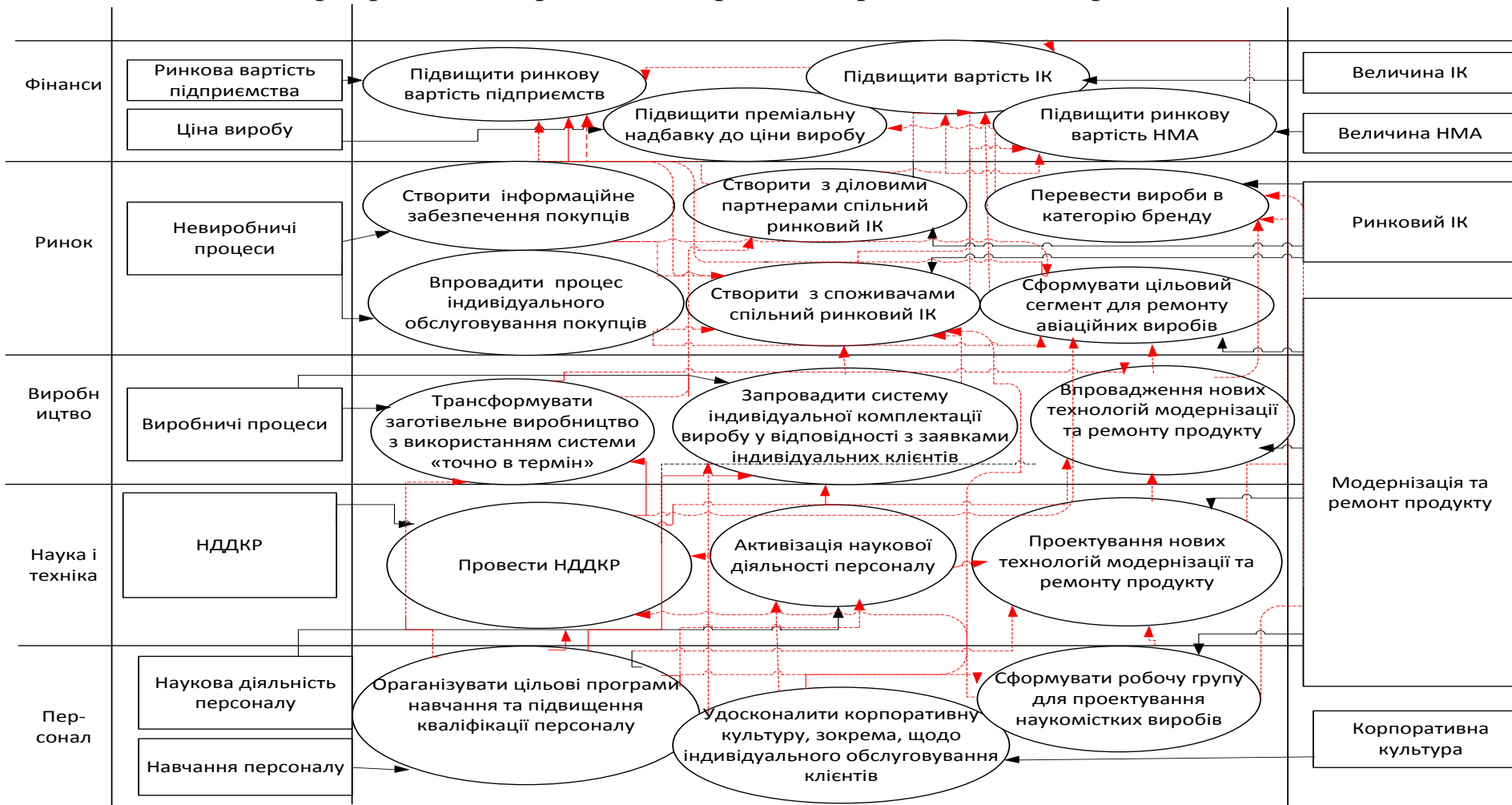
№ з/п	Критерії вибору стратегії	Індикатор критерію	Стратегія послідовника	Стратегія інтеграції	Стратегія «інтелектуального лідера»
1	2	3	4	5	6
1	Характер впливу чинників зовнішнього середовища	Позитивний	x	Усі авіаремонтні підприємства	x
		Негативний	x		x
2	Характер впливу чинників внутрішнього середовища	Позитивний	x	Євпаторійський авіаційний ремонтний завод, Чугуївський авіаційний ремонтний завод, Севастопольське авіаремонтне підприємство, Львівський державний авіаційно-ремонтний завод, Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт", Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	Луцький ремонтний завод "Мотор", Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП", Конотопський авіаремонтний завод «Авікон», Луганський авіаційний ремонтний завод
Негативний		x	x		
3	Стан інтелектуального капіталу	Зразковий	x	x	Луцький ремонтний завод "Мотор"; Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП".
		Достатній	x	Луганський авіаційний ремонтний завод; Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	x
		Незадовільний	Львівський державний авіаційно-ремонтний завод; Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»;	x	x

			Чугуївський авіаційний ремонтний завод; Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"; Севастопольське авіаремонтне підприємство; Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	x	
4	Наукомісткість галузі	Традиційна (ненаукомістка)	x	x	
		Помірно-інноваційна	x	x	
		Інноваційна	x	Усі авіаремонтні підприємства	
5	Масштаб діяльності підприємств	Мале	x	x	
		Середнє підприємство		Луцький, Луганський Миколаївський, Конотопський, Чугуївський, Одеський, Запорізький, Севастопольський, Євпаторійський авіаційно-ремонтні заводи .	
		Велике підприємство			Львівський державний АРЗ.
6	Інвестиційні можливості підприємств	Слабкі	Євпаторійський авіаційно-ремонтний завод		

		Сильні		Луцький, Львівський Луганський Миколаївський, Конотопський, Чугуївський, Одеський, Запорізький, Севастопольський авіаційно- ремонтні заводи	
7	Досвід інтелектуальної діяльності підприємств	від 1 до 5 років			
		від 5 до 10 років		Севастопольський, Євпаторійський авіаційно-ремонтні заводи	
		від 10 років		Луцький, Львівський Луганський Миколаївський, Конотопський, Чугуївський, Одеський, Запорізький, авіаційно-ремонтні заводи	
8	Рівень розвитку інтелектуальної інфраструктури регіону	Низький			
		Достатній		Луцький, Луганський, Миколаївський, Конотопський, Чугуївський, Севастопольський, Євпаторійський, авіаційно-ремонтні заводи	
		Високий			Львівський, Одеський, Запорізький, авіаційно- ремонтні заводи
9	Ціннісні орієнтації керівників	Науково- інноваційні		Луцький, Запорізький, авіаційно- ремонтні заводи	
		Соціально- економічні		Львівський Луганський Миколаївський, Конотопський, Чугуївський, Одеський, Запорізький, Севастопольський, , Євпаторійський авіаційно-ремонтні заводи	
		Політичні			

*Примітка: розроблено автором.

Карта реалізації стратегії «інтеграції» авіаремонтними підприємствами

183

*Примітка: розроблено автором.

Сильні та слабкі сторони реалізації стратегії «інтеграції» авіаремонтними підприємствами

Найменування підприємств	Якісний склад працівників	Організаційна структура	Корпоративна культура	Фінансовий стан підприємства	Ділові зв'язки з навчальними та науковими установами	Участь в зовнішньо економічній діяльності
Луцький ремонтний завод "Мотор"	+	-	-	+	+	+
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	+	-	+	+	+	+
Луганський авіаційний ремонтний завод	+	+	-	+	-	+
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	-	+	-	+	-	+
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	+	+	-	+	-	+
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	-	+	-	-	-	+
Одеське авіаційно- ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	+	-	+	+	+	+
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	-	+	-	+	+	+
Севастопольське авіаремонтне підприємство	-	+	-	+	-	+
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	-	+	-	-	-	+

*Примітка: розроблено автором.

**Абсолютні показники планування розвитку
інтелектуального капіталу підприємств ***

Показник	Код	Зміст показників	Джерело інформації
Навчальна діяльність	Н ₁	Чисельність працівників які пройшли курс навчання, осіб	№6-ПВ
	Н ₂	Витрати на навчання персоналу, тис. грн	N1-PC
	Н ₃	Кількість друкованих робіт, од	N3-наука
Наукова діяльність	Нн ₁	Середньооблікова чисельність працівників НДДКР підрозділів підприємства, осіб .	N3-наука, Ф.№1іннов
	Нн ₂	Витрати на проведення науково-технічних робіт, тис. грн	N 3-наука
	Нн ₃	Залишкова вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності, тис. грн	Пр.до річ. фін зв (P.I)
Інноваційна діяльність	I ₁	Витрати на інноваційну діяльність, тис. грн	Ф.№1іннов
	I ₂	Обсяг технологічних інновацій, тис. грн	Ф.№1іннов
	I ₃	Обсяг нетехнологічних інновацій, тис. грн	Ф.№1іннов
Інформаційна діяльністьс	К ₁	Чисельність працівників сфери комунікаційних досліджень, осіб	розрахунок
	К ₂	Залишкова вартість ЕОМ, ін. машин для автоматичного оброблення інформації, пов'язаних з ними засоби зчитування або друку інформації тощо, тис. грн	Ф№1103
	К ₃	Вартість придбаних інтелектуальних ресурсів тис. грн	розрахунок
	К ₄	Вартість придбаних наукових продуктів, тис. грн	розрахунок
	К ₅	Вартість придбаних інноваційних продуктів, тис.грн	розрахунок

Планування розвитку інтелектуального капіталу підприємств на 2014 рік*

Найменування авіаремонтного підприємства	H ₁	H ₂	H ₃	H _{н1}	H _{н2}	H _{н3}	I ₁	I ₂	I ₃	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	IK
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	14	15	16	17
Луцький ремонтний завод "Мотор"	181	10 620	9	99	38 060	33 490	57 080	45 429	12813	407	35 594	2283	28926	30 868	164429
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	222	18 470	7	131	60 500	45 380	90 760	99 261	21 789	383	55 452	4617	39930	59 315	288762
Луганський авіаційний ремонтний завод	161	11 690	6	66	107120	85 700	160690	81 699	27 233	245	98 179	4091	11355	63 181	284949
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	101	7 540	8	81	170130	142910	255190	41 903	13 233	236	155922	1885	142909	31 979	382359
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	162	11 210	3	135	141540	120310	212320	91 141	32 022	252	129725	3923	135878	56 655	451140
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	133	15 540	5	87	73 450	60970	110180	17 224	5 741	184	67 319	9763	60229	12 171	186638
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	181	15 260	3	129	97 650	79090	146470	40 499	15 750	337	89 494	3738	74214	24 187	252739
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	155	12 330	8	91	10 980	9 770	16 460	38 011	10 104	207	10 060	3822	8894	23 095	106026
Севастопольське авіаремонтне підприємство	36	2 680	2	48	49 300	38 950	73 960	22 403	7 468	91	45 187	777,2	37 468	17 624	127370
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	15	1230	1	19	18280	14260	27420	13370	4220	33	16754	356,7	13 893	10 378	164429

*Примітка: сформовано автором на підставі звітності підприємств.

**Визначення напрямів, заходів та професійних ролей в управлінні
навчальною, діяльністю**

Напрями	Заходи	Професійна роль
Аудиторне навчання	Лекційне навчання	Викладач, методист
	Навчання у вигляді семінарів, кейс-стаді, розв'язання практичних задач	
Навчання на робочих місцях	Навчання на робочих місцях на підприємстві	Методист
	Навчання на робочих місцях за межами організації (стажування)	
Самонавчання	Самонавчання традиційними способами (вивчення навчально-методичної літератури, виконання практичних завдань)	Викладач, методист
	Самонавчання з використанням комп'ютерних навчальних програм	
	Самонавчання, спрямоване на самовдосконалення і саморозвиток особистості	Викладач, методист, аналітик.
Навчання на зовнішніх спеціалізованих курсах	Навчання на конференціях	Методист
	Навчання на семінарах	
	Тренінги	
Навчання вирішенню проблем організації	Навчання розв'язання проблем організації (навчання дією)	Викладач, аналітик експерт.
	Групове навчання практичній діяльності	
	Навчання з використанням експертних систем	Викладач, аналітик, експерт, методист, науковий співробітник.
	Навчання за результатами внутрішніх наукових досліджень підприємства	
Коучинг - метод консалтингу та тренінгу, носить рекомендаційний характер, шукає рішення спільно з учнем. Робота з коучем передбачає досягнення певної мети, нових, позитивно сформульованих результатів у інтелектуальній діяльності.	Аналітик	

*Примітка: сформовано автором .

Визначення напрямів, заходів та професійних ролей в управлінні науковою та інноваційною діяльністю

Напрямок	Заходи	Професійна роль
Виявлення та формалізація внутрішніх знань на підприємстві.	Визначення особистісних знань висококваліфікованих фахівців (експертів)	Аналітик експерт.
	Визначення групових знань працівників	
Проведення НДДКР	НДДКР згідно сфери діяльності підприємства	Науковий співробітник, експерт аналітик
	Дослідження в галузі управління підприємством	Науковий співробітник, експерт, аналітик.
	Дослідження та аналіз бізнес-процесів підприємства, професійної діяльності співробітників (Job analysis)	
Активізація творчої діяльності працівників.	Наукова діяльність працівників для розв'язання внутрішніх завдань підприємства (раціоналізаторські процеси)	Експерт, науковий співробітник, аналітик
	Наукова діяльність працівників з самовдосконалення	Експерт, аналітик, викладач
Створення системи формалізованих знань.	Створення внутрішніх стандартів, методичних вказівок, робочих інструкцій підприємства	Науковий співробітник, експерт, аналітик
	Створення системи формалізованих знань у вигляді навчальних посібників, навчально-методичних рекомендацій, збірників статей	
	Створення об'єктів авторського права і промислової власності. Створення системи формалізованих знань у вигляді комп'ютерних навчальних програм	Науковий співробітник, експерт, аналітик, інженер інформаційного забезпечення
		Науковий співробітник, експерт, аналітик, інженер інформаційного забезпечення, викладач.
Удосконалення ремонту продукції	Впровадження більш довершених (високих) технологій у виробничий процес.	Аналітик, експерт, економіст, юрист
	Набуття, освоєння і використання прогресивної техніки, устаткування	Аналітик, експерт, економіст
	Впровадження нових прогресивних стандартів і технічних умов	Експерт, економіст, юрист
Впровадження нових методів організації виробництва роботи.	Удосконалення поділу та кооперації роботи	Експерт, економіст
	Впровадженню передових методів та прийомів роботи,	

*Примітка: розроблено автором.

**Визначення напрямів, заходів та професійних ролей в управлінні
інформаційною діяльністю.**

Завдання	Робота	Професійна роль
1	2	3
Отримання інформації про зовнішнє середовище підприємства	Отримання інформації через інтернет	Інженер інформаційного забезпечення
	Отримання інформації за допомогою бібліографічних джерел (наукова і навчальна література, періодичні видання), медіа-засоби (газети, радіо, телебачення)	Бібліотекар, методист
	Отримання інформації шляхом участі в семінарах, конференціях, виставках, ярмарках	Методист
	Отримання інформації з інших джерел - дослідження споживачів і контрагентів, ділові переговори, соціальні експерименти тощо	Аналітик
	Отримання інформації з патентних і ліцензійних матеріалів	Юрист, бібліотекар
Отримання інформації про внутрішнє середовище підприємства	Отримання інформації з використанням паперового документообігу підприємства	Аналітик
	Отримання інформації за допомогою ЕОМ, електронний документообіг.	Інженер з інформаційного забезпечення, аналітик
	Отримання інформації з використанням газет, бюлетенів, радіо, стендів підприємства	Аналітик
Зберігання, обробка, передача інформації з використанням інформаційних систем	Зберігання, обробка, передача інформації за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення (системи обробки інформації)	Аналітик, експерт, інженер інформаційного забезпечення
	Зберігання, обробка, передача інформації за допомогою спеціалізованих програм обробки інформації (систем підтримки прийняття рішень, математичних і статистических програм, програм класу Data Mining, CASE)	Аналітик, експерт, інженер інформаційного забезпечення
Розробка системи автоматизованого обліку результатів інтелектуальної діяльності підприємств		Аналітик, інженер інформаційного забезпечення, експерт

*Примітка: сформовано автором.

**Функції посадових осіб системи управління інтелектуальним
капіталом авіаремонтних підприємств**

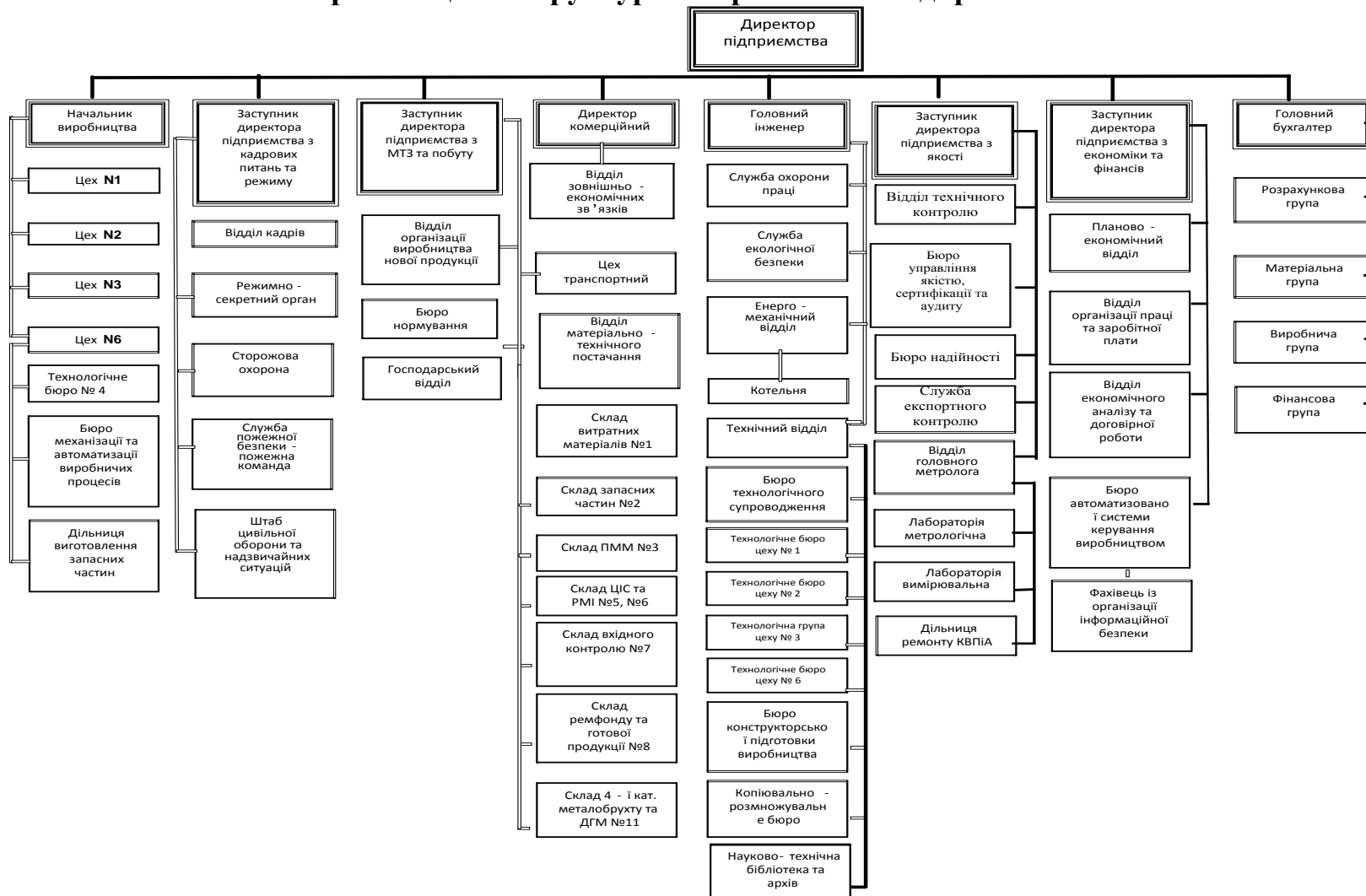
Посада працівників	Професійні навички
1	2
Навчальна діяльність	
Викладач	Володіє педагогічними навичками, прагненням до пізнання, вдосконаленню, безперервного навчання. Важливо наявність логічного, креативного і вербального інтелекту. Здійснює навчання і розвиток працівників підприємства. Розробляє програми і навчальні плани. Володіє загальними знаннями сфери діяльності авіаремонтного підприємства. Контактують з усіма працівниками, але найбільш тісно з методистом, аналітиком науковцем, бібліотекарем, інженером з інформаційного забезпечення. Співпрацює також з лінійними керівниками підрозділів підприємства. Функціонально пов'язаний з кадровим відділом підприємства, менеджерами з персоналу, а також з лінійними керівниками підрозділів підприємства.
Методист	Володіє системним мисленням, комунікабельністю. Важливий вербальний і практичний інтелект. Здійснює роботу з організаційно-технічного, методичного забезпечення навчального процесу. Веде діловодство. Встановлює ділові контакти із зовнішніми навчальними організаціями. Володіє знаннями сфери діяльності авіаремонтного підприємства. Більшою мірою співпрацює з викладачем, а також з аналітиком, з бібліотекарем, інженером з інформаційного забезпечення. Співпрацює також з лінійними керівниками підрозділів підприємства. Функціонально пов'язаний з кадровим відділом підприємства, менеджерами з персоналу.
Наукова діяльність	
Науковий співробітник	Володіє алгоритмічним, системним, креативним мисленням. Синтезує всі види інтелекту. Володіє знаннями науково-дослідної діяльності, сфери діяльності авіаремонтного підприємства. Здійснює наукове керівництво проведенням досліджень або є відповідальним виконавцем окремих завдань науково-дослідним програм. Співпрацює з аналітиком експертом, математиком, програмістом. Співпрацює також з лінійними керівниками технологічними і виробничих підрозділів підприємства.
Аналітик	Володіє системним, логічним, креативним мисленням. Поєднує всі види інтелекту. Вміє переходити від абстрактного до конкретного і навпаки. Важливий вербальний інтелект, здатність вести переговори, діалоги, при цьому чітко сприймати і формалізувати отриману від співрозмовника інформацію. Володіє професійними знаннями з дослідження, аналізування та проектування систем. Досліджує об'єкти, виявляє неявні знання експертів, формалізує їх у вигляді моделей, що використовуються для розв'язання проблем підприємства, вдосконалення і розвитку його діяльності. Володіє знаннями і вміннями створення інтелектуальних інформаційних систем. Співпрацює з викладачем, науковцем і програмістом. Працює в малих творчих групах з експертами. Співпрацює лінійними керівниками підрозділів підприємства. Залежно від масштабності і складності розв'язуваних завдань аналітики спеціалізуються за предметними галузями

1	2
	внутрішньої діяльності підприємства. Аналітик, володіє додатковими вміннями - виявляти і формалізувати нові знання у вигляді, який придатний для їх широкого розповсюдження (наукові статті, монографії, навчальні посібники, освітні програми); визначати перспективні напрямки наукової діяльності на підприємстві; створювати нове, використовуючи при цьому наукові і художні методи і засоби.
Інноваційна діяльність	
Експерт	Працівник підприємства, мотивований на інноваційну діяльність. Володіє креативним і практичним інтелектом, що дають можливість йому отримувати емпіричні знання. Володіє спеціальними знаннями, вміннями та навичками у досліджуваній предметній області, здійснюючи в ній практичну діяльність. Дає консультації зі спеціальних знань, що належать до його компетенції. Бере участь у проведенні наукових досліджень, в процесах формалізації знань. Співпрацює, в першу чергу, з аналітиком, науковим співробітником, викладачем. Входить до складу малих творчих груп, бере участь в масовій раціоналізаторській і новаторській інтелектуальній діяльності.
Юрист	Володіє системним, креативним мисленнями. Знає предметну галузь, що здійснюється на підприємстві. Володіє професійними знаннями, вміннями, навичками підготовки патентно-технічних матеріалів, проведення експертизи і виявлення рівня інноваційних рішень, перевірки патентної чистоти, оформлення заявок на нові рішення, підготовки пропозицій про купівлю-продаж ліцензій, правового захисту об'єктів інтелектуальної власності. Співпрацює з економістом, аналітиком (когнітологія), науковцем, бібліотекарем, інженером з інформаційного забезпечення, програмістом, експертами.
Економіст	Володіє системним цифровим мисленням. Знає предметну діяльність, що здійснюється на підприємстві, споживчий ринок, конкурентне середовище. Володіє професійними знаннями і вміннями трансформації створених знань в інтелектуальний капітал підприємства, оцінки його вартості, економічної ефективності використання. Розробляє інвестиційно-інноваційні проекти. Оформляє матеріали для укладання договорів, покупки-продажу ліцензій. Співпрацює з юристом, бухгалтером, аналітиком, науковцем, інженером з інформаційного забезпечення, програмістом, експертами, з фахівцями фінансового, планово-економічного, відділів бухгалтерії підприємства.
Інженер з інформаційного забезпечення	Володіє алгоритмічним, системним мисленням. Відповідно до моделей, побудованих аналітиком, математиком, розробляє власне або налаштовує придбане програмне забезпечення, створює інформаційні мережі, бази даних тощо. Володіє знаннями предметної галузі, що здійснюється на підприємстві. Співпрацює з аналітиком, науковцем, викладачем, методистом, бібліотекарем, а також з лінійними керівниками та фахівцями підприємства.
Бібліотекар	Володіє системним мисленням, комунікабельністю, акуратністю, ретельністю. Важливо наявність довготривалої

1	2
	<p>просторової пам'яті. Здійснює роботу із замовлення, систематизації, зберігання, консультування та видачі бібліографічної інформації. Встановлює ділові контакти із зовнішніми організаціями - постачальниками бібліографічної інформації. Володіє загальними знаннями предметної галузі, що здійснюється на підприємстві. Співпрацює з усіма учасниками, більшою мірою з методистом і викладачем.</p>
<p>Заступник директора з управління ІК підприємства</p>	<p>Володіє гармонійним інтелектом, стратегічним мисленням, організаторськими здібностями. Володіє системними знаннями предметної галузі, що здійснюється на підприємстві; професійними знаннями формування та розвитку ІК підприємства, знаннями й уміннями управління інтелектуальною діяльністю підприємства, юридичними знаннями захисту ОПВ. Здійснює планування, організування, мотивування, контролювання, регулювання інтелектуальної діяльності. Лінійно управляє вищеназваними фахівцями, які здійснюють інтелектуальну діяльність. Розробляє програми та проекти інтелектуальної діяльності. Лінійно управляє проектними командами, функціонально-малими творчими групами, що складаються з експертів. Співпрацює з лінійними керівниками всіх підрозділів підприємства.</p>

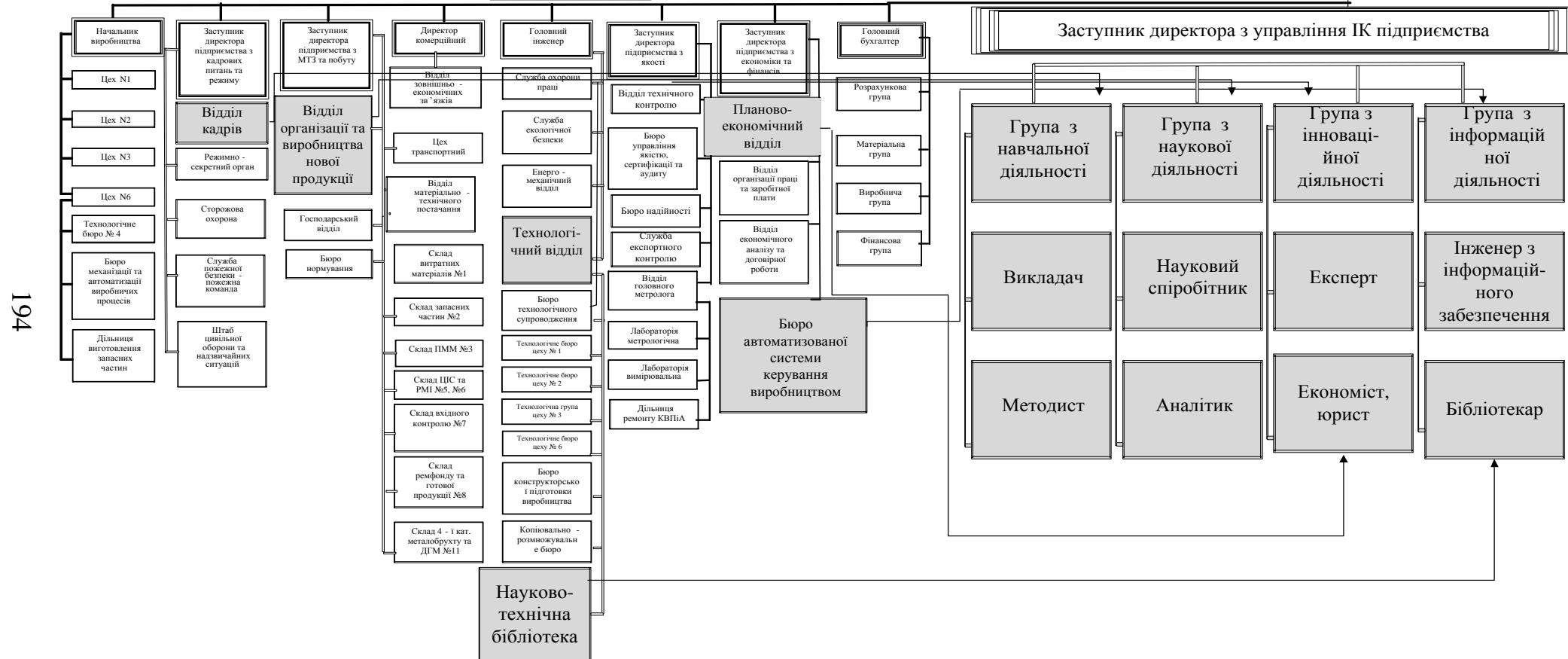
*Примітка: сформовано автором.

Організаційна структура авіаремонтних підприємств*

*Примітка: сформовано автором.

Організаційна структура авіаремонтних підприємств після впровадження відділу з управління інтелектуальним капіталом підприємств*

194

*Примітка: сформовано автором.

Інфраструктура інтелектуальної діяльності авіаремонтних підприємств реалізації стратегії інтеграції*

*Примітка: сформовано автором.

Методичні положення розрахунку заробітної плати персоналу працівників відділу розвитку інтелектуального капіталу підприємства*

№ з/п	Посада працівника	Розрахунок постійної частини заробітної плати	Розрахунок змінної частини заробітної плати	Пояснення
1	Заступник директора з управління ІК підприємства	$Z_{пп} = T_{ст} T_{г} K_{пр}$	$Z_{зм} = d B_i$ $B_i = T_{ст} T_{г} K_{ту}$ $d = \frac{\Pi}{\sum_{i=1}^n B_i}$	$Z_{пп}$ – постійна частина заробітної плати (погодинно-преміальна) одного працівника, грн., $Z_{зм}$ – змінна частина заробітної плати одного працівника, грн., $T_{ст}$ – погодинна тарифна ставка, грн/год, $T_{г}$ – кількість відпрацьованих годин, год., $K_{пр}$ – коефіцієнт, що враховує премії. Π – частина прибутку відпровадження інтелектуального продукту, що витрачається на заробітну плату працівників відділу ІК підприємства, грн., $K_{ту}$ – коефіцієнт трудової участі.
2	Викладач			
3	Методист			
4	Науковий співробітник			
5	Аналітик			
6	Експерт			
7	Економіст			
8	Юрист			
9	Інженер з інформаційного забезпечення			
10	Бібліотекар			

*Примітка: сформовано автором.

Показники ефективності процесу відтворення інтелектуального капіталу підприємств*

Групи показників	Код	Зміст показників	Нормативне значення
1	2	3	4
Навчальний процес	КН ₁	Чисельність персоналу, які пройшли курс навчання/Середньооблікова чисельність персоналу	[0,3;0,6]
	КН ₂	Якість знань = Чисельність персоналу, які отримали за результатами перевірки знань оцінки «добре», «відмінно»/Чисельність навченого персоналу.	[0,6;1]
	КН ₃	Витрати на навчання персоналу/(Вартість залучених інтелектуальних ресурсів +Витрати на навчання персоналу)	[0,7;1]
Науковий процес	КНН ₁	Продуктивність роботи = Вартість проведених науково-дослідних робіт /Чисельність фахівців, зайнятих НДДКР, (т.грн./осіб)	збільшення, ≥ середнього за підприємствами
	КНН ₂	Вартість розробок, які отримали статус об'єктів інтелектуальної власності / Вартість проведених науково-дослідних робіт	[0,5;1], збільшення
	КНН ₃	Вартість проведених науково-дослідних робіт/ (Вартість залучених наукових продуктів+ Вартість проведених науково-дослідних робіт)	[0,7;1]
Інноваційний процес	КІ ₁	Продуктивність роботи = Обсяг реалізованих інноваційних продуктів /Чисельність фахівців, зайнятих НДДКР, (т.грн./осіб)	збільшення, ≥ середнього за підприємствами
	КІ ₂	(Обсяг реалізованих інноваційних продуктів - Витрати на інноваційну діяльність)/Витрати на інноваційну діяльність	збільшення, ≥ середнього за підприємствами
	КІ ₃	Обсяг реалізованих інноваційних продуктів/ (Вартість залучених інноваційних продуктів+ Обсяг реалізованих інноваційних продуктів)	[0,7;1]
Інформаційний процес	КК ₁	Продуктивність роботи = Вартість залучених інтелектуальних ресурсів/ Чисельність працівників, зайнятих комунікаційними дослідженнями	збільшення, ≥ середнього за підприємствами
	КК ₂	Вартість залучених інтелектуальних ресурсів та продуктів / Вартість засобів комунікації	збільшення, ≥ середнього за підприємствами
	КК ₃	Вартість створених інтелектуальних ресурсів та продуктів / (Вартість залучених інтелектуальних ресурсів та продуктів +Вартість створених інтелектуальних ресурсів та продуктів)	[0,7;1], збільшення

*Примітка: розроблено автором.

Ефективність розвитку інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств*

Найменування підприємства	КН ₁	КН ₂	КН ₃	КН _{Н1}	КН _{Н2}	КН _{Н3}	КІ ₁	КІ ₂	КІ ₃	КК ₁	КК ₂	КК ₃
Луцький авіаремонтний завод "Мотор"	0,20	0,50	0,82	384,44	0,88	0,57	588,30	0,02	2,01	183,19	2,09	0,60
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	0,22	0,70	0,80	461,83	0,75	0,60	924,05	0,33	3,03	271,18	1,87	0,62
Луганський авіаційний ремонтний завод	0,27	0,65	0,74	1623,03	0,80	0,90	1650,48	-0,32	9,59	320,93	0,80	0,78
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	0,15	0,57	0,80	2100,37	0,84	0,54	680,69	-0,78	0,39	749,04	1,13	0,71
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	0,18	0,80	0,74	1048,44	0,85	0,51	912,32	-0,42	0,91	779,59	1,51	0,65
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	0,26	0,69	0,51	844,25	0,83	0,55	263,97	-0,79	0,38	405,89	1,11	0,72
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	0,21	0,71	0,80	756,98	0,81	0,57	436,04	-0,62	0,76	303,09	1,14	0,72
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	0,24	0,59	0,76	120,66	0,89	0,55	528,74	1,92	5,41	173,00	3,56	0,53
Севастопольське авіаремонтне підприємство	0,09	0,40	0,78	1027,08	0,79	0,57	622,31	-0,60	0,80	613,95	1,24	0,69
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	0,10	0,50	0,78	962,11	0,78	0,57	925,79	-0,36	1,27	746,29	0,55	0,66

*Примітка: сформовано автором на підставі аналітичних розрахунків.

Рівень розвитку інтелектуального капіталу авіаремонтних підприємств*

Найменування авіаремонтного підприємства	Навчальна діяльність	Наукова діяльність	Інноваційна діяльність	Інформаційна діяльність
Луцький ремонтний завод "Мотор"	достатній	достатній	незадовільний	достатній
Львівський державний авіаційно-ремонтний завод	відмінний	достатній	незадовільний	незадовільний
Луганський авіаційний ремонтний завод	відмінний	достатній	достатній	достатній
Миколаївський авіаремонтний завод "НАРП"	незадовільний	відмінний	незадовільний	достатній
Конотопський авіаремонтний завод «Авікон»	відмінний	достатній	незадовільний	достатній
Чугуївський авіаційний ремонтний завод	достатній	незадовільний	незадовільний	достатній
Одеське авіаційно-ремонтне підприємство "Одесаавіаремсервіс"	відмінний	достатній	незадовільний	достатній
Запорізький державний авіаційний ремонтний завод "Міг ремонт"	відмінний	незадовільний	достатній	достатній
Севастопольське авіаремонтне підприємство	відмінний	достатній	незадовільний	незадовільний
Євпаторійський авіаційний ремонтний завод	незадовільний	достатній	незадовільний	достатній

*Примітка: сформовано автором на підставі аналітичних розрахунків.

Наукове видання

Хілуха Оксана Анатоліївна
Кузьмін Олег Євгенович
Ліпич Любов Григорівна

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Монографія

Друкується в авторській редакції
Комп'ютерне верстання: О. А. Хілуха

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг 11,63 ум. друк. арк., 11,45 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 593. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.